T.C.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

ÇOCUKLARIN GELİŞİM SÜRECİ VE TELEVİZYONUN ETKİLERİ

UZMANLIK TEZİ

Ayça ÇAMLIBEL İRKİN

ANKARA

OCAK / 2012

T.C.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

ÇOCUKLARIN GELİŞİM SÜRECİ VE TELEVİZYONUN ETKİLERİ

UZMANLIK TEZİ

Ayça ÇAMLIBEL İRKİN

DANIŞMAN
Sevgi HASİPEK
Üst Kurul Uzmanı

ANKARA
OCAK / 2012

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Başkanlığına

Bu çalışma, Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Uzmanlık Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı Soyadı	İmza
Başkan	: Prof. Dr. Davut DURSUN	
Üye	: Arslan NARİN	
Üye	: Sevgi HASİPEK	

ONAY

... / ... / …..

Üst Kurul Başkanı

TEZ TESLİM TUTANAĞI VE DOĞRULUK BEYANI

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Uzman Yardımcılığı Giriş ve Yeterlilik Sınavları ile Uzmanlığa Atama, Yetiştirilme, Görev, Yetki ve Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 19'uncu maddesinin 4'üncü fıkrasına istinaden çıkartılan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Tez Hazırlama Yönergesi'ne uygun olarak hazırlamış olduğum uzmanlık tezi ilişikte sunulmuştur.

Bu uzmanlık tezindeki bütün bilgileri akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplayıp sunduğumu; ayrıca, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim. 11/01/2012

Ayça ÇAMLIBEL İRKİN
Üst Kurul Uzman Yardımcısı

Uzmanlık Tezinin Adı:
Çocukların Gelişim Süreci ve Televizyonun Etkileri

Tezi Teslim Alan
Daire Başkanı :
Tarih :
Adı-Soyadı-İmzası :

TEŞEKKÜR

"Çocukların Gelişim Süreci ve Televizyonun Etkileri" üzerine gerçekleştirilen bu çalışmada, çocuk üzerinde olumsuz anlamda en çok etki yaratan şiddet ve cinsellik unsurlarına ilişkin görüntüler ile televizyon yayınlarında yer alan toplum yanlısı davranışların yapıcı etkisi ve eğitici yayınların çocukların dil gelişimine katkısının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Çalışmamda bana yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Üst Kurul Uzmanı Sevgi HASİPEK'e içtenlikle teşekkür ederim.

Çalışmamın tüm aşamalarında bana her türlü yardımda bulunan ve bu çalışmaya değerli katkılar sağlayan Kamuoyu Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı'nda görevli Üst Kurul Uzmanı Zinnet BAYRAKTAR ile aynı Daire Başkanlığında Müdür olarak görev yapan ve tezimin hazırlanmasında bana yol gösteren Didem ÖNEŞ NACAK'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ TESLİM TUTANAĞI VE DOĞRULUK BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
İÇİNDEKİLER v
KISALTMALAR LİSTESİ viii
TABLOLAR LİSTESİ ix
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
ÇOCUĞUN GELİŞİM SÜRECİ VE SOSYALLEŞME

1.1. ÇOCUĞUN GELİŞİM SÜRECİ 5
1.1.1. Gelişimle İlgili Temel Kavramlar 6
1.1.2. Gelişim Dönemleri 7
1.1.2.1. Doğum Öncesi Dönem 7
1.1.2.2. Doğum Sonrası Dönem 7
1.1.3. Bilişsel Gelişim 8
1.1.3.1. Duyusal - Hareket Dönemi (0–2 Yaş Arası) 9
1.1.3.2. İşlem Öncesi Dönem (2–7 Yaş Arası) 9
1.1.3.3. Somut İşlem Dönemi (7–11 Yaş Arası) 10
1.1.3.4. Soyut İşlem Dönemi (11 Yaş ve Üstü) 11
1.1.4. Sosyal Gelişim 12
1.1.4.1. Bebeklik Döneminde Sosyal Gelişim – Bağlanma 14
1.1.4.2. İlk Çocukluk Döneminde Sosyal Gelişim 15
1.1.4.3. Orta Çocukluk Döneminde Sosyal Gelişim 16
1.1.4.4. Ergenlikte Sosyal Gelişim 17
1.1.5. Ahlâk Gelişimi 19
1.1.5.1. Piaget'nin Ahlâk Gelişimi Kuramı 19

1.1.5.1.1. Dışsal Kurallara Bağlılık / Ahlâki Gerçekçilik Evresi 19
1.1.5.1.2. Özerk Ahlâk / Karşılıklılık Ahlâkı Evresi 20
1.1.5.2. Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Kuramı 21
1.2. SOSYALLEŞME 23
1.2.1. Sosyalleşme Kavramı 23
1.2.2. Çocuğun Sosyalleşmesi 24
1.2.3. Sosyalleştirme Araçları 27
1.2.3.1. Aile 28
1.2.3.2. Okul 28
1.2.3.3. Arkadaş Grubu 30
1.2.3.4. Kitle İletişim Araçları 30
1.2.4. Sosyalleşme Kuramları 32
1.2.4.1. Psikanalitik Kuram 32
1.2.4.2. Toplumsal Benlik 33
1.2.4.3. Öğrenme Kuramları 33
1.2.4.3.1. Davranışçı Öğrenme Kuramları 34
1.2.4.3.2. Sosyal Öğrenme Kuramı 35
1.3. ETKİ ARAŞTIRMALARI VE ÇOCUK 36

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUĞUN GELİŞİMİNDE TELEVİZYONUN YERİ VE ETKİLERİ

2.1. ÇOCUĞUN GELİŞİMİNDE TELEVİZYONUN YERİ 38
2.1.1. 0–2 Yaş Arası Çocuk ve Televizyon 39
2.1.2. 2–7 Yaş Arası Çocuk ve Televizyon 41
2.1.3. 7–11 Yaş Arası Çocuk ve Televizyon 45
2.1.4. 11–18 Yaş Arası Çocuk ve Televizyon 47
2.2. TELEVİZYONUN ETKİLERİ 49
2.2.1. Şiddet Görüntüleri ve Çocuk 54
2.2.1.1. Televizyonda Yayınlanan Şiddet Görüntülerinin Etkileri 56
2.2.1.1.1. Saldırganlık ve Saldırgan Davranışlar 57

2.2.1.1.1.1. Televizyondaki Şiddet Görüntüleri ile Saldırganlık İlişkisini Açıklayan Çalışmalar ... 58
2.2.1.1.1.1.1. Deneysel Çalışmalar ... 59
2.2.1.1.1.1.2. Alan Çalışmaları ... 60
2.2.1.1.1.1.3. Korelasyonel Çalışmalar ... 62
2.2.1.1.1.1.4. Boylamsal Çalışmalar ... 64
2.2.1.1.1.2. Televizyondaki Şiddet Görüntüleri ile Saldırganlığa İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar ... 65
2.2.1.1.1.2.1. Katharsis (Arınma) Kuramı ... 65
2.2.1.1.1.2.2. Uyarma Kuramı ... 66
2.2.1.1.1.2.3. Duyarsızlaştırma Kuramı ... 66
2.2.1.1.1.2.4. Kullanıma Hazırlama Kuramı ... 67
2.2.1.1.1.2.5. Kısıtsızlaştırma Kuramı ... 67
2.2.1.1.1.2.6. Sosyal Öğrenme Kuramı ... 68
2.2.1.1.2. Duyarsızlaşma ... 70
2.2.1.1.3. Korku ... 71
2.2.2. Cinsellik Görüntüleri ve Çocuk ... 73
2.2.3. Toplum Yanlısı Davranış ve Çocuk ... 82
2.2.4. Dil Gelişimi, Televizyon ve Çocuk ... 90

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME ... 97
KAYNAKÇA ... 105
ÖZET ... 113
ABSTRACT ... 114
ÖZGEÇMİŞ ... 115

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Ed.	: Editör
No.	: Numara
O.C.	: Orange County
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TV	: Televizyon
UNICEF	: The United Nations Children's Fund
vb.	: ve benzeri

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Ebeveynlerin Şikayetçi Oldukları Program Türleri ve Bildirim Adetleri... 54

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlık olarak, doğumundan ölümüne kadar toplum içinde yaşamını sürdürür. Karşılıklı etkileşim çerçevesinde sosyal ilişkiler ve örgütler ağı olan toplum, bir düzen ve kural yapılanması içinde sürekliliğini muhafaza eder. Bu süreçte kültürün nesilden nesile aktarılması önemlidir. Çocuğun gelişmesi ve sosyalleşmesi, aileden başlayıp arkadaş grubu, okul ve kitle iletişim araçları vasıtası ile gerçekleşmekte; yetişkin dönemde ise çalışma hayatı çerçevesinde devam ederek ömür boyu sürmektedir.[1]

Çocukların bebekliklerinden itibaren evlerinin başköşesinde bir televizyonun varlığı ve aile bireylerinin evdeki zamanlarının büyük bir bölümünü televizyon karşısında geçirmesi, televizyonu çocuklar için hayatın ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir. Bunun yanı sıra, televizyonun renkli ve hareketli dünyası, televizyon kanallarının yayın akışlarının bir bölümünü çocuklara yönelik programlara ayırması ve yalnızca çocuklar için yayın yapan tematik kanalların varlığı, çocuklar ile televizyon arasında, küçük yaşlardan itibaren bir ilişki kurulmasına neden olmaktadır.

Televizyon, yetişkinler tarafından daha ziyade bir haber alma ve eğlence aracı olarak görülürken; çocuklar için bir eğlence aracı olmanın yanı sıra, içindeki merak ve öğrenme duyguları ile yöneldiği, yaşadığı toplumu ve dünyayı tanımasına ve anlamasına olanak sağlayan bir araçtır. Televizyon, yayın içeriğiyle çocuklara başlı başına bir dünya ve gerçek yaşamda karşılaşamayacağı kadar çok rol modeli sunmaktadır.

"Çocukların Gelişim Süreci ve Televizyonun Etkileri" üzerine gerçekleştirilecek olan bu çalışmanın varsayımı, televizyon izlemenin çocuklar üzerinde etkisi olduğudur.

[1] Vehbi Bayhan, *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 7.

Çalışmanın hazırlanması amacıyla yapılan literatür taramasında, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından 2006 yılında ilköğretim çağı çocukları ile gerçekleştirilen araştırma ve vatandaş bildirimlerinin incelendiği raporların yanı sıra, faydalanılan diğer kaynakların birçoğu, çocuğun televizyondan etkilendiğini ve bu etkilenmenin olumsuz tarafında öne çıkan konuları şiddet ve cinselliğin oluşturduğunu; olumlu yanda dikkat çeken konuların ise toplum yanlısı davranışların yapıcı etkisi ile dil gelişimine olan katkılar olduğunu vurgulamaktadır.

Bu çalışmada, ağırlıklı olarak tespit edilen bu hususlar dikkate alınarak, çocuk üzerinde olumsuz anlamda en çok etki yaratan şiddet ve cinsellik unsurlarına ilişkin görüntüler ile televizyon yayınlarında yer alan toplum yanlısı davranışların yapıcı etkisi ve eğitici yayınların çocukların dil gelişimine katkısının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Sayar ve Bağlan'a göre, diğer bütün teknoloji ürünleri gibi televizyonun değerini de nasıl kullanıldığı belirlemektedir. Televizyon, içeriğinde yalnızca olumsuz unsurlar barındırır, dolayısıyla da etkisi olumsuz yönde olur demek, doğru bir ifade olmayacaktır. Televizyon bazen eğlence amacıyla, bazen de bilgilenme amacıyla kullanılmakta; güncel bilgilerden haberdar olmaya, ülke ve dünya gündemini takip etmeye, dünyayı tanımaya, daha önceden görülmeyen yerleri ve kültürleri öğrenmeye yardımcı olmaktadır. Buradan hareketle, televizyonun olumlu etkilerinin varlığının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.[2]

Çocuklara televizyonu tamamen yasaklamak ya da bunun tersine, onların kuralsız ve sınırsız bir biçimde televizyon izlemesine müsaade etmek, sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Çocuğun kendisi için yararlı yayınları izlemesini sağlamak ve zararlı yayınları izlemesini önlemek konusundaki sorumluluk, öncelikle aileye düşmektedir.[3]

[2] Kemal Sayar, Feyza Bağlan, *Koruyucu Psikoloji, Çocuk Eğitiminde Duygusal Rehberlik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 203.
[3] a.g.e., s. 203

Televizyon karşısında etkiye en açık ve en hassas kesimi çocukların oluşturmasından yola çıkılarak, televizyonun çocuklar üzerindeki etkilerinin olumlu ve olumsuz yanlarının ortaya konacağı bu çalışma önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın kapsamı, çocuğun gelişim süreci ve sosyalleşmesi göz önüne alınarak farklı yaş dönemlerinde çocuğun televizyon ile ilişkisinin anlatılması, televizyonun çocuklar üzerindeki etkilerinin, şiddet ve cinsellik görüntülerinin yanı sıra, toplum yanlısı davranışlar ve dil gelişimi açısından incelenmesi şeklinde belirlenmiştir.

Çalışmada, konuyla ilgili literatür taraması yapılmış; kitaplar, dergiler, raporlar, tezler ve makalelerden yararlanılmıştır.

Çalışma, "Çocuğun Gelişim Süreci ve Sosyalleşme; Çocuğun Gelişiminde Televizyonun Yeri ve Etkileri" olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, çocuğun gelişim sürecinde, bilişsel ve sosyal gelişim ile ahlâk gelişimine ilişkin bilgilere yer verilecek; ardından sosyalleşme kavramı ele alınacak, çocuğun sosyalleşmesi ve sosyalleşme sürecinde etkili olan sosyalleştirme araçları açıklanmaya çalışılacak ve sosyalleşme kuramları anlatılacaktır.

İkinci bölümde çocukların farklı yaş aralıklarında televizyon ile ilişkisi anlatılacak ve televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri incelenecektir. Televizyonun etkileri başlığı altında, gerek RTÜK araştırmasından elde edilen sonuçlarda ve gerekse vatandaşlardan gelen bildirimlerin yanı sıra, incelenen kitap ve araştırmalarda öne çıkan şiddet ve cinsellik görüntülerinin çocuklar üzerine etkileri ele alınacaktır. Televizyonun çocuk üzerindeki olumlu etkisi konusunda ise toplum yanlısı davranışların yer aldığı yayınların çocuklara ne gibi katkıları olduğu ve eğitici yayınların çocukların dil gelişimine etkileri açıklanacaktır.

Çalışmanın sonuç bölümünde, ülkemizde ve dünyada yapılan araştırmaların yanı sıra, özellikle RTÜK tarafından yapılan araştırma ve RTÜK'e ulaşan vatandaş bildirimleri ışığında, çocukların televizyondan etkilendiğine, bu etkinin olumsuz yanları ağır bassa da olumlu yanlarının da olduğuna; ayrıca, RTÜK tarafından ortaya konan projelerin uygulama alanlarının geliştirilmesi ve genişletilmesine ilişkin bir değerlendirmeye yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUĞUN GELİŞİM SÜRECİ VE SOSYALLEŞME

"Çocukların Gelişim Süreci ve Televizyonun Etkileri" konulu bu çalışmanın birinci bölümünde, çocuğun gelişim süreci ve sosyalleşme konusu incelenmekte; çocuğun bilişsel, sosyal ve ahlak gelişimi açıklanmakta; çocuğun sosyalleşmesinde aile, okul, arkadaş grubu ve kitle iletişim araçlarının etki ve önemine yer verilmektedir.

1.1. ÇOCUĞUN GELİŞİM SÜRECİ

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiştir. Bu sözleşme uyarınca, çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.[4] Çocuğun gelişim sürecini bu doğrultuda, incelemek yerinde olacaktır.

Gelişim doğumdan yetişkinliğe, yetişkinlikten yaşlılığa kadar uzanan kesintisiz bir süreçtir. Bu anlamda insan gelişimini konu edinen gelişim psikolojisi, çocukluk, ergenlik ve yaşlılık olmak üzere gelişim dönemleri ve bu dönemlerdeki gelişim özellikleri ile ilgilenmektedir.[5]

İnsan gelişimi fiziksel, zihinsel, sosyal gelişim ve ahlak gelişimi olmak üzere dört temel boyuttan oluşan karmaşık bir süreçtir ve her bir boyut arasında karşılıklı

[4] http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html (27.07.2010)
[5] Rita L. Atkinson, Richard C. Atkinson, Edward E. Smith, Darly J. Bem, Susan Nolen-Hoeksema, *Psikolojiye Giriş*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 1999, s. 106.

bir ilişki bulunmaktadır. Gelişimin bazı yönleri kalıtımdan, bazı yönleri de çevreden etkilenirken, birçok yönü ise her ikisinden de etkilenmektedir.[6]

Çalışmanın bu bölümünde gelişimle ilgili temel kavramların ardından gelişim dönemleri incelenecek, doğum sonrası dönem, bir sonraki bölümde ele alınacak olan bilişsel gelişime benzer şekilde yaş aralıkları dikkate alınarak açıklanacaktır.

1.1.1. Gelişimle İlgili Temel Kavramlar

İnsan gelişimi, yaşamın belli dönemlerinde birbirini izleyerek gerçekleşen değişikliklerden oluşmaktadır. Kalıtsal ve çevresel etkenlerle yönlendirilen değişimler karmaşası olan gelişim, doğum öncesi dönemden başlayan ve yaşamın sonuna kadar devam eden bir süreç olarak ele alınmaktadır. Döllenmeden ölüme kadar süren dönem içinde, organizmada gözlenen düzenli ve sürekli değişiklikler gelişim olarak tanımlanmaktadır.[7]

Gelişim büyüme, olgunlaşma, öğrenme ve yaşantı sonucu bireyde gözlenen nitelik ve nicelik boyutundaki değişiklikleri içermektedir.[8]

Büyüme, olgunlaşma, öğrenme, hazır bulunuşluk ve kritik dönem olarak kabul edilen gelişimle ilgili temel kavramlar, şu şekilde açıklanmaktadır: [9]

> "Büyüme, bireyin fiziksel yapısında zamanla meydana gelen niceliksel değişikliklerdir. Olgunlaşma, büyüyen organizmanın kendinden beklenen işlevleri yerine getirebilecek fizyolojik güce erişmesidir. Öğrenme, yaşantı yoluyla meydana gelen kalıcı davranış değişiklikleridir. İnsan olgunlaşma sürecinde çevresiyle etkileşerek deneyim kazanır, buna öğrenme denir. Hazır bulunuşluk, insanın belli bir gelişim görevini olgunlaşma ve öğrenme yoluyla yapabilecek düzeye gelmesidir."

---

[6] Banu Yazgan İnanç, Mehmet Bilgin, Meral Kılıç Atıcı, *Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Pegema Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 11, 14.
[7] a.g.e., s. 59.
[8] Binnur Yeşilyaprak (Ed.), *Eğitim Psikolojisi*, Pegema Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 32.
[9] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 59-60.

Kritik dönem ise, belli davranış kalıplarının veya yeteneklerin kazanılması gereken belli dönemlerdir. Bu dönemde, belirli bir davranış kazanılamazsa daha sonraki gelişim dönemlerinde telafisi söz konusu olamayabilir.[10]

1.1.2. Gelişim Dönemleri

Yaşam süreci genel olarak çocuk gelişimi, ergen gelişimi ve yetişkin gelişimi olmak üzere üç ana döneme ayrılarak incelenmektedir. Ancak gelişimi, doğum öncesi ve doğum sonrası iki dönem halinde ele almak da mümkündür.[11]

Çocuğun gelişimi doğum öncesi dönem, bebeklik, ilk çocukluk (okul öncesi) ve orta çocukluk (okul dönemi) olarak dört dönemi kapsamaktadır. Ergen gelişimi ise ilk ergenlik ve geç ergenlik dönemleri olarak iki grupta incelenmektedir. Buna göre çocuğun ve ergenin gelişimi, şu dönem ve yaş aralıklarından oluşmaktadır:[12]

1.1.2.1. Doğum Öncesi Dönem

Doğum öncesi dönem, döllenmeden başlayıp doğuma kadar sürmektedir. Fiziksel gelişimin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde, vücudun temel yapı ve organları oluşmaktadır.

1.1.2.2. Doğum Sonrası Dönem

Çalışmanın konusu ile yakından ilgili olduğu için, doğum sonrası dönem "Bebeklik, ilk çocukluk, orta çocukluk, ilk ve geç ergenlik" olarak incelenecektir:[13]

---

[10] Ramazan Arı, *Eğitim Psikolojisi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 41.
[11] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 69.
[12] a.g.e., s. 70.
[13] a.g.e., s. 70-71.

- Bebeklik Dönemi (0–2 Yaş Arası): Bebeklik, doğumu takip eden ilk iki yıllık süreyi kapsayan ve bebekteki gelişimin hızlı bir biçimde sürdüğü dönemdir. Bebekler bu dönemde motor yetenekler ve koordinasyon, dil becerisi, duyusal beceriler gibi çeşitli açılardan gelişim göstermektedir.
- İlk Çocukluk Dönemi (3–5 Yaş Arası): İlk çocukluk döneminde fiziksel ve zihinsel gelişim ile dil gelişimi hızlı biçimde sürmekte; çocuklar, öz bakım becerileri açısından daha da gelişmekte ve cinsiyet rollerinin farkına varmaya başlamaktadır.
- Orta Çocukluk Dönemi (6–11 Yaş Arası): İlköğretimin birinci dönemini kapsayan orta çocukluk döneminde, çocukların okuma, yazma ve zihinsel işlem yeteneklerinde önemli gelişmeler görülmektedir.
- İlk Ergenlik Dönemi (12–14 Yaş Arası): Çocuklukla yetişkinlik arasında yer alan ergenlik döneminin ilk evresinde cinsel olgunlaşma gerçekleşmekte ve soyut düşünme başlamaktadır. Bu dönemde arkadaşlar, ergenler için anne babalarından daha fazla önem kazanmaktadır.
- Geç Ergenlik Dönemi (15–19 Yaş Arası): Kariyer seçimi ve buna uygun eğitim aşamasının yer aldığı bu dönemde, ergenlerin arkadaşça ilişki kurma yeteneğinin yanı sıra, karşı cinsle ilişki kurma becerileri de gelişmektedir.

Doğum sonrası dönem içinde, ergenlikten sonra yer alan genç, orta ve ileri yetişkinlik dönemleri, bu çalışmanın konusu gereği ele alınmayacak olup; çocuğun sosyalleşmesinde önemli bir yere sahip olan bilişsel, sosyal gelişim ve ahlâk gelişimi incelenmeye çalışılacaktır.

1.1.3. Bilişsel Gelişim

İsviçreli psikolog Jean Piaget, çocuğun doğumdan ergenliğe kadar olan bilişsel gelişmesini ayrıntılı araştırmalarla incelemiştir. Piaget, bilişsel gelişimin beynin ve sinir sisteminin olgunlaşması ve bireyin çevreye uyum sağlaması sonucunda gerçekleştiğini belirtmiştir.[14]

[14] R. Arı, 2008, s. 56.

Piaget, bilişsel gelişimde dört evre olduğunu belirtmektedir. Bunlar duyusal - hareket dönemi (0–2 yaş), işlem öncesi dönem (2–7 yaş), somut işlem dönemi (7–11 yaş) ve soyut işlem dönemidir (11–12 yaş ve üstü).

1.1.3.1. Duyusal - Hareket Dönemi (0–2 Yaş Arası)

Bebeğin keşfetme duygusu ile dış dünyayı duyu organları ve nesneler aracılığıyla tanımaya çalıştığı ilk döneme Piaget, duyusal-hareket dönemi adını vermiştir. Bu dönemde bebek, duyularına ulaşan çeşitli uyarıcılara devinimsel etkinlikler aracılığıyla tepki vermekte ve bu dönem, doğumdan ikinci yaşın sonuna kadar devam etmektedir.[15]

Bilişsel gelişimin aşamalarından biri bebeğin, nesnenin sürekliliğini keşfetmesidir. Önceleri bebek, herhangi bir nesne ortadan kaldırılınca nesnenin yok olduğunu, artık var olmadığını düşünürken; iki yaşına doğru bebek, nesnelerin sürekli olduğunu ve göz önünden kaldırılınca bile var olmaya devam ettiklerini anlamaktadır.[16]

1.1.3.2. İşlem Öncesi Dönem (2–7 Yaş Arası)

Çocuk bu dönemde dili kullanmaya ve ilkel düzeyde, bir sembol ile bu sembolün temsil ettiği nesne arasındaki ilişkiyi ilk kez anlamaya başlamaktadır. Bu dönemde dili sembolik anlamda kullanma ve bir şeyi gerçekte yapma becerisinden çok, onu hayal etme yeteneği gelişmektedir.[17]

[15] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 117.
[16] B.Yeşilyaprak, 2011, s. 93.
[17] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 120.

Bu dönemde çocuk tarafından gerçekleştirilen en önemli kazanımlardan biri, dil gelişimine bağlı olarak nesne ve olayları temsil eden sözcükler yoluyla düşünme ve iletişimde bulunmadır.[18]

İşlem öncesi dönemdeki çocuklar tersine dönüştürememe, yani bir işlemin iki yönlü olabileceğini kavrayamamaktan dolayı bazı düşünme hataları yapmaktadır. 2–4 yaş çocuklarında ben merkezli (egosantrik) düşünme söz konusudur. Çocuk kendini diğerlerinin yerine koyarak düşünememektedir.[19]

Ben merkezli davranış, bu dönemdeki çocuklarda ve onların konuşmalarında gözlenmektedir. 4–5 yaşlarındaki üç çocuk bir arada oynarken, çoğu kez aynı şeyle meşgulmüş gibi görünmelerine rağmen, farklı kurallarla kendi oyunlarını oynamaktadırlar. Bu tür oyunlara paralel oyun denir. Oyun oynarken birbirleriyle konuşuyor ve oynuyormuş gibi davranmalarına rağmen, ilgisiz şeylerden söz eder ve birbirlerinin konuşmalarına aldırmazlar. Bu tür konuşmaya toplu monolog denir.[20]

1.1.3.3. Somut İşlem Dönemi (7–11 Yaş Arası)

Okul çağındaki çocuklar, zihinsel gelişimin somut işlemler dönemindedir. Bu dönemde, çocuğun bilişsel gelişimi temel değişiklikler gösterir; çocuk, olayları diğer insanların gözünden görmeye başlar; kitlenin değişmezliği, sınıflandırma, cinsiyet rolleri, düş ve gerçek ayrımı gibi konularda oldukça gelişir. Çocuklar, ikinci veya üçüncü sınıf düzeyinde mantıksal kurallarla düşünebilir. Piaget'nin bu döneme somut işlem dönemi demesinin nedeni, çocuğun mantık yeteneklerini somut nesne ve yaşantılar üzerine uygulayabilmesidir. Soyut düşünme, daha sonraki yaşlarda gerçekleşecektir.[21]

[18] a.g.e., s. 120.
[19] a.g.e., s. 125.
[20] R. Arı, 2008, s. 61.
[21] B. Yeşilyaprak, 2011, s. 98.

Tersine dönüştürebilirlik, çocuğun problem çözerken hem ileri, hem de geriye doğru düşünebilmesidir. Somut işlemsel dönemde çocuk, eski dönemlerine kıyasla belirli bir merkeze bağlı kalmaz, yani yaptığı görev veya bulunduğu durumun sadece bir yönü üzerine odaklanmaz. Tersine dönüştürebilme özelliği, bu dönemdeki çocuğun birçok bilişsel yeteneğinin gelişimini sağlar; bunlardan en önemlileri, çoklu sınıflandırma ve korunum yetenekleridir.[22]

Bu dönemde çocuk çoklu sınıflama yapabilir; bir grup nesneyi birden fazla özelliğe göre sınıflandırabilir. İşlem öncesi dönemdeki çocuk da sınıflandırma yapabilir; ancak yapacağı bu sınıflandırma, nesnenin tek bir özelliğine dayanır. Korunum görevleri, madde miktarı aynı kalmak koşuluyla, maddenin biçim ya da hacmi değiştirildiğinde, çocuğun söz konusu madde miktarının değişmediğini kavramasıyla gerçekleşmiş olur.[23]

1.1.3.4. Soyut İşlem Dönemi (11 Yaş ve Üstü)

Soyut işlem döneminde ergenin düşüncesi, çocuklarınkinden büyük ölçüde farklılaşmaya başlar. Çocuklar somut işlemleri yapar, mantıksal gruplamalar ve sınıflandırmalar yaparak nesneleri sınıflara, ilişkilere ve sayılara göre düzenler; ancak düşüncelerini tek, bütünsel ve mantıksal bir sistem içinde bütünleştiremez. Ergenler ise önermesel mantığı kullanarak soyut işlemlerde akıl yürütebilir, görüşlerini sistemli hale getirebilir.[24]

Somut işlemler döneminde çocuk, kendine soyut olarak verilen problemleri çözemezken; bu dönemde, zihninden işlemler yaparak problemleri çözmeye başlar. Fiziksel nesneler yerine sözcükler, kavramlar kullanarak bunları birbiriyle kıyaslayabilir, gruplar oluşturabilir; elde ettiği grupları bozarak başka bir özellik

[22] a.g.e., s. 98.
[23] a.g.e., s. 100.
[24] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 128.

açısından yeni gruplamalar yapabilir. Olasılığa dayalı akıl yürüterek bir duruma ilişkin farklı sonuçlara ulaşabilir.[25]

Soyut işlem düşüncesi, benmerkezciliğin yeni bir biçiminin gelişimine sahne olur. Kendi düşünceleri hakkında düşünme yetkinlikleri, ergenlerin kendileri hakkında farkındalık geliştirmesini sağlar. Buna bağlı olarak ergenlerin kendi düşünce, duygu ve benliklerinin bilincinde olduğu bir benmerkezcilikleri vardır. Ergen, kendi görünüş ve davranışlarıyla o kadar ilgilidir ki, başkalarının da bu görünüş ve davranışlarla kendisi kadar ilgilendiğini düşünür.[26]

Ergen, 17-18 yaşlarındayken, duygularının diğer insanlardan farklı olmadığını ve insanların da sandığı gibi kendisiyle çok ilgilenmediğini ve kendisini seyretmediğini anlamaya başlar. Bunun getirdiği rahatlık sayesinde kendisiyle daha az ilgilenmeye ve daha gerçekçi bir benlik kavramı geliştirmeye başlar.[27]

Bilişsel gelişimi oluşturan dört evrede çocuk, bebeklikten ergenliğe ulaşırken sosyal gelişim açısından da ilerleme kaydetmektedir.

1.1.4. Sosyal Gelişim

Bebek, dünyaya geldiği andan itibaren toplumun en küçük birimi olan aile içinde yaşamaktadır. Böylece bebeğin ilk sosyal etkileşimi anne babası ile başlamakta; bu etkileşim daha sonra, aile çevresindeki diğer yakın kişilerle devam etmektedir. Çocuk bilişsel, duygusal, fiziksel ve dil yönünden geliştikçe çevresi de genişlemektedir. Bu anlamda, aile içinde başlayan sosyal etkileşim, arkadaş ilişkileri ve okulda yaşadıkları ile devam etmekte; yetişkinlik döneminde ise iş yaşantısı ile farklı bir boyut kazanmaktadır.[28]

[25] R. Arı, 2008, s. 110.
[26] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 132.
[27] R. Arı, 2008, s. 113.
[28] Aysel Çağdaş, "Sosyal Gelişim", (Ed.) Ramazan Arı, *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 4.

İnsanın içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal çevreye uyum sağlayabilmesi sağlıklı, mutlu ve başarılı bir hayat sürdürebilmesi için oldukça önemlidir. Bu nedenle sosyal gelişim, insan hayatında önemli bir yere sahiptir. Sosyal yönden gelişmiş bir kişi, içinde bulunduğu toplumun normlarına ve beklentilerine uygun davranışlar gösterebilir. Kendi ihtiyaç ve beklentileri ile toplumun beklentileri arasında denge kurarak ve başkaları ile iyi ilişkiler geliştirerek mutlu ve başarılı bir yaşam sürdürebilir. Sosyal gelişim açısından yeterince gelişmemiş bir kişi ise içinde yaşadığı toplumdaki insanlarla sağlıklı bir ilişki kuramayabilir. Bu nedenle, çocukluk yıllarından itibaren çocuklara sosyal yönden gelişmelerine imkân sağlayan bir ortam sağlanmalıdır.[29]

İnsanın sosyal çevresine uyumunu sağlayan sosyal gelişim, farklı yazarlar tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

Binbaşıoğlu'na göre sosyal gelişim, kişinin doğumdan yetişkin oluncaya kadar başka insanlarla olan ilişkilerinin ve onlara karşı geliştirdiği ilgi ve duyguların tümüdür.[30]

Yavuzer'e göre sosyal gelişim, kişinin sosyal uyarıcıya, özellikle grup yaşamının baskı ve zorunluluklarına karşı duyarlılık geliştirmesi, grubunda ya da kültüründe başkalarıyla geçinebilmesi, onlar gibi davranabilmesidir.[31]

Gander ve Gardiner'e göre çocuk gelişiminde en önemli süreçlerden biri sosyalleşmedir. Yalın bir anlatımla sosyalleşme, çocukların belirli bir grubun işlevsel üyesi haline geldiği ve grubun öteki üyelerinin değerlerini, davranışlarını ve inançlarını kazandığı süreçtir.[32]

---

[29] a.g.e., s. 4-5.
[30] Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitim Psikolojisi*, Yargıcı Matbaası, Ankara, 1995, s. 166.
[31] Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi I, Duygusal ve Toplumsal Gelişim*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 13.
[32] Marry J. Gander, Harry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 297.

Sosyalleşme süreci, doğumdan sonra başlayıp insanın yaşamı boyunca sürmesine karşın, etkilediği davranışların çoğu ilk çocukluk döneminde özellikle belirgin hale gelir. Sosyalleşme öğrenme yoluyla gerçekleşir. Çocuklar, kavrama ve taklit yoluyla içinde yaşadıkları toplumun kültürel değerlerini, örf ve adetlerini öğrenir. Çocuğun anne babası ile etkileşimi, onun sosyalleşmesinde önemli rol oynar. Özellikle küçük çocuklarda taklit yoluyla öğrenme çok yaygındır. Bu nedenle, anne babaların davranışları ile çocuklarına iyi örnek olması gerekir.[33]

Sosyal gelişim bebeklik, ilk çocukluk, orta çocukluk ile ergenlik dönemlerinde olmak üzere dört aşamada incelenmektedir. Çocuğun farklı dönemlerde gösterdiği gelişim ile öğrenme boyut ve çeşitliliğini görebilmek için bu dönemlere ilişkin daha detaylı bilgi verilmesi uygun olacaktır.

1.1.4.1. Bebeklik Döneminde Sosyal Gelişim – Bağlanma

Sosyal davranışların kaynağı, bebeğin doğduğu ilk günlere kadar uzanır. Doğumdan sonraki ilk günlerde görülen ilk sosyal davranış, bebeklerin annelerine olan bağlılıklarıdır.

Bağlanma, doğumdan hemen sonra başlayarak bebek ile anne baba arasında oluşan duygusal, olumlu ve karşılıklı yardım edici bir ilişkinin kurulmasını belirtir.[34]

Bebeklik döneminde sosyal ve duygusal gelişimin sağlıklı olabilmesinde anahtar rolü anne baba oynamaktadır. Yeni doğan bebekler ve çocuklar, bakıcıları ile ilişki kurma ihtiyacı içerisindedir. Anne ile bebek arasındaki ilişki, ancak yakınlık arayışı ile belirginleşmektedir.[35]

---

[33] A. Çağdaş, 2002, s. 10.
[34] M. J. Gander, H. W. Gardiner, 2004, s. 214.
[35] A. Şebnem Soysal, Ebru Ergenekon, Erhan Aksoy, "Yenidoğan Döneminde Hastanede Uzun Süreli Tedavi Görmenin Bağlanma Örüntüsü Üzerindeki Etkileri: Bir Olgu Sunumu", *Klinik Psikiyatri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 1999, s. 267. http://www.klinikpsikiyatri.org/files/journals/1/51.pdf (30.07.2010)

Bu anlamda anne ile bebek arasındaki bağın oluşmasında kritik bir dönemin varlığı ileri sürülmekte ve bağlanma için en uygun dönemin doğumdan hemen sonraki dönem olduğu belirtilmektedir. Araştırmacılar, doğumdan hemen sonra bebeğini kucağına alan anneler ile bebeklerin birbirlerine daha kuvvetli bir bağ ile bağlandığını ifade etmiştir.[36]

1.1.4.2. İlk Çocukluk Döneminde Sosyal Gelişim

Çocuk, ikinci yaşından itibaren çevreden duyu organlarına gelen uyarımlara cevap veren edilgen bir varlık olmaktan çıkarak, çevresinde farklı uyarıcılar arayan, meraklı yönelişlere sahip, etkin bir sosyal varlık olma yolunda çaba gösterir hale gelmiştir.[37]

Yavuzer'e göre, ikinci yaşta çocuk, ailesinin dışındaki kişilerle etkileşimde bulunmaya ve yaşıtları ile olan beraberlikten zevk almaya başlar.[38]

Çocuğun toplumsal ilişkileri öncelikle anne baba ve kardeşler çevresinde yoğunlaşır. 4–5 yaş arasında çocuklar, anne babadan ilgi, onay ve kabul görme gereksinimini yaşıtlarına kaydırır. Ancak yaşıtların bir çocuğun yaşamında önemli rol oynamaya başlaması, okul öncesi yıllardan önce söz konusu değildir.[39] Anne babadan yaşıtlara kayan ilgi, bilişsel ve dilsel yeteneklerdeki değişimlerin de sonucudur. Artan etkileşim, değişik toplumsal rolleri deneme fırsatları kadar, hareket ve biliş becerilerini sınama fırsatlarını da sağlamaktadır. [40]

Oyun, eğlence olmasının yanı sıra, büyümekte olan çocukların sosyalleşmesinde bir dizi işlev görmektedir. Oyun, çocukların kendisini saran dünyayı keşfetmesine ve bireysel biçimlerde tepkide bulunmasına olanak sağlamaktadır. Çocuklar oyun aracılığıyla, gerçek davranıştan kaynaklanabilecek

[36] A. Çağdaş, 2002, s. 15.
[37] a.g.e., s. 33.
[38] H. Yavuzer, 1982, s. 35.
[39] M. J. Gander, H. W. Gardiner, 2004, s. 314.
[40] a.g.e., s. 314.

tehlikelerle karşılaşmaksızın farklı davranışları ve toplumsal rolleri deneyebilmektedir. Oyun, çocuğun sosyal deneyimler kazanmasını sağlamakta; çocuk sırasını beklemeyi, paylaşmayı, yardımlaşmayı, işbirliğini, başkalarının isteklerini dikkate almayı, başkalarıyla iyi ilişkiler kurmayı ve hakkını aramayı oyun ile öğrenmektedir.[41]

Çocuklar, başkalarını gözlemleyerek ve onların yaptığını yaparak davranış biçimleri kazanır. Bu anlamda da çocuklar, gözlemlerini genellikle oyunlarına yansıtır. Evcilik oyununda anne baba, doktorculuk oyununda doktor, hemşire, hasta vb. gibi toplumsal rolleri taklit eder. [42]

1.1.4.3. Orta Çocukluk Döneminde Sosyal Gelişim

Bu dönemde çocuk, kendisi için daha geniş bir sosyal çevre olan ilköğretime başlamıştır. 0–6 yaş döneminde okul öncesi eğitim kurumlarından yararlanamayan çocuklar, başlangıçta bu yeni çevreye uyum sağlamakta zorlanabilmektedir. Okulda uyulması gereken kurallar vardır; yeni hayatında oyun arkadaşları yerine sınıf arkadaşları, anne baba yerine öğretmenler, idareciler, sadece oyunla ilgilenmek yerine başarmak zorunda olduğu dersler gibi farklı bir çevre ve sorumluluklar yer almaktadır. Bütün bu farklılıklar, çocuğun yeni çevreye uyumunu zorlaştıran nedenlerdir.[43]

Yavuzer'e göre çocuk, okula başlamasıyla birlikte, okul öncesine oranla daha çok sayıda arkadaşla ilişki kurar ve bireysel oyunun yerini grup oyunu alır. Başka bir deyişle, çocuğun okul çağı ile birlikte bir grup üyesi olma çağına girmesi ve sosyal bilincinin artması söz konusudur. [44]

[41] A. Çağdaş, 2002, s. 37.
[42] M. J. Gander, H. W. Gardiner, 2004, s. 299.
[43] A. Çağdaş, 2002, s. 41.
[44] H. Yavuzer, 1982, s. 62.

Gander ve Gardiner'e göre, bu dönemde çocukların öğrenmesi gereken sosyal gelişim görevleri, kişisel bağımsızlık kazanma, yaşıtlarıyla geçinme ve toplumsal cinsiyet rolünü öğrenmedir. Okul yıllarının başında çocuklar, anne babalarından duygusal bağımsızlıklarını değil, fiziksel bağımsızlıklarını kazanırlar. Bağımsızlık kazanma, orta çocukluğun bitiminde bile tamamlanamayan yavaş bir süreçtir. Bu durum ergenlik boyunca, hatta bir süre yetişkinlikte de sürer. Ancak süreç içinde birçok ilerleme kaydedilir. İkinci görev olan yaşıtlarıyla geçinmeyi öğrenmede başarılı olmak, bağımsızlık kazanmakla yakından ilişkilidir ve arkadaş grubu, bunun kazanılmasında destek sağlar. Yaşıtlarıyla geçinmeyi öğrenmede okul, öncelikli ortamdır. Toplumsal cinsiyet rolünü öğrenme görevi, ailede bebeklik sırasında gelişmeye başlar ve orta çocukluk döneminde çocuk, anne babadan biriyle özdeşleşirken pekişir. Orta çocuklukta, toplumsal cinsiyet rolü beklentileri yaşıt gruplarına üye olmakla güçlenir. [45]

İlk çocuklukta olduğu gibi, orta çocuklukta da sosyalleşmenin etkileri önce aile içinde gözlemlenir. Anne babanın çocuk ile sıcak (kabul eden ya da onaylayan) bir ilişkiye sahip olması, çocuğun sorumlu ve kendini denetleyebilir bir kişilik geliştirmesine yardım etmektedir. Bunun tersine, anne baba ile çocuk arasındaki düşmanca (reddeden ya da onaylamayan) bir ilişki, çocuğun saldırgan davranışlar göstermesine, güvensiz, utangaç kişilik özellikleri geliştirmesine neden olmaktadır.[46]

1.1.4.4. Ergenlikte Sosyal Gelişim

Hollingshead ergenliği, bireyin içinde bulunduğu toplumun onu artık bir çocuk gibi görmeyi bıraktığı; fakat ona henüz yetişkin statüsünü, rolünü ve işlevini tümüyle vermediği yaşam dönemi olarak tanımlamaktadır.[47]

Yavuzer'e göre ergen, toplumda saygınlık kazanmaya ve statü sahibi olmaya gereksinim duyar. Ergenin sosyal uyumu, büyük ölçüde bu gereksinimin

[45] M. J. Gander, H. W. Gardiner, 2004, s. 394-395.
[46] a.g.e., s. 298-299.
[47] H. Yavuzer, 1982, s. 84.

karşılanmasına bağlıdır ve ergenlik yılları bir anlamda, sosyal gelişim ve uyum yılları olarak da nitelenebilir.[48]

Erikson'un psikososyal gelişim kuramına göre, 12–18 yaş arası, kimliğe karşı rol karmaşası evresidir. Bu evrenin çözüm bekleyen temel sorunu, tutarlı bir benlik gelişiminin anlatımı olan bireyselleşme olgusudur. Bu dönemde ergen kim olduğu, ne yapmak istediği ve yaşamına nasıl yön verebileceği sorularına cevap arar. Ergen, bir taraftan toplumca kabul gören değer ve amaçlara yönelme baskısı, diğer taraftan vücudundaki hızlı fizyolojik gelişimin neden olduğu biyokimyasal değişimlerle başa çıkma gibi sorunlar ile karşı karşıyadır. Bu nedenle ergenlik, çatışma ve karmaşaların yaşandığı bir dönemdir. Erikson'a göre, yetişkin rollerine hazırlık ve toplumca onaylanan ahlâki standartlara uyum sorunlarının yaşandığı bu evrede ergen, düşünsel ve duygusal yönden önemli değişimlere uğrar ve özdeşim kuracağı davranış modellerine ihtiyaç duyar. Sosyal ilişkileri içinde kendisini kanıtlayarak, varlığını kabul ettirmek amacı ile yaşıt gruplarına yönelir.[49]

Ergen, çevresinde daima "onun gibi olmak" istediği kişileri arar. Böylece özdeşleşme yaparak kişiliğine biçim verirken, yetiştiği çevrenin ekonomik ve sosyo-kültürel koşullarının etkisi altında, sorumluluk ve bağımsızlık arasında denge kurmak ister. Özdeşleşme, gençlik çağına özgü ruhsal yapı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişi, düşünce ve kültüre doğru gittikçe genişleyen bir alanda, ergenin istemli ya da istemsiz olarak benimsediği, özümlediği düşünce, davranış, tutum ve eylemlerden oluşan bir süreçtir. Özdeşleşmenin oluştuğu ortamın toplumsal, ekonomik ve kültürel özellikleri bir yandan kişiliği oluştururken, diğer yandan kişilikle toplum arasındaki tüm ilişkilerin temeli olan özerklik ve sorumluluk kavramlarını biçimlendirir.[50]

Çocukluk döneminde daha çok oyun ve taklitle, ergenlik döneminde ise genellikle özdeşim yoluyla rol model alan çocukların sosyal gelişim döneminde aile, okul ve arkadaş çevresinden olduğu gibi, kitle iletişim araçlarından ve özellikle

[48] a.g.e., s. 84.
[49] Ayhan Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Tekağaç Eylül Yayınları, Ankara, 2004, s. 89-90.
[50] H. Yavuzer, 1982, s. 84-85.

televizyondan etkilenmesi, işte tam da burada, "taklit ve özdeşim" noktalarında kendini belirgin olarak göstermektedir.

1.1.5. Ahlâk Gelişimi

Bu çalışmada ahlâk gelişimi, bilişsel kuramlar açısından açıklanmaya çalışılacak ve Jean Piaget ile Lawrence Kohlberg'in zihinsel ahlâk gelişimi kuramları ele alınacaktır. Bilişsel gelişim kuramcıları olan Piaget ve Kohlberg, ahlâk gelişiminin incelenmesini, bilişsel gelişimin incelenmesine koşut bir yaklaşımla ele almaktadır. Bilişsel gelişim, belirli evreleri izleyerek gerçekleştiğinden; çocuğun ahlâksal yargıları da genel bilişsel gelişimindeki çeşitli evrelerde görülen değişikliklerle bağlantılı olarak gelişmektedir.

1.1.5.1. Piaget'nin Ahlâk Gelişimi Kuramı

Piaget'ye göre bireyin ahlâk gelişimi, bilişsel gelişime paralellik göstermektedir. Nasıl ki bireyde zihinsel gelişim belli bir hiyerarşik sıra izlerse, ahlâk gelişimi de hiyerarşik bir süreç izlemektedir.[51]

1.1.5.1.1. Dışsal Kurallara Bağlılık / Ahlâki Gerçekçilik Evresi

Piaget'ye göre, 3 ilâ 9–10 yaşları arasındaki çocuklar ahlâki gerçekçilik evresinde yer alır. Bu evre, kuralların değişmez, sabit ve uyulması zorunlu olduğu düşüncesiyle belirginlik kazanır. Kuralları çiğnemek ya da değiştirmek yanlış; kurallara uymak doğrudur. 2–7 yaş arasındaki çocuklar, çoğu kez kuralları tam olarak anlamadan uygular.[52]

[51] R. Arı, 2008, s. 129.
[52] M. J. Gander, H. W. Gardiner, 2004, s. 284

Bu evredeki çocuklar doğru ve yanlışın sabit olduğuna inanır; diğer bir deyişle, bir şey ya doğru ya da yanlıştır. Doğru ve yanlışı başkalarının da kendisi gibi gördüğüne inanır. Buna, ahlâki mutlaklara inanç adı verilir. Okul öncesi çağdaki çocuklar bir eylemin doğru ya da yanlış olduğuna, o eylemin sonucuna ve büyüklüğüne göre karar verir.[53]

Çocuklar başkalarının davranışlarını değerlendirirken henüz o kişinin niyetini, gereksinimini veya duygularını dikkate alamaz; yalnızca davranışın gözlenebilir sonucuna bakar. Ayrıca çocuklar, bir eylemin doğruluk ya da yanlışlığına, ceza alıp almayacağına göre karar verir. Bununla birlikte kimse görmemiş bile olsa, yanlış davranışın cezalandırılacağına inanma eğilimindedir. Çünkü ceza, yanlış davranışın doğasında bulunur.[54]

1.1.5.1.2. Özerk Ahlâk / Karşılıklılık Ahlâkı Evresi

Piaget'ye göre, 11 yaş itibariyle çocukların ahlâki değerleri görelilik kazanmaya başlar. Bu evrede ahlâki yargıların ve kuralların uygulanmasında esneklik gözlenir; çocuklar, kuralların değiştirilemez olmadığını ve istenirse kuralların değiştirilebileceğini veya kaldırılabileceğini anlamaya başlar.[55]

Bu evrede çocuklar, davranışı doğru veya yanlış, iyi veya kötü olarak değerlendirirken, davranışın ortaya çıktığı şartları dikkate almaya başlar. İhlal edilen kuralla ilgili bir ahlâki yargıda, kuralın ihlal edilmiş olmasından öte, bu davranışı haklı kılacak bir nedenin olup olmaması belirleyicidir. Diğer bir deyişle, bu evrede çocuklar ahlâki yargıda bulunurken, davranışın arkasındaki niyetin veya durumun ortaya çıktığı şartları dikkate alır.[56]

[53] a.g.e., s. 284.
[54] a.g.e., s. 285.
[55] R. Arı, 2008, s. 130.
[56] a.g.e., s. 130.

Piaget'nin ahlak gelişimi kuramının birinci evresini oluşturan "ahlaki gerçekçilik evresi", öncelikli olarak doğru-yanlış ekseninde yer alırken; "karşılıklılık evresi" davranışın gerçekleştiği şartlar ile bir bağlantı oluşturma temeline dayanmaktadır. Çocuk yaptığı davranışın nasıl değerlendirileceğini bulunduğu yaş itibariyle bu evrelerden biri ile sınırlayabilmektedir.

1.1.5.2. Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Kuramı

Kohlberg'e göre, birinci düzey olan gelenek öncesi düzeyde ahlâksal ölçütler içselleştirilmemiştir. Geleneksel düzey olan ikinci düzeyde, çocuğun içselleştirilmiş ahlâk ölçütlerinden çok, anne babasıyla özdeşleşip doğru ve yanlış davranışlar konusunda onların ölçütlerine uyması söz konusudur. Ahlâk yargılarının içselleştirilmesi, yalnızca gelenek sonrası düzey olan üçüncü düzeyde olanaklıdır. Bu düzeyde çocuk, davranışını, içselleştirdiği ahlâk ölçütlerine göre denetler ve davranış başkalarının onayından bağımsızdır.[57]

Kohlberg tarafından geliştirilen ahlâki gelişim düzeyleri şu şekildedir:

- Gelenek öncesi düzey, Piaget'nin işlem öncesi bilişsel gelişim dönemine denk düşer. Bu dönemde çocuğun ahlâki yargılarında benmerkezcilik egemendir. Kurallara, doğruluğuna inanıldığı için değil, cezalandırılmamak için boyun eğilir. Çocuklar bu evrede bir davranışın doğru ya da yanlış olduğuna ilişkin bir yargıda bulunurken, o davranışın sonucuna bakar; eğer cezalandırılmışsa yapılan davranış doğru değil, cezalandırılmamışsa doğrudur.[58]
- Geleneksel düzeyin belirgin özelliği kişilerarası ilişkilerin önem kazanması ve çocuğun grup kurallarına uymasıdır. Başkalarıyla iyi ilişkiler içinde olmak ve onaylanmak, çocuk için iyi davranışın ölçütlerini oluşturur. Doğru davranmanın ve iyi olmanın nedeni, çevresindekiler tarafından takdir edilmek, onların gözünde iyi olmaktır.[59]

[57] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 223-224.
[58] B. Yeşilyaprak, 2011, s. 144.
[59] R. Arı, 2008, s. 133.

- Gelenek ötesi düzeydeki bir ahlâk anlayışına ulaşan bireyler, genelde toplumsal normlarla değerlere uygun davranışlar sergilemekle birlikte, insani değerlerle çatışan yasal düzenlemeleri sorgulayabilir ve bu kuralların değişmesi gerektiğini savunarak bunları reddedebilir. [60]

Yazgan İnanç ve diğerlerine göre, Piaget gibi Kohlberg de ahlâki gelişim evrelerinin bireyin bilişsel yetenekleri tarafından belirlendiğine inanmaktadır. Piaget'nin bilişsel gelişim kuramındaki bir evrenin daha önceki evrelerde kazanılan özellikler üzerine inşa olması gibi, ahlâki gelişim de önceki evrelerde kazanılan kavramlar üzerine kurulmaktadır. Kohlberg, yaş ve ahlâki olgunluk arasında doğrudan bir ilişki olduğunu belirtmese de küçük çocuklar genellikle gelenek öncesi düzey özellikleri, daha büyük çocuklar ise geleneksel düzey özellikleri göstermektedir. Evrelerin sırası kültürden kültüre değişmemekte, ancak en son ulaşılan evre, kültürler arasında ve aynı toplumdaki bireyler arasında farklılık göstermektedir. Birey, ahlâki yargının yüksek bir evresindeki özelliği gösterdikten sonra; daha önceki evrelerine dönmeyecek veya gerilemeyecektir.[61]

Bireyin ahlaki gelişimine ilişkin bu kuramlar, çocuğun yaşadığı çevreden bağımsız olamayacağını, özellikle aile, okul ve arkadaş çevresine kendini kabul ettirebilmek, takdir görmek ve yakın çevre tarafından "iyi" bilinmek için toplumsal kurallara uyum sağlamaya çalışacağını ortaya koymaktadır.

Çocuğun gelişim süreci içinde çeşitli evrelerden geçerken içinde bulunduğu sosyal çevreye uyum sağlaması, yaşadığı toplumun kurallarını benimsemesi sosyalleşme süreci ile gerçekleşir.

[60] B. Yeşilyaprak, 2011, s. 145.
[61] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 226.

1.2. SOSYALLEŞME

Sosyalleşme kavramının farklı tanımlarına yer verilecek olan bu bölümde ayrıca, çocuğun sosyalleşmesi konusu açıklanacak ve sosyalleştirme araçları ile sosyalleşme kuramları incelenecektir.

1.2.1. Sosyalleşme Kavramı

İnsan bir toplum içinde dünyaya gelir, yaşamını sürdürür ve nihayetinde yaşama veda eder. Biyolojik mirasını doğuştan getiren insan, sosyal mirasını ise sosyalleşme sürecinde eğitim yoluyla toplumdan alır. Sosyalleşme, insanın topluma uyum sürecidir. Toplumun değerleri, normları, örf ve adetleri, davranış modelleri, kısaca kültürel kodları sosyalleşme süreci ile bireylere aktarılmaktadır.[62]

Fidan ve Erden'e göre[63] sosyalleşme, hem birey, hem de toplum açısından önemli bir süreçtir ve bu süreçte birey, ihtiyaçlarını toplumun beklentilerine uygun bir biçimde karşılamayı, toplumsal roller ile onları destekleyen tutumları, yaşamını sürdürmek için gerekli bilgi ve becerileri öğrenmektedir.

Sayın sosyalleşmeyi,[64] insanlığın tarihsel ve toplumsal birikimi olan kültürün çocuğa aktarılmasıyla, çocuğun toplumun arzuladığı şekilde toplumun bir üyesi haline gelmesi süreci olarak açıklamaktadır.

Bozkurt ise sosyalleşmeyi,[65] bireyin toplumun kültürünü öğrenme ve içselleştirme süreci olarak tanımlamaktadır.

---

[62] V. Bayhan, 1997, s. 203.
[63] Nurettin Fidan, Münire Erden, *Eğitim Bilimine Giriş*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986, s. 87.
[64] Önal Sayın, "Aile Ortamında Televizyonun Çocuğun Toplumsallaştırılmasındaki Tek Yönlü Belirleyiciliği", *İletişim Ortamlarında Çocuk Birey Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (13-15 Nisan 1999), Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1999, s. 167.
[65] Veysel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006, s. 111.

Gander ve Gardiner'e göre sosyalleşme,[66] bireylerin, özellikle de çocukların, belirli bir grubun işlevsel üyeleri haline geldiği ve grubun öteki üyelerinin değerlerini, davranışlarını ve inançlarını kazandığı süreçtir.

Elkin'e göre sosyalleşme,[67] bireyin içinde yer aldığı grup veya toplumun kurallarını öğrenme sürecidir ve bu süreç toplumdaki değerlerin, normların ve davranış kalıplarının öğrenilmesini ve içselleştirilmesini de içermektedir.

Corsaro'ya göre sosyalleşme,[68] çocuğun toplumu benimsemesi ve ona uyum sağlaması sürecidir.

Genel anlamda sosyalleşme, bireyin içinde doğduğu toplumun kültürünü, özel anlamda ise o kültür içinde geçerli olan becerileri, değerleri, inançları, normları ve davranış örüntülerini öğrenmesi ve bunları benimseyip içselleştirmesidir.

Sosyalleşme sürecinin bireyin yaşantısı boyunca sürmesi, sosyalleşmenin bireyin yaş dönemlerine göre incelenmesini gerektirmiştir. Bu anlamda sosyalleşme, çocukların sosyalleşmesi, gençlerin sosyalleşmesi ve yetişkinlerin sosyalleşmesi şeklinde bölümlere ayrılarak incelenmektedir.

Ancak bu çalışmada, çalışmanın konusu gereği çocukların sosyalleşmesi üzerinde durulacak; gençlerin ve yetişkinlerin sosyalleşmesi konusuna yer verilmeyecektir.

1.2.2. Çocuğun Sosyalleşmesi

Sosyalleşme açısından bakıldığında çocuk, yalnızca fiziki ihtiyaçlarının karşılanması gereken bir varlık olarak görülemez; daha çok değerleri, normları ve

[66] M. J. Gander, H. W. Gardiner, 2004, s. 297.
[67] Frederick Elkin, *Çocuk ve Toplum*, *Çocuğun Toplumsallaşması*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995, s. 10.
[68] William A. Corsaro, *The Sociology of Childhood*, Pine Forge Press, California, 1997, s. 8.

davranış biçimlerini öğrenme becerisine, dolayısıyla da kendisini saran dünyayı kavrama yetisine sahip bir birey olarak değerlendirilebilir.

Çocuk, toplumdaki kuralları diğer bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz rehberliği sayesinde öğrenir. Toplumdaki diğer bireyler, çocuğa sorumluluklarını, toplumun gelenek ve göreneklerini, değerlerini ve normlarını farkında olarak ya da olmayarak sergiledikleri davranışlarla öğretir; bu durumda, sosyalleşme sürecinin toplumsal etkileşimin bir işlevi olduğu söylenebilir.

Elkin, bir çocuğun sosyalleşebilmesi için üç ön koşula gereksinim olduğunu söylemektedir. Bunlardan ilki, bir toplumun varlığıdır ki, çocuk o toplumun kültürünü içselleştirebilsin. İkincisi, çocuğun zihinsel olarak sağlıklı olmasıdır. Çünkü zihinsel bozukluğu olan bir çocuğun, sosyalleşmesi güçtür. Üçüncü olarak ise çocuğun, çevresindeki insanlarla ilişki ve etkileşim içinde olup, duygusal deneyimler kazanması gerekmektedir. Bunların her biri toplumsal bilincin kazanılmasının temelini oluşturan unsurlardır.[69]

Bozkurt'a göre bazı yazarlar, sosyalleşme sürecinde kalıtım faktörüne ağırlık verirken, bazıları da çevrenin önemine vurgu yapmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın başında bazı bilim adamları insan davranışının öğrenme sürecine dayanmadığını belirtmiş ve davranışı kalıtım faktörüyle açıklamıştır. Buna karşın, insan davranışında çevresel etmenlerin önemini vurgulayanlar ise bireyin anne babası, akrabaları, arkadaşları ve toplumdaki diğer bireylerle ilişkileriyle, yaşam boyu deneyimlerine öncelik vermiştir.[70] Ancak günümüzde insan davranışları üzerinde kalıtıma dayalı faktörler ile çevresel faktörlerin ikisinin de belirgin bir etkiye sahip olduğu düşüncesi kabul görmektedir.

Çevresel faktörlerin önemi, toplumdan soyutlanmış çocuklar örneğinde kendini daha belirgin olarak göstermektedir. Bu durumu inceleyen Aveyron, Anna, Isabelle ve Genie vakalarında, toplumla iletişim kurmadan büyüyen çocukların, daha sonraları toplumsal yaşama uyum göstermede zorlandığı ortaya konmuştur. Anılan

[69] F. Elkin, 1995, s. 15.
[70] V. Bozkurt, 2006, s. 112.

vakalara ilişkin hikayeler şöyledir: Aveyron, 1800'de Fransa'da bir ormanda bulunan on–on iki yaşlarında bir çocuktur. Bulunduğu zaman davranışları insandan çok hayvana benzemektedir. Görünürde bir zekâ geriliği tespit edilmemesine rağmen, eğitiminde çok fazla başarılı olunamamıştır.[71] Anna, Isabelle ve Genie'nin yaşları, bulunduklarında beş (Anna), altı (Isabelle) ve on üçtür (Genie). Üçü de bir veya iki yaşından sonra, toplumdan soyutlanmışlardır. Anna ve Genie, diğer insanlarla hiçbir etkileşimleri olmadan büyümüşlerdir. Isabelle ise diğer insanlardan uzakta olmakla birlikte, sağır ve dilsiz annesinin yanında büyümüştür. Bulunduklarında hiçbiri konuşamaz, beslenemez ve kendi öz bakım becerilerini yerine getiremez haldedir.[72]

Anna, Genie ve Isabelle, uzmanlar tarafından bir eğitime tabi tutulmuş; uzun zaman insanlardan ayrı yaşamış olan Anna ve Genie'ye göre Isabelle, annesi ile birlikte yaşadığı ve bir insanla iletişim kurma konusunda deneyimli olduğu için, eğitim döneminde başarılı olmuş; oldukça önemli toplumsal ve zihinsel ilerleme kaydetmiştir. Anna ve Gennie, uzun süre toplumdan soyutlanarak yaşadığı için, eğitim süresinde ilerleme kaydedememiş; zihinsel ve toplumsal açıdan yaşıtlarından çok geride olmaya devam etmiştir.[73]

Buradan hareketle, yaşamının ilk yıllarından itibaren başkalarıyla etkileşim içinde olamayan çocuklarda, başarılı bir sosyalleşmenin gerçekleşemeyeceği ve çocuğun sosyalleşmesinde kalıtım ve çevre faktörlerinin karşılıklı olarak etkili olduğu ifade edilebilir.

Sosyalleşme sürecinde, çocuğun doğumundan itibaren etkileşimde bulunduğu kişiler, gruplar, dâhil olduğu kurumlar ve çevresindeki kitle iletişim araçları önemli rol oynamaktadır.[74] Çocuk, hayatının ilk yıllarında aile üyeleri, komşuları, arkadaşları gibi yakın çevresi ile etkileşimde bulunurken, büyüdükçe sosyal çevresi genişlemeye başlamaktadır. Çocuğun sosyal çevresinin genişlemesiyle etkileşim kurduğu kişi, üyesi olduğu grup, dâhil olduğu kurum ve katıldığı sosyal faaliyetlerin

[71] Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, s. 26.
[72] V. Bozkurt, 2006, s. 113.
[73] a.g.e., s. 113-114; F. Elkin, 1995 s. 25-26.
[74] N. Fidan, M. Erden, 1986, s. 87.

sayısı artmaktadır. Bütün bunların sonucu olarak çocuk, sosyalleşme sürecinde, aileden başlayan ve toplumun kuşatıcılığında diğer tüm grup ve kurumlarla karşılıklı iletişim ve etkileşim süreci yaşamaktadır.

1.2.3. Sosyalleştirme Araçları

Aziz'e göre sosyologlar, bireyin sosyalleşmesini sağlayan etmenleri ya birincil ve ikincil gruplar ayrımı ile ya da aile, arkadaş grubu, okul, kitle iletişim araçları gibi tek tek birimler olarak gruplandırırlar. Ancak çoğu kez, bu farklı gruplandırmalar iç içe geçmiştir. [75]

Birincil ve ikincil grup kavramı, Cooley tarafından ortaya atılmıştır. Bireyin ve toplumun biçimlenmesinde önemli bir faktör olan birincil gruplar, yüz yüze ve yakın ilişkilerin yaşandığı; üyelerinin biz duygusuna sahip olduğu aile ve arkadaşlar gibi gruplardır. İkincil gruplar ise yüz yüze ilişkilerin çoğunlukla gözlenmediği, kuralların önemli olduğu ve insan ilişkilerinin belirli rollere göre biçimlendiği mesleki kuruluşlar ve ekonomik kurumlar gibi gruplardır.[76]

Sosyalleşme, sürdüğü grup ve kurumlara göre birincil ve ikincil olmak üzere iki aşamadan oluşur. Bu anlamda birincil sosyalleşmeyi aile, arkadaş grubu, okul, okul öncesi eğitim kurumları (kreş, çocuk yuvası, anaokulu), gençlik kuruluşları; ikincil sosyalleşmeyi ise dini kurumlar, siyasal ve ekonomik kurumlar, kitle iletişim araçları ve mesleki kuruluşlar gerçekleştirir.[77]

Aziz'e göre, birincil grupların sosyalleşme süreci içerisinde etkisinin en yoğun görüldüğü dönem, çocukluk dönemidir. Yetişkin sosyalleşmesinde ise birincil grupların etkisi zayıflamış, bunun yerini ikincil gruplar almaya başlamıştır. [78]

---

[75] Aysel Aziz, *Toplumsallaşma ve Kitlesel İletişim*, Ankara Üniversitesi SBF ve Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1982, s. 16.
[76] V. Bozkurt, 2006, s. 154-155.
[77] Hikmet Yıldırım Celkan, *Eğitim Sosyolojisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1989, s. 65.
[78] A. Aziz, 1982, s. 17.

1.2.3.1. Aile

Çocuğun sosyalleşmesine katkıda bulunan en önemli oluşum ailedir.

Günümüzde, geniş ailenin yerini çekirdek aileye bırakmasına ve ailenin birtakım işlevlerini farklı kurumlara devretmesine rağmen aile, sosyalleşmenin birincil derecede önemli bir kurumu olma özelliğini sürdürmektedir.[79]

Sosyalleşmenin en önemli öğelerinden biri olan insanlarla etkileşim kurmak, öncelikle bir arada olma ve karşılıklı konuşma ile başlar. Aile içinde doğup büyüyen çocuk, dili ailede öğrenir, böylece ilk sosyal donanımı kazanmış olur. Dil vasıtasıyla da çevresi ile iletişime ve etkileşime girmeye başlar.

Aile, toplumun sosyal ve kültürel mirasını çocuğa aktarır. Çocuk, duygusal paylaşımı ve toplumsal yaşamı ilk defa aile içinde öğrenmeye başlar. Aynı zamanda çocuk, toplumsal rolleri öğrenirken anne ve babasını model alır, yani sosyalleşmenin temelleri aile içinde atılır.[80]

Bu doğrultuda, çocuk yetiştirmede anne babaya önemli sorumluluklar düşmektedir. Anne baba bir yandan çocuğuna başarılı şekilde sosyalleşmesi için rehberlik etmeli, diğer yandan çocuğunu mümkün olduğunca dinlemeli; onun ihtiyaçlarını, sevinçlerini, mutluluklarını, kızgınlıklarını, üzüntülerini ve kaygılarını anlamaya çalışmalı; çocuğuna karşı dürüst davranmalıdır.[81]

1.2.3.2. Okul

Sanayi toplumuna geçilmesinden bu yana giderek önem kazanan ve bireylerin yaşamında oldukça uzun bir dönem etkili olan örgün eğitim kurumları, toplumda

[79] F. Elkin, 1995, s. 66-67.
[80] V. Bozkurt, 2006, s. 123.
[81] Metin Işık, *Televizyon ve Çocuk*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2007, s. 81-83.

egemen bilgilerin, değerlerin, tutumların kazandırılması yönünde ailede başlayan sosyalleşme sürecini devam ettirmektedir.

Okul, tıpkı aile gibi yetişkinler tarafından yönetilen bir kurumdur. Ancak aileden farklı olarak okulda roller belirli kurallara dayandırılmakta; anne babadan ayrı olarak otorite ve denetim mekanizmaları, çocuğun toplumsal uyumunu sağlamada önemli rol oynamaktadır.[82]

Çocuk, okulda bir yandan yaşamını sürdürmek için gerekli bilgi ve becerileri kazanırken; diğer yandan gelecek yaşamında üstleneceği rollere (eş, ebeveyn, üretici, tüketici vb.) ilişkin davranışları, kültürel değerleri, örf ve adetleri öğrenmektedir. Bu özelliklerin bir kısmını okuldaki öğretmenleriyle etkileşimi sonucunda, bir kısmını ise okul derslerinden kazanmaktadır. Okul programlarında yer alan kol faaliyetleri, spor organizasyonları ve okul gezileri de çocuğun sosyalleşmesine yardımcı olmaktadır.[83]

Öğretmenler kişilikleri, cinsiyetleri, davranış biçimleri, öğrenciler ile kurdukları iletişim biçimi ve ilgi alanları açısından birbirinden farklı özelliklere sahip olsa da kültürel değerleri, örf ve adetleri açısından benzer özellikler taşımaktadır. Bununla birlikte sosyalleşme sürecinde öğretmenler, öğrenciler için özdeşleşeceği bir model oluşturma açısından önemli rol oynamaktadır.[84]

Çocuk, aile içinde öğrendiği bilgilere ek olacak ve onu yaşamı boyunca kuşatacak bilgileri okulda öğrenirken, önceleri aile gibi dar bir çerçeveye oranla, özdeşim kurabileceği rol modelleri de okul hayatı ile birlikte artmaktadır.

---

[82] Nilüfer Timisi, *Televizyon Çocuk Programlarının Toplumsallaştırıcı İşlevleri, Örnek Olay: Susam Sokağı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1991, s. 17.
[83] N. Fidan, M. Erden, 1986, s. 89.
[84] F. Elkin, 1995, s. 84-85; Hüseyin Emin Öztürk, *Kişilik Gelişimi Açısından Çocuk ve Televizyon*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 48-49.

1.2.3.3. Arkadaş Grubu

Arkadaş grubu, toplumsal örgütlenme açısından aile ve okuldan farklıdır. Benzer yaştaki çocukların bir arada olduğu arkadaş gruplarının kendine özgü kuralları ve davranış biçimleri vardır. Çocuk, çeşitli çevrelerdeki arkadaş gruplarına, o grubun kurallarına uyum sağlamak kaydıyla katılabilir.[85]

İlk çocuklukta oyun ilişkilerine dayanan arkadaş grubu, giderek çocuğun toplumsal bir kimlik kazanmasında önemli rol oynar. Çocuk, arkadaş grubu içinde ailede ve okulda olduğundan daha özgürdür. Duygusal açıdan bağlılık yaşadığı gibi, yeni davranış kalıpları ve yeni kimlikler de geliştirebilmektedir. Çocuk, arkadaş grubu içinde sevgi, beğeni ve yakınlık aramakta; bunları elde etmek için de kendisini grubun kurallarına ve değerlerine uydurmaktadır.[86]

Arkadaş grubunda sosyalleşme, etkileşim ile gerçekleşmektedir. Gruba yeni giren çocuk, grup üyelerinden eşit biçimde ilgi, sevgi ve yakınlık görmekte; olumlu davranışları övgü, sevgi ve beğeniyle ödüllendirilmektedir. Gruba yeni katılan çocuk, grubun kurallarına aykırı davranması halinde, gruptan dışlanabilmektedir.[87]

Arkadaş grupları içinde yer alabilme duygusu, özellikle ilköğretimin ikinci aşaması ile lise çağındaki çocuklar için büyük önem taşımaktadır. Aile ve okula duyulan aidiyet duyguları, bu gruplar için de gelişir, çocuklar grup kuralları ile çatışma yaşıyor da olsalar da dışlanmamak için uyum sağlamak için çaba gösterirler.

1.2.3.4. Kitle İletişim Araçları

Günümüzde milyonlarca insan gazete-dergi okumakta, radyo dinlemekte, sinemaya gitmekte, televizyon seyretmekte ve internete bağlanmaktadır. Dolayısıyla insanlar, her gün binlerce görsel ve işitsel mesaja maruz kalmakta; bu mesajlar kitle

[85] a.g.e., s. 53-54.
[86] F. Elkin, 1995, s. 91-92.
[87] a.g.e., s. 95.

iletişim araçlarıyla kitlelere ulaştırılmaktadır. Çeşitli yollarla gelen bu mesajlar, her yaştan insanın toplumsal yaşamında önemli bir yer kaplamaktadır.[88]

Kitle iletişim araçları, yüzyılımızın en etkin sosyalleştirme kurumlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar yoluyla toplumsal değerler, normlar, örf ve adetler sosyalleşme sürecindeki çocuklara aktarılmaktadır. Kitle iletişim araçları bir yandan çocukların sosyalleşmesine etki ederken, diğer yandan dış dünyayı tanıyabilmelerine olanak sağlamaktadır. Her türlü bilgi ve yayının dünyaya ulaştırılabildiği geniş iletişim ağı içerisinde en önemli kitle iletişim aracı, yüzlerce yayın kuruluşunun yirmi dört saat yayın yapabildiği, kuşkusuz her evde bulunan televizyondur.

Dünyada ve ülkemizde televizyon, birçok aile için adeta çocuk bakıcısı haline gelmiştir. Çocuklar, zamanlarının büyük bir bölümünü televizyon karşısında geçirmektedir. Belli bir yaştan sonra çocuklar, televizyondaki program tercihlerini kendi başlarına yapmaya başlamaktadır.[89]

Televizyon aile ilişkilerinde, arkadaş grubunda ve okulda, çocuğa rol örnekleri sunmaktadır. Televizyonda yer alan kahramanlar, çocuklar için model olmaktadır. [90]

Sosyalleştirme araçlarının her birinin, çocuğun hayatında kapladığı yeri ve önemi farklıdır. Geniş veya çekirdek ailede büyüyen, sokakta oynayan veya arkadaşlarını spor alanlarında gören, kalabalık veya sayıca daha az öğrencinin bulunduğu bir sınıfta okuyan çocuğun, etrafındaki insanlardan etkilenme düzeyi ve şekli de farklı olmaktadır. Benzer şekilde, en yaygın kitle iletişim aracı olan televizyonu az ya da çok izlemek de çocuk üzerinde farklı düzeyde bir etki oluşturmakta, izlenen program türleri, bu etkinin olumlu ya da olumsuz yönde oluşunu tayin etmektedir.

[88] V. Bozkurt, 2006, s. 126.
[89] a.g.e, s. 127.
[90] a.g.e, s. 126.

1.2.4. Sosyalleşme Kuramları

Çalışmanın bu bölümünde, sosyalleşme kuramları başlığı altında psikanalitik kuram, toplumsal benlik ve öğrenme kuramları incelenecektir.

1.2.4.1. Psikanalitik Kuram

Sigmund Freud'un geliştirdiği psikanalitik kuram, bilinç kategorileri, kişilik yapısı ve psikoseksüel gelişim dönemleri olmak üzere üç temel yapı üzerine kurulmuştur.[91] Bu çalışmada, sosyalleşme kuramları boyutunda sadece kişilik yapısından bahsedilecektir.

Freud'a göre kişilik, id, ego ve süperego olmak üzere üç sistemden oluşmaktadır. Kişiliğin ilkel yönünü anlatan id, daima haz ilkesine göre hareket etmekte, gerçek dışı ve mantık dışı isteklerle, bireyin içsel dürtülerinin hemen doyurulması doğrultusunda bir işlevde bulunmaktadır.[92]

Freud'a göre, yaşamın ilk günlerinde idden oluşan ilkel yapı, ayrımlaşarak ego ve süperegoyu oluşturmaktadır. Ego, kişilik yapısının gerçeklik ilkesine göre hareket eden ve kısmen de olsa bilinçli olan bölümüdür. Akıl yürütme, problem çözme ve karar verme gibi üst düzeydeki zihinsel işlevlere de sahip olan ego, idin gerçek dışı istekleriyle, süperegonun bunların karşılanmasına yönelik yasaklayıcı tutumları arasında bir arabulucu işlevi görerek, idin gereksinimlerinin karşılanmasına çalışmaktadır. Kişiliğin üçüncü boyutunu oluşturan süperego, çocuğun çevresindeki insanlarla etkileşimi sonucunda gelişir ve kişiliğin ahlâki yönünü temsil eder.[93]

[91] R. Arı, 2008, s. 77.
[92] B.Yeşilyaprak, 2011, s. 127.
[93] a.g.e., s. 127-128.

1.2.4.2. Toplumsal Benlik

Freud'un çağdaşı olan George Herbert Mead'e göre, kişilik çok boyutludur ve toplumsal süreçlerin sonucunda gelişir ve bireyin benlik kavramı, toplumsal etkileşimden ayrı düşünülemez. Benlik, kişinin kendisini geniş bir toplumun parçası ve farklı bir birey olarak görmesi şeklinde tanımlanabilir. Mead'e göre, "Toplumu kendine özgü bir biçimde oluşturan şey benliktir; ancak benliği de oluşturan toplumsal deneyimlerdir."[94]

Mead'e göre benlik, üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar, ön hazırlık, göstermelik eylemler veya temsili oyun ile oyundur. Birinci evreyi oluşturan ön hazırlık aşamasında, çocuk kendi davranışlarını yargılama becerisine sahip değildir. Göstermelik eylemler veya temsili oyun denilen ikinci evrede çocuk, başkalarının rollerini sergilemeye başlar. Mead bunu, "başkasının rolünü almak, başka bir insanın yerinde olmanın nasıl bir şey olduğunu öğrenmek" şeklinde tanımlamaktadır. Bu şekilde çocuklar, kendilerini başkalarının yerine koymaya ve kendilerine özgü bir benlik geliştirmeye başlamaktadır.[95]

Mead'e göre çocuğun gelişiminde daha ileri bir aşama olan oyundan önce, çocuklar ahlâki değerleri ve kuralları anlayamaz. Örgütlü oyunları öğrenmek için, oyunun kuralları ile işbirliği ve yardımlaşma gibi kavramları anlamaları gerekmektedir. Bu aşamadaki çocuk, genelleşmiş ötekini, yani içinde yaşadığı toplumun kültürünü, değerlerini ve normlarını öğrenmekte ve içselleştirmektedir.[96]

1.2.4.3. Öğrenme Kuramları

Öğrenme kuramlarından davranışçı kuramlar, 1940'lı yıllara kadar oldukça etkili olmuş; bu kuramlardan edimsel koşullanma, önemli bir taraftar toplamıştır. 1940'lı yıllarda John Dollard ve Neal Miller davranışçı kuramdan ayrılarak taklide

[94] V. Bozkurt, 2006, s. 118.
[95] A. Giddens, 2000, s. 33.
[96] a.g.e., s. 34.

dayalı öğrenmeden bahsetmeye başlamıştır. 1960'lı yıllarda Albert Bandura, Dollard ve Miller'ın görüşlerini geliştirerek sosyal biliş kuramının prensiplerini ortaya koymuştur. Sosyal biliş kuramı, ilk yıllarda gözleyerek öğrenme olarak tanımlanmış; daha sonra sosyal öğrenme kuramı olarak literatüre girmiştir.[97]

1.2.4.3.1. Davranışçı Öğrenme Kuramları

J.B. Watson, I. Pavlov ve B.F. Skinner gibi araştırmacılar, davranışçı yaklaşımın başlıca isimleridir.[98]

Davranışın altında yatan bilinçdışı dürtülerle ilgilenmeyen davranışçılar, davranışı biçimlendirmede çevresel etkilerin rolünü vurgulamaktadır. Onlara göre gelişim, evresel olmayan, kesintisiz ve sürekli bir ilerlemedir; aynı öğrenme ilkelerinin yaşam boyunca gelişimi şekillendireceği de varsayılmıştır. Davranışçıların mekanik görüşü ya da belirlemecilik olarak adlandırılan yaklaşımlarına göre öğrenme, uyarıcılara koşullanan ve öğrenilen tepkilerin toplamından oluşmaktadır.[99]

Davranışçılar öğrenme sürecini koşullanma olarak adlandırmakta ve iki tür koşullanmadan bahsetmektedir. Bunlar, klasik ve edimsel koşullanmadır. Klasik koşullanma, uyarıcı ve tepki arasındaki bağa dikkat çeken Pavlov tarafından geliştirilmiştir.[100]

Edimsel koşullanma ise davranışın sonuçlarına bağlı olarak gerçekleşen öğrenme anlamına gelmektedir. Skinner'a göre davranışın sonuçları, o davranışın tekrarlanma olasılığını belirlemektedir. Davranış ödüllendirildiğinde o davranışın tekrarlanma olasılığı artmakta, buna karşılık davranış cezalandırıldığında davranışın tekrarlanma olasılığı azalmaktadır.[101]

---

[97] R. Arı, 2008, s. 189.
[98] B. Yeşilyaprak, 2011, s. 199.
[99] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 44.
[100] B. Yeşilyaprak, 2011, s. 200.
[101] a.g.e., s. 211.

1.2.4.3.2. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramcıları, davranış kuramcılarının davranışın öğrenildiği ve gelişimin çevreden etkilendiği görüşünü kabul etmekte; ancak, uyarıcılara üzerinde düşünülmeden verilen tepkilerle davranışın şekillendiği görüşüne katılmamaktadır.[102]

Bandura, çocukların başkalarının davranışlarını gözleyerek, taklit ederek ve model alarak öğrendiğini belirtmektedir. Bandura'ya göre çocuklar, anne babalarının yemek yeme, konuşma, yürüme, giyinme vb. davranış biçimlerini taklit eder. Ancak, çocuklar taklit edeceği davranışlar konusunda seçicidir ve gözlediği her davranışı taklit etmez. Taklidin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini çocuğun kişiliği, geçmiş yaşantısı, modelle olan ilişkisi ve içinde bulunduğu durum belirlemektedir. Ayrıca, çocuğun sahip olduğu bilişsel beceriler de gözlem yoluyla öğrenmede önemli rol oynamaktadır. Çünkü çocukların, modelin davranışlarını hatırlayıp taklit edebilmeleri için, etkin bilişsel stratejiler kullanmaları gerekmektedir.[103]

Bandura, 1965 yılında gerçekleştirdiği bir araştırmada üç grup çocuğa üç farklı film izlettirmiştir. Filmlerden birinde bir grup çocuk şişirilmiş yapma bebeklere vurup onları tekmelemiş; sonrasında çocukların bu saldırgan davranışları pekiştirilmiştir. İkinci grubun izlediği filmde, çocukların bu saldırgan davranışları cezalandırılmıştır. Üçüncü grubun izlediği filmde ise çocukların saldırganlığı ne cezalandırılmış, ne de pekiştirilmiştir. Daha sonra farklı gruplardaki bu çocuklar, oyuncakların bulunduğu ayrı bir odaya alınmıştır. Saldırganlığın pekiştirildiği filmi izleyen çocukların diğer gruptaki çocuklara kıyasla oyuncak bebeklere karşı daha çok saldırgan davranışlar sergilediği; bu üç grup içinde en az saldırgan davranış gösteren grubun ise, saldırganlığın cezalandırıldığı filmi izleyen grup olduğu gözlenmiştir.[104] Buradan hareketle, çocukların oyuncak bebeklere saldırgan davranmayı model alma yoluyla öğrendiği ve model alınan davranışın taklit edilmesinin, ödül veya ceza yoluyla güçlenebilir veya zayıflayabilir olduğu ifade

[102] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 46.
[103] a.g.e., s. 46.
[104] R. Arı, 2008, s. 192.

edilebilir. Çünkü oyuncak bebeğe vuran çocukların ödüllendirildiğini gören çocuklar, dolaylı pekiştireç yoluyla kendi saldırgan davranışlarını arttırmaktadır. Ancak, çocukların saldırgan davranışları sonucu cezalandırıldığını görenler, dolaylı ceza algısı nedeniyle benzer davranışları daha az göstermektedir.[105]

Bandura'ya göre çocuklar televizyondan yalnızca saldırganlığı değil; iyi davranışları da öğrenebilmektedir. Bandura'nın iki gruba ayrılan anaokulu çocuklarından bir gruba, bir ay boyunca her gün yarım saat "Mister Rogers' Neighborhood" isimli bir televizyon programını izlettirdiği çalışmasının sonuçları, bu düşüncesini destekler niteliktedir. Adı geçen programda paylaşma, işbirliği yapma, komşulara sevgi gösterme ve yardım etme gibi konular vurgulanmakta olup, bu programı izleyen çocuklar çalışmanın sonunda, diğer gruptaki çocuklara göre daha fazla sosyal yakınlaşma, daha az saldırganlık göstermiştir.[106]

Bandura'nın "sosyal öğrenme kuramı" çerçevesinde gerçekleştirdiği bu çalışmalar, çocuğun televizyondan etkilendiğini ve televizyon programları aracılığı ile verilen mesajların çocuğun davranışlarını yönlendirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Çocuğun televizyonda izlediği görüntülerden etkilenme biçiminin "ceza/ödül" çerçevesinde şekillendiği de bu tür çalışmalarla gözlenebilmektedir.

1.3. ETKİ ARAŞTIRMALARI VE ÇOCUK

Kitle iletişim araçlarındaki çeşitlilik, teknolojinin gelişmesiyle paralellik göstermekte; bu araçların etkisi dolaylı olarak artmaktadır. En yaygın kitle iletişim araçlarından olan gazete ve televizyon aracılığı ile ulaştırılan mesajın alıcısı çok olduğu için, etkilenecek insan sayısı da çok olmaktadır. İlk zamanlar belirgin olarak siyaset alanında gözlenen propaganda amaçlı yüksek etkileme amacı, bugün artık her alanda geçerli hale gelmiştir. Televizyonlarda satış ve pazarlama alanındaki en büyük etkiyi reklamlar yaratırken, filmler, diziler ve çizgi filmler gibi programlar ile birçok mesajla birlikte, şiddet ve cinsellik unsurları da izleyiciye sunulmaktadır.

[105] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 47.
[106] R. Arı, 2008, s. 201.

Etki araştırmaları, kitle iletişim araçları aracılığıyla sunulan iletilerin izleyiciler üzerindeki etkileri konusuna yoğunlaşmaktadır.

Etki araştırmalarında izleyiciler, kültürel ve sınıfsal özellikler açısından farklı gruplar şeklinde değil, kitle iletişim araçlarının etkilerine benzer bir biçimde maruz kalan geniş ve homojen gruplar olarak -örneğin yetişkinler ve çocuklar gibi-, genel kategoriler açısından değerlendirilmektedir. Bu anlamda, kitle iletişim araçları içinde en yaygın olan televizyonun çocuklar üzerinde de önemli etkilere sahip olduğu düşünülmektedir.[107]

Televizyonun her eve girmiş olması, aile bireylerinin farklı beğenilerine hitap eden programları izleyebilmesi için evdeki televizyon sayısının artması ve yalnızca çocuklara yönelik yayın yapan tematik kanalların varlığı, çocuklar ile televizyon arasında küçük yaşlardan itibaren bir ilişki kurulmasına neden olmaktadır.[108]

Bununla birlikte çocukluğun, insan yaşamının her türlü etkiye açık olan bir dönemi olması, dünyada ve ülkemizde televizyonun, birçok ailede adeta çocuk bakıcısı haline getirilmesi ve çocukların zamanlarının büyük bir bölümünü televizyon karşısında geçirmesi, televizyonun çocuklar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini ortaya koyabilmek için çalışmaların yapılmasını gerekli kılmıştır.

İletişim alanında yapılan araştırmaların içinde, televizyonun çocuklar üzerindeki etkisi konulu araştırmalar önem arz etmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde bu araştırmalara yer verilecektir.

[107] Suat Sungur, "Televizyon Yayınlarının Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkileri", (Ed.) Yasemin Giritli İnceoğlu, Nurdan Akıner, *Medya ve Çocuk Rehberi*, Eğitim Kitabevi, Konya, 2008, s.171.
[108] a.g.e., s. 173

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUĞUN GELİŞİMİNDE TELEVİZYONUN YERİ VE ETKİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, televizyonun yaş dönemlerine göre çocuğun hayatında tuttuğu yerin ve yarattığı etkinin yanı sıra, şiddet ve cinsellik görüntülerinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri açıklanacak; ardından, toplum yanlısı davranış kazandırmaya ve dil gelişimine etkisi konuları ise olumlu etkiler olarak anlatılacaktır.

"Televizyonun Etkileri" başlığı altında, Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun ilköğretim çağı çocukları ile yaptığı televizyon izleme eğilimine ilişkin araştırmadan elde edilen bilgilerin yanı sıra, vatandaşların televizyon izlerken şikayetçi olduğu program ve konular temel alınarak hazırlanan yıllık genel değerlendirme raporlarından bahsedilecektir. Bu bölümde ayrıca, 444 1 178 RTÜK İletişim Merkezi, RTÜK web sayfasındaki e-form ve e-posta ile RTÜK'e iletilen bilgilerin toplandığı sistemin verilerine ilişkin bilgiler de sunulacaktır.

2.1. ÇOCUĞUN GELİŞİMİNDE TELEVİZYONUN YERİ

Çalışmanın birinci bölümünde "Çocuğun Gelişim Süreci" başlığı altında yer alan "Bilişsel Gelişim" konusu, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramındaki yaş aralıkları kapsamında anlatılmıştır. Çocuğun gelişim dönemlerinde televizyonun yeri konusu, yine aynı kuram temel alınarak belirli yaş aralıklarında, televizyon ile çocuk ilişkisi anlatılmaya çalışılacaktır.

2.1.1. 0–2 Yaş Arası Çocuk ve Televizyon

Televizyon, bebekliklerinden itibaren çocukların ilgisini çeken bir araçtır. Bebekler dünyaya gözlerini açtıklarından sonraki ilk birkaç ayda televizyondaki renkli, hareketli ve sesli görüntülerle ilgilenmeye başlamakta ve görme alanı içinde takip edebilmektedir.[109]

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramının ilk evresi olan duyusal-hareket döneminde bebek, dış dünyayı duyu organları ve nesneler aracılığıyla tanımaya çalışmakta ve bir nesne, durum ya da problemi temsil eden zihinsel yapı ve düşünme örüntüsü olan şemaları doğduğu andan itibaren geliştirmeye başlamaktadır. Şemalar, bebek için bilginin en temel birimleri olup, dünyayı kavramasına ve tanımasına olanak sağlamaktadır.[110]

Doğduğu andan itibaren fiziksel, bilişsel ve sosyal anlamda çeşitli değişimler geçirmeye başlayan bebeğin beyni, bir yetişkinin beyninden işlevsel açıdan farklı özelliklere sahiptir. Öyle ki, 0-2 yaş arasında, bebeğin durağan ve sakin zihinsel işlevlere gereksinimi vardır. Ancak televizyondaki değişken, hızlı ve akıcı görüntüler, bu dönemde televizyona yoğun şekilde maruz kalan bebeklerin kalıcı şemalar oluşturmasını güçleştirmekte ve beynindeki fiziksel gelişimi olumsuz yönde etkileyerek dikkatin sürekliliği üzerinde bozucu etkiye neden olmaktadır.[111]

Bebeğin sosyal gelişiminde önemli bir yere sahip olan bağlanma olgusu, bu dönemde gelişmeye başlamaktadır. Bağlanma, bebek ve anne baba arasında duygusal olarak olumlu ve sevgiye dayalı bir ilişkinin kurulmasını anlatmaktadır. Bu bağlamda, bu dönem içinde bebeğin anne babası tarafından kucaklanması, sevilmesi, onunla oynanması, konuşulması ve onun fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması, bebeğin ileri yaşlardaki kişilik ve sosyal gelişiminde hayati bir önem taşımaktadır. Hareketlerine, gülümsemesine, çıkardığı seslere karşılık vermeyen, soğuk ve cansız

---

[109] Belgin Temur, "Televizyon ve Çocuk" http://www.maviailedanismamerkezi.com/yazilarimiz_detay.asp?ID=9 (02.11.2011)
[110] B. Yazgan İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 117.
[111] Yıldız Dilek Ertürk, Ayşen Akkor Gül, *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin*, Nobel Yayın, Ankara, 2006, s. 33-34.

bir nesne olan televizyonun karşısında, duygusal ve sosyal uyarıcılardan yoksun, anne baba ile onların ilgi ve sevgisinden uzak bir şekilde yoğun olarak bırakıldığı durumlarda, bebeğin hem sosyal gelişiminde, hem de agulama, ses çıkarma, heceleme, anlamlı jest, mimikler ve konuşma gibi dil gelişiminde gecikme ve yetersizlikler görülebilmektedir.[112]

1999 yılında Amerikan Pediatri Akademisi tarafından, 2 yaşından küçük çocuklara televizyon izlettirilmemesi ebeveynlere tavsiye edilmiş, televizyonun 2 yaşından küçük çocuklarda olumlu bir etki yaratmadığı, hatta potansiyel olarak olumsuz etki yarattığı; çocuk programları eğlenceli olsa da bunların aileler tarafından eğitici olarak görülmemesi gerektiği belirtilmiştir.[113]

Anılan kurumun, 2 yaşından küçük çocukların televizyon, video vb. medya formlarını izlemesine ilişkin olarak yürüttüğü bir başka araştırmanın sonuçları da 2011 yılı Ekim ayında açıklanmıştır. Burada, 1999 yılında yapılmış olan, 2 yaşından küçük çocukların televizyon izlemesinden kaçınılması gerektiğine ilişkin tavsiye yinelenmektedir. Araştırmada, ebeveynlerin % 90'ının 2 yaşından küçük çocuklarının televizyon seyrettiğini söylediği; 3 yaşına gelen çocukların üçte birinin odasında bir televizyon olduğu ve ebeveynlerin ev işleriyle ilgilenirken çocukları ekran karşısında bıraktığı dile getirilmektedir. Bu çalışmada ayrıca, çocukların bir kısmının yalnız başına, bir kısmının ise ebeveyn ve kardeşleriyle birlikte televizyon izlediği; günlük televizyon izleme süresinin ortalama 1 ila 2 saat arasında olduğu vurgulanmaktadır. [114]

Araştırmada, televizyon açık olduğunda ebeveynlerin ilgisinin ekrana kaydığı ve böylece ebeveyn ile çocuğun etkileşiminin azaldığı, bu durumun da konuşma ve dil gelişimi açısından bebekleri olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Bununla birlikte, geceleri televizyon izlemenin çocukların uykuya dalmasına yardımcı olabildiği;

---

[112] Fahri Tümkan, "Televizyondaki Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi" http://talimterbiye.mebnet.net/Dergi/4.pdf (02.11.2011)
[113] Ari Brown, "Media Use By Children Under Than 2 Years", *Pediatrics,* Cilt: 128, Sayı: 5, 2011, s. 1040.
[114] a.g.m., s. 1041-1042.

ancak, bu durumun uyku bozukluğu ve düzensizliğine sebep olduğu da ifade edilmektedir.[115]

Araştırmanın sonuçlarında ayrıca, gelişim döneminde büyük önem taşıyan oyun oynama esnasında, bulunulan ortamda televizyon açık olduğunda, çocuğun ilgisinin televizyona kaydığı ve oyununu bölmesine sebep olduğu; bu durumun da çocuğun gelişiminde olumsuz etkiye neden olabileceği belirtilmektedir.[116]

2.1.2. 2–7 Yaş Arası Çocuk ve Televizyon

Bu dönemde çocukların bilişsel, dil ve fiziksel gelişimi yoğun bir biçimde sürmekte, öz bakım becerilerinde kazanımlar gözlenmektedir. Dil gelişimine paralel olarak çocuğun anne baba, kardeş ve arkadaşları ile iletişim ve etkileşimi belirgin olarak artmaktadır.

Yapılan araştırmalarda, okul öncesi çocuklarda televizyon izleme ile dil gelişimi arasında negatif bir ilişki olduğu belirtilmekte; televizyon izlemeyen çocukların kelime hazinesinin televizyon izleyenlere kıyasla daha çok geliştiği ifade edilmektedir. Buradan hareketle, televizyon izlemenin dil gelişmesini engellediği söylenebilmektedir.[117]

Dil gelişiminin başlangıcında olan çocuklar için televizyon dilinin birtakım çelişkiler içermesi (doğal görünüm için saçınızı boyayın vb. gibi ifadeler), bilişsel gelişimin işlem öncesi döneminde olan okul öncesi çocukların kafasında karışıklığa sebep olmakta; televizyon programlarında yer alan sokak ağzı ve argo kullanımlar, çocukların dil gelişiminde olumsuz etkiler yaratmaktadır.[118] Kullanılan televizyon dili çocukların konuşmalarına yansıyarak, dili doğru ve kurallarına uygun biçimde öğrenmesine engel olabilmektedir.

---

[115] a.g.m., s. 1042.
[116] a.g.m., s. 1042.
[117] Judith Van Evra, *Television and Child Development*, Routledge, New York, 2009, s. 59.
[118] a.g.e, s. 57.

Yoğun bir biçimde televizyona maruz kalan çocuğun dil gelişimindeki olumsuz etkilenmeye paralel olarak, çocuğun sosyalleşmesi ve çevresi ile iletişim kurmasında da sorunlar yaşanabilmektedir.[119]

Diğer taraftan, televizyon programlarındaki çeşitlilik, bu programlarda kullanılan dile yansımakta olsa da çocukların anlayabileceği basit düzeyde diyaloglar, işitsel uyaranlarla ilişkilendirilen görsel uyaranlar, betimlemeler ve kelimelerin tekrarını içeren programların, onların dil gelişimine yardımcı olduğu belirtilmektedir. Örneğin "Susam Sokağı" gibi eğitici çocuk programlarının, 3-5 yaş aralığındaki çocukların yeni kelimeleri öğrenmesini kolaylaştırdığı ve dil gelişimine olumlu katkılar sağladığı dile getirilmektedir.[120] Hatta eğitici programların okul öncesi dönemdeki çocukları okula hazırladığı, onların kelime bilgisi, okuma ve matematiksel becerilerine olumlu katkılarda bulunduğu; eğitsel programları izleme ile saldırgan davranışları daha az sergileme ve ilerleyen yıllarda okulda başarılı olma arasında ilişki olduğu ortaya konmuştur.[121]

D.G. Singer ve J. L. Singer tarafından 1998 yılında, farklı kültür ve ırklardan olan okul öncesi çocuklarla gerçekleştirilen bir çalışmada "Barney ve Arkadaşları", "Susam Sokağı" ve "Mister Rogers' Neighborhood" gibi eğitici programların, bu yaş grubundaki çocukların bilişsel, sosyal ve dil gelişimine olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Bu etkiler sayı sayma ile konuşma becerilerinde, şekil ve renk bilgilerinde artışın yanı sıra saygı, sevgi, paylaşma, arkadaşlık gibi konularda olumlu duygular hissetme ve tutumlar göstermeleri şeklinde sıralanabilir.[122]

Bu dönem çocuklarının hayatında oyun oynama önemli bir yere sahiptir. Oyun, değişik toplumsal rollerin yanı sıra, hareket ve biliş becerilerini deneme fırsatlarını da çocuğa sağlamaktadır. Ancak televizyon karşısında yoğun bir şekilde vakit geçiren çocuklar, anne babaları, kardeşleri ve arkadaşlarıyla daha az iletişim

[119] Y. D. Ertürk, A. Akkor Gül, 2006, s. 28.
[120] J. V. Evra, 2009, s. 58-59.
[121] a.g.e., s. 62.
[122] a.g.e., s. 71.

kurmakta, öğrenme ve problem çözme becerilerini geliştiren yaratıcı oyunlara daha az vakit ayırmaktadır.[123]

2-7 yaş aralığındaki çocukların kasları, kemik yapısı ve yürüme becerilerindeki fiziksel gelişimlerine paralel olarak sürekli bir hareket gereksinimi olmaktadır. Bu gereksinim nedeniyle sürekli koşup oynaması ve çok hareketli olması beklenen çocukların televizyon karşısında uzun süre hareketsiz oturması, fiziksel gelişimlerinde olumsuz etki yaratmaktadır.[124] Anne babanın televizyonu bir oyalama aracı olarak görüp, televizyon karşısında çocuğa yemek yedirmeye çalışması, çocukların ilerideki yaşamlarında beslenme bozukluklarına ve hareketsiz bir yaşam tarzını benimsemelerine sebep olabilecektir. [125]

Okul öncesi dönem çocukları, çevresinde gördüğü kişileri kendisine model almakta ve onların davranışlarını taklit ederek onlarla özdeşim kurmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda bu dönemdeki çocukların hayal gücü yüksek olup, hayal ile gerçeği ayırt etmekte güçlük çekmekte; televizyonda gördüğü kahramanların gerçek yaşamda da var olduğunu düşünmekte ve bu kahramanları (Süpermen, Örümcek Adam vb.) taklit edebilmektedir.[126] Örneğin 2000 yılında ülkemizde, 4 yaşındaki bir çocuk kendisini "Pokemon" isimli Japon çizgi filmindeki bir karakter ile özdeşleştirerek apartmanın yedinci katından atlamış, daha sonra neden düştüğünü kendisine soran doktora "Pokemon'u izledim ve Pokemon gibi uçtum." yanıtını vermiştir.[127]

Bu dönem çocuklarının kendisi ile özdeşim kurabileceği olumlu özellikler sergileyen kahramanları izlemesini sağlamak önemlidir.[128] Buna örnek olarak, ismini öz Türkçede kekeme anlamına gelen "pepe" kelimesinden alan ve halen TRT Çocuk

---

[123] A. Brown, 2011, s. 1042.
[124] Nilüfer Öcel, *İletişim ve Çocuk: İletişim Ortamlarında Çocuk ve Reklam Etkileşimi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 189.
[125] Y. D. Ertürk, A. Akkor Gül, 2006, s. 28.
[126] Ferhunde Öktem, Melike Sayıl, Sevilay Çelenk Özen, *Çocukların ve Gençlerin Televizyon Programlarındaki Zararlı İçerikten Korunması, Akıllı İşaretler Sınıflandırma Sistemi*, RTÜK, Ankara, 2006, s. 8.
[127] Ahu Kaskun, Selen Öztunç, "Çocuk, Televizyon ve Şiddet" http://ilef.ankara.edu.tr/id/yazi.php?yad=799 (02.11.2011)
[128] F. Öktem, M. Sayıl, S. Çelenk Özen, 2006, s. 8.

kanalında yayınlanmakta olan "Pepee" isimli çizgi film verilebilir. "Pepee", 3-6 yaşlarındaki çocuklara hitap etmekte ve pedagojik danışmanların denetiminde hazırlanmaktadır. "Pepee"nin her bir bölümü, çocuklara bir şeyler öğretmeyi amaçlamaktadır. Programda çocuklara yıkanmak, tuvalet alışkanlığını kazanmak gibi öz bakım becerilerine ilişkin olumlu mesajlar, o yaş grubundaki çocukların ilgisini çekecek şekilde şarkılar eşliğinde verilmekte ve beslenme alışkanlığı ile uyku düzeni gibi konular eğitici şekilde işlenmektedir. Bunun yanı sıra "Pepee", Türk kültürünü yansıtan özelliklere de sahip bir çizgi filmdir. Şöyle ki, çizgi filmdeki "Pepee" isimli erkek çocuğu, Türk halk müziğine ve oyunlarına meraklı olup, horon tepmekte, zeybek ve Ankara havasında o yörelerin kıyafetlerini giyerek oynamaktadır.[129] Bu anlamda, bu çizgi filmin çocuklara Türk kültürünü öğretici özelliği olduğu ifade edilebilir.

Bu yaş aralığındaki çocukların dikkat süresi sınırlı olduğu için renkli, hızlı ve yüksek sesli görüntülere daha çok ilgi gösterme eğilimindedirler. Çocuklar, televizyondaki en çarpıcı görüntüye dikkat kesilir ve odaklanırlar. Şiddet içeren görüntüler de genelde hareketli olduğu için çocukların televizyondaki şiddet içeriğiyle karşılaşma olasılığı yüksektir.[130] Şiddet görüntülerine maruz kalma ise çocukların korku ve kaygı duymasına sebep olabilmektedir.[131]

Bu dönem çocukları, bilişsel gelişim açısından işlem öncesi dönemde oldukları için kurallara uyulmadığında veya yanlış bir davranış sergilendiğinde, bunun muhakkak cezalandırılması gerektiğine inanmaktadırlar. Ancak, televizyonda iyi karakterlerin problemleri şiddete başvurarak çözdüğünü ve bunun sonucunda bir pişmanlık duymadığını, yaptığı davranış nedeniyle eleştirilmediğini ve/veya cezalandırılmadığını[132] gördüklerinde, bu kahramanları kendilerine model alıp onların bu tür davranışlarını taklit edebilmektedirler.

[129] Sibel Arna, "İki Ekmek Aldım Eve Didiyorum", *Hürriyet Gazetesi, Cumartesi Eki*, 12.11.2011.
[130] F. Öktem, M. Sayıl, S. Çelenk Özen, 2006, s. 8.
[131] Y. D. Ertürk, A. Akkor Gül, 2006, s. 29.
[132] Victor C. Strasburger, Barbara J. Wilson, *Children, Adolescents and The Media*, Sage Publications, California, 2002, s. 77.

2.1.3. 7–11 Yaş Arası Çocuk ve Televizyon

7-11 yaş aralığı, ilköğretimin birinci kademesini kapsayan yıllardır. Bu dönem boyunca çocukların okuma, yazma ve sayısal işlem yetenekleriyle, dünyayı anlama ve mantıksal düşünme biçimlerinde önemli ilerlemeler gözlenmektedir.

Bu dönemde çocuklar, bilişsel gelişimin somut işlemler dönemindedir. Çocuk, olayları diğer insanların gözünden görmeye başlamakta; cinsiyet rolleri, hayal ve gerçek ayrımı gibi konularda gelişmektedir.

7-11 yaş grubundaki çocuklar kendi cinsiyetinden çocuklarla arkadaşlık etme eğilimindedir. Bu yaş grubundaki çocuklar için arkadaşlarıyla özdeşim kurma ve onların davranışlarını taklit etme söz konusudur. Televizyon programlarında okullardaki yaşıt gruplarının çete oluşturduğu, madde ve sigara kullanıldığı, sınavlarda kopya çekildiği veya okuldan kaçıldığının gösterilmesi, bu yaş grubundaki çocukların yanlış modellerle özdeşim kurmalarına sebep olabilmektedir.[133]

Bu dönem çocuklarında, toplumun beklentilerini yerine getirme ve kurallar doğrultusunda davranma çabası gözlenmektedir. Bu anlamda da otoriteye itaat söz konusu olup, kurallar ile otoritenin davranışları sorgulanmamaktadır. Televizyon programlarında otorite figürlerinin olumsuz davranışlar göstermesi ve yanlış mesajlar vermesi, bu yaş grubundaki çocukları olumsuz etkileyebilmektedir.[134]

Günümüzde çocukların büyük bir kısmının, televizyon karşısında okulda olduğundan daha çok vakit geçirdiği kabul edilmektedir. Bu nedenle ebeveyn ve eğitimciler, aşırı televizyon izlemenin çocuklarda birtakım olumsuz etkilere yol açtığını düşünmektedir. Şöyle ki, aşırı televizyon izleme, çocukların daha az yaratıcı olmasına ve çocuklarda hayal gücünün gelişememesine, dikkat eksikliğine, okul derslerine karşı ilgisizliğe, derslerde edilgen bir tutum sergileyip dersin içeriğini anlamaya yönelik çaba sarf etmemeye, televizyondaki görsel mesajlara alıştıkları için

[133] F. Öktem, M. Sayıl, S. Çelenk Özen, 2006, s. 13.
[134] a.g.e., s. 13.

okul derslerinde kullanılan basılı materyal olan kitaplara yeterince ilgi göstermemeye sebep olmaktadır.[135]

Televizyon izleme, çocuklar için okuma ve ev ödevlerini yapmanın yerini almış durumdadır. Televizyondaki hareketli görüntüler ve hızlı geçişlerden oluşan görsel uyarıcılara alışan çocuklar, hayatın geri kalan kısımlarında da hızlı geçişler ile yenilikler görmeyi ve hemen memnun olmayı istemektedirler. Bu anlamda okuldaki dersler, televizyonda akan hızlı görüntülere kıyasla yavaş ilerleyen, yalın şekilde işleyen bir süreçtir ve derslerde uzun dönemli hedefler belirlenmektedir. Televizyonda sunulan hızlı geçişlere alışan çocuklarda gerçek yaşama karşı bir sabırsızlık, çabuk sıkılma, kendini mutlu edecek şeylerin hemen gerçekleşmesini isteyip, bunların uzun dönemde olmasına uyum göstermede zorluk çekme gözlenmekte; bu nedenle de okuldaki eğitime karşı olumsuz bir tavır geliştirilmektedir.[136]

1980'lerin başında California Assesment Program (Kaliforniya Değerlendirme Programı) tarafından, okul başarısı ile televizyon izleme arasında ters orantı olduğu açıklanmıştır. Buna göre, televizyonu yoğun bir şekilde izleyen çocuklar, televizyonu az izleyen ya da hiç izlemeyen çocuklara kıyasla okuma yazma ve matematiksel işlem becerilerini ölçen sınavdan düşük notlar almakta; en başarılı olanlar ise çok okuyan ve televizyonu az izleyen çocuklar olmaktadır. Bu sonuçların farklı sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocukları ile ilköğretim ve lisede öğrenim gören çocuklarda da benzer şekilde gerçekleştiği ifade edilmektedir.[137]

Her ne kadar televizyon izlemenin, çocukların ders çalışmalarının yerini aldığı ve okuma alışkanlıklarını olumsuz etkilediği kabul edilse de, televizyonun çocukların ilgilerini yeni konuları öğrenmeye çekmede ve okul çalışmaları ile projeleri için bir bilgi birikimine sahip olmasını sağlama konusunda etkili olabileceği düşünülmektedir. Yetişkinlere yönelik bilgilendirici programları anne babaları ile

[135] J. V. Evra, 2009, s. 67.
[136] Dafna Lemish, *Children and Television, A Global Perspective*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, s. 152.
[137] J. V. Evra, 2009, s. 67.

birlikte veya yalnız başlarına seyreden çocukların bunları izlemeyen çocuklara göre daha çok okuduğu; bilgilendirici programları seyreden çocukların, çizgi film gibi çocuklara yönelik eğlence programlarını veya yetişkinlere yönelik eğlence içeriklerini izleyen çocuklara kıyasla kitap okumayı daha çok sevdiği de gözlenmektedir.[138]

2.1.4. 11–18 Yaş Arası Çocuk ve Televizyon

Ergenlik çağı, ergenin vücudundaki fiziksel değişimler ve bağımsızlık duygusuyla başa çıkmaya çalıştığı ile kim olduğu sorusunun cevabını aradığı çatışma ve karmaşalarla dolu bir dönem olup, çocukluktan yetişkinliğe geçiş aşaması olarak kabul edilmektedir.[139]

Bu dönemde ergenler kim olduğu, ne yapmak istediği ve yaşamına nasıl yön verebileceği sorularına cevap ararken çeşitli rolleri denemekte ve artan bağımsızlık duyguları sonucunda kendi başına karar verme ve yaşamı için riskli olabilecek davranışları sergileyebilmektedir.[140] Bu anlamda, televizyon yayınlarında riskli davranışların çekici bir şekilde sunulması ile cinsellik, şiddet, sigara ve madde kullanımı görüntüleri, bu tür olumsuz davranışların ergenler tarafından taklit edilmesi ihtimalini arttırabilmektedir.[141]

Örneğin Star TV'de yakın zamanda yayınlanmış olan "Küçük Sırlar" dizisi, ergenleri hedef alan, kahramanlarının lise ve üniversite öğrenciliği dönemini konu eden, serbest cinsel ilişkilerin yaşandığı, alkol ve sigara tüketiminin yoğun olarak gösterildiği ve paranın her şeyden önemli olduğu mesajını veren ve ergen izleyicilere olumsuz örnek olabilecek pek çok unsuru barındıran bir diziydi. Yine ergenleri hedef alan, TRT'de geçmişte yayınlanmış olan "Koçum Benim" adlı dizi ise okul derslerinde başarılı olmanın ve sporun insan hayatındaki önemini vurgulamakta,

[138] a.g.e., s. 66.
[139] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 13-14.
[140] a.g.e., s. 14.
[141] F. Öktem, M. Sayıl, S. Çelenk Özen, 2006, s. 15.

takım ruhu, arkadaşlık, dostluk, paylaşım ve fedakârlık gibi olumlu mesajlar içermekte ve ergenler tarafından ilgiyle izlenmekteydi.

Ergenlerin riskli davranışları benimsemesi, ergen benmerkezciliğinin bir uzantısı olarak görülebilmektedir. Ergen, kendisini özel ve biricik olarak görmeye başlamakta; diğerlerinden farklı olduğuna ve başkalarının başına gelen kötü şeylerin kendisine olmayacağına inanmaktadır. Riskli davranışlar sonucu yaşanabilecek olumsuzlukları hafife almakta ve bunları uygulayabilmektedir.[142] Bu nedenle, televizyonda sunulan olumsuz davranışlar ve mesajlar içeren görüntülerden etkilenip bunları uygulamaya çalışabilmektedir.

Bu dönemde ergenler, davranışlarına yön verecek özdeşim modelleri aramaktadır. Anne babadan ve diğer yetişkinlerden duygusal açıdan bağımsızlaşırken, farklı özdeşim modellerine ilgisi artmaktadır.[143] Arkadaşlık ilişkilerinin büyük öneme sahip olduğu bu dönemde ergen için arkadaşları, özdeşim kurabileceği model olduğu gibi, televizyondaki dizi ve filmlerdeki kahramanları da kendisine örnek alabilmektedir. Örneğin, bir dönem liselerde "Kurtlar Vadisi" dizisinin başrol oyuncusu Polat Alemdar'ı kendine örnek alan ve onun gibi giyinip, davranan erkek ergenlerin sayısı artmıştır. Bu durum, okullarda çeteleşme ve haraç isteme gibi problemleri beraberinde getirmiştir. Ancak, olumlu mesajlar içeren dizilerin ergenler üzerindeki etkisi de azımsanamaz. Örneğin 1980'lerin başında TRT'de yayınlanan "Beyaz Gölge" dizisi, basketbol sporunu ergenlere sevdirmiş ve onların bu spora yönelmelerine neden olmuştur.[144]

Çocukların yaş aralıklarına göre televizyon ile ilişkileri incelendiğinde, bebeklik çağından ergenlik döneminin sonuna kadar geçen sürede farklı boyutlarda olsa da mutlak surette etkilendikleri, etkinin olumlu ya da olumsuz olmasını, televizyonda yer alan program içeriklerinin belirlediği net olarak görülmektedir.

---

[142] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 15.
[143] F. Öktem, M. Sayıl, S. Çelenk Özen, 2006, s. 15.
[144] Pete Thamel, "Turkey Channeled White Shadow As Basketball Caught On", *The New York Times*, 09.09.2010.

Bir çocuk, hayatının ilk yıllarında okuma yazma bilmediği için gazete-dergi okuyamamakta; yalnız başına sinemaya gidememekte, sadece sesten oluşan radyoya ilgisi ise sınırlı kalmaktadır. Oysa hem ses, hem de görüntü olarak etkileyici bir araç olan televizyonu, artık ilk çocukluk dönemindeki çocuklar, üstelik çift kumanda kullanarak yalnız başlarına bile açabilmekte; bu kadar erken bağlandıkları televizyon, adeta en yakın arkadaşları konumuna gelerek, onları diğer tüm kitle iletişim araçlarından daha çok etkilemektedir.

2.2. TELEVİZYONUN ETKİLERİ

Bu bölümde, televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri, öncelikle gelişim dönemlerinde, olumsuz anlamda en çok etkilendikleri şiddet ve cinsellik görüntüleri çerçevesinde ele alınacak; ardından, çocukları olumlu anlamda yönlendirerek toplum yanlısı davranışlar geliştirmelerine ve eğitici programların dil gelişimine katkıları açıklanacaktır.

Çocukları olumsuz yönde etkileyen şiddet ve cinsellikle ilgili görüntülerin etkilerini açıklamaya geçmeden önce, radyo ve televizyon yayınlarını düzenlemek ve denetlemekle görevli olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun, çocukları bu etkilerden korumaya yönelik olarak hayata geçirdiği üç projeden bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlar:

- Koruyucu Sembol Sistemi: Akıllı İşaretler Sembol Sistemi ismiyle 2006 yılında uygulanmaya başlayan proje, yayınlanacak olan programlardan önce ekranda yer alan sembol ve yaş grupları aracılığı ile ebeveynleri uyarmakta ve çocukları yayınların muhtemel olumsuz etkilerinden korumayı amaçlamaktadır. Akıllı İşaretler Sembol Sistemi, uygulamaya başlandığı dönemde gönüllülük esasıyla yayıncılar tarafından kullanılırken, 6112 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun"un 24. maddesi uyarınca Koruyucu Sembol Sistemi adıyla kanunda yer almış ve kullanımı zorunlu hale getirilmiştir.

- Medya Okuryazarlığı Projesi: Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte hazırlanan ve 2007 yılında uygulamaya konan bu projenin amacı, ilköğretim okullarının 6, 7 ve 8. sınıflarında seçmeli ders olarak okutulacak "Medya Okuryazarlığı Dersi" ile bu öğrencilerin olumsuz içerikli yayınları izlememelerini, yayınlara eleştirel gözle bakabilmelerini, genel anlamda televizyon yayınlarına ilişkin farkındalık oluşturmalarını ve gerçek ile kurguyu ayırt etmelerini sağlamaktır.
- İyi Uykular Çocuklar Projesi: Çocukların, televizyonda yer alan olumsuz içerikli yayınlardan etkilenmesini önlemek için, 2010 yılında hayata geçirilen bu proje ile RTÜK tarafından hazırlanmış olan spotlar, yayıncı kuruluşlar tarafından 21.30'dan itibaren ekrana getirilmektedir.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun, 2006 yılında ilköğretim çağı çocukları ile gerçekleştirdiği araştırma ve vatandaş bildirimlerinin incelendiği raporlarda, çocuğun televizyondan etkilendiği ve bu etkilenmenin olumsuz tarafında öne çıkan konuları şiddet ve cinselliğin oluşturduğu gözlenmektedir.

2006 yılında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından 7 ile 14 yaşları arasındaki çocuklar üzerinde gerçekleştirilen "İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları" araştırması sonuçlarına göre, çocukların % 39,8'inin evinde 1 adet, % 43,6'sının evinde 2 adet, % 13,6'sının evinde 3 adet, % 2,7'sinin evinde 4 adet ve üzeri televizyon bulunmaktadır.[145]

İlköğretim çağındaki çocuklar, boş zamanlarında yapmaktan hoşlandıkları ilk üç şeyi sırasıyla % 64,9 oranı ile "Kitap okumak", % 64,6 oranı ile "Televizyon seyretmek" ve % 37,9 oranı ile "Arkadaşlarımla oynamak / vakit geçirmek" olarak belirtmiştir.[146] Televizyonun, çocukların hayatında önemli bir yere sahip olduğu, araştırma sonuçlarından da görülmektedir.

Çocukların televizyon izleme nedenlerine bakıldığında sıralama, % 66 oranı ile "Televizyon izlemeyi sevdiğim için", % 21,4 oranı ile "Hayal dünyamı

[145] RTÜK, *İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları*, RTÜK, Ankara, 2006, s. 35.
[146] a.g.e., s. 19.

geliştirdiği için" ve % 21,2 oranı ile "Yapacak bir şeyim olmadığı için" şeklindedir.[147]

İlköğretim çağındaki çocukların en çok izlediği program türleri % 72,1 oranı ile çizgi film, % 70,1 oranı ile yerli diziler, % 49,3 oranı ile yarışma programları, % 45,8 oranı ile filmler ve % 44,6 oranı ile çocuk programlarıdır.[148]

Çocukların televizyonda izlemekten en rahatsız olduğu görüntüler % 82,7 oranı ile "Açık saçık ve çıplaklık içeren görüntüler", % 71,1 oranı ile "Kavga-şiddet görüntüleri", % 69,3 oranı ile "İnsanların üzüldüğünü-ağladığını gösteren görüntüler", % 64,2 oranı ile "Savaş görüntüleri" ve % 46,9 oranı ile "Korkunç sahneler" olarak sıralanmaktadır.[149]

Çocukların televizyon izlemenin faydaları konusundaki fikirleri, % 59,9 oranı ile "Bilgilendiriyor" ve % 13,6 oranı ile "Eğlendiriyor" ifadeleri ile öne çıkmıştır.[150]

Araştırma sonuçlarından gözlendiği üzere, çocukların televizyon seyretmeyi sevdiği; sadece çocuklara yönelik programlarla çizgi filmleri değil, aynı zamanda yetişkinlere yönelik yayınları da izlediği; bu nedenle de televizyonda sunulan olumsuz görüntülerden etkilenebileceği ifade edilebilir. Araştırmaya katılan çocukların büyük bir çoğunluğu, bu anlamda şiddet ve cinsel içerikli görüntülerden rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Ancak çocuklar, televizyonun kendilerini bilgilendirdiği ve eğlendirdiği şeklinde olumlu özelliklere de değinmişlerdir.

Yıllık olarak hazırlanan Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna Gelen Bildirimlerin Genel Değerlendirme Raporlarında, vatandaşların "Çocuk ve Gençlerin Korunması" konulu kritere ilişkin olarak dile getirdiği bildirimler önemli bir pay oluşturmaktadır. Bu konuda alınan bildirimler program türü başlığı altında

[147] a.g.e., s. 20.
[148] a.g.e., s. 20.
[149] a.g.e., s. 57.
[150] a.g.e., s. 59.

incelendiğinde, dramatik (yerli) dizilerin en yüksek oranlı bildirimi aldığı görülmektedir. Şöyle ki:

Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna gelen vatandaş bildirimleri, Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı tarafından, mülga 3984 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun"un 4. maddesi temel alınarak hazırlanan inceleme kriterleri kapsamında değerlendirilmektedir. (Kriterler, 6112 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun"un 8. maddesini kapsamaktadır.)

Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan 2008 yılı raporunda, 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinin (z) bendine karşılık gelmek üzere kullanılan (6112 sayılı Kanunun 8. maddesinin 2. fıkrasını içermektedir.) "Çocukların ve Gençlerin Korunması" konulu kriter hakkında gelen bildirim oranı yıl içinde toplam % 13 olurken[151], bu bildirimlerin % 48'i dramatik dizilerde[152] yayınlanan görüntülere ilişkindir.

2009 yılı raporunda toplam bildirim içerisinde bu kritere ilişkin bildirim, bir önceki yıl değerinde, yani % 13 olarak gerçekleşmiş[153] olup; bu kriter hakkında kaydedilen bildirimlerin % 39'u dramatik dizilere[154] dönüktür.

2010 yılı raporunda, genel toplamda "Çocuk ve Gençlerin Korunması" konulu kritere ilişkin bildirim oranı 2 puanlık artışla % 15'e ulaşmış[155]; dramatik dizilerdeki görüntülerden kaynaklanan bu kritere ilişkin bildirim % 18 olmuştur.[156]

RTÜK tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına ilişkin olarak yapılan değerlendirme, RTÜK Vatandaş Bildirimleri Genel Raporları incelendiğinde de

[151] RTÜK, *Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna 2008 Yılında Gelen Bildirimlerin Genel Değerlendirme Raporu*, s. 8.
[152] a.g.e., s. 10.
[153] RTÜK, *Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna 2009 Yılında Gelen Bildirimlerin Genel Değerlendirme Raporu*, s. 5.
[154] a.g.e., s. 7.
[155] RTÜK, *Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna 2010 Yılında Gelen Bildirimlerin Genel Değerlendirme Raporu*, s. 5.
[156] a.g.e., s. 8.

karşımıza çıkmakta; çocuk ve gençlerin dramatik dizilerin özellikle şiddet ve cinsellik konusundaki etkilerinden korunması gerektiğini vurgulayan vatandaşların, bu konunun önemsenmesini gerektirecek kadar çok olduğu gözlenmektedir.

Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna bildirimde bulunan vatandaşlar içinde, şikayet içeriği ve yaş grupları dikkate alınarak incelenen ebeveyn başvuruları üzerinde yapılan çalışma, yukarıda anılan araştırma sonuçları ile raporlarda dile getirilen konuların birbiri ile örtüştüğünü ortaya koyan bir başka veri grubunu oluşturmaktadır.

27 Aralık 2011 tarihinde, RTÜK İletişim Merkezi sisteminden alınan bilgilerden faydalanarak yapılan incelemede, 2009 ve 2010 yılında yapılan bildirimler ile bu bildirimler içerisinde, programların çocuklar açısından sakıncalı olduğuna dair bildirimde bulunurken "çocuklarımız olumsuz/kötü etkileniyor" ifadesini kullanmaları nedeniyle ebeveyn oldukları varsayılan vatandaşların bildirimleri dikkate alınmıştır.

2009 yılında yapılan toplam 65.380 adet bildirimden, 10 – 20 yaş aralığı ile yaş grubu işaretlenmeyen gruba ait bildirim adetleri çıkarıldığında, toplam 49.156 adet bildirim kalmaktadır. Bu vatandaşların 12.773'ü (% 26), programlardan çocuklarının etkilendiğine dair bildirimde bulunmuştur.

2010 yılında yapılan toplam 84.156 adet bildirimden, 10 – 20 yaş aralığı ile yaş grubu işaretlenmeyen gruba ait bildirim adetleri çıkarıldığında, toplam 61.609 adet bildirim kalmaktadır. Bu vatandaşların 16.348'i (% 27), programlardan çocuklarının etkilendiğine ilişkin bildirimde bulunmuştur.

Yapılan incelemede, ebeveynlerin 2009 yılı için % 26, 2010 yılı için ise % 27 oranında, çocuklarının televizyondan olumsuz/kötü etkilendiğine ilişkin bildirimde bulunduğunun görülmesi, bu çalışma hazırlanırken kabul edilen "televizyon çocukları etkilemektedir" varsayımını destekler niteliktedir.

Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna bildirimde bulunan ebeveynlerin özellikle şikayetçi oldukları program türleri ve bunlara ilişkin bildirim adetleri ile yüzdeleri şöyledir:

Tablo 1. Ebeveynlerin Şikayetçi Oldukları Program Türleri ve Bildirim Adetleri

	2009 YILI		**2010 YILI**	
PROGRAM TÜRLERİ	**BİLDİRİM ADEDİ**	**%**	**BİLDİRİM ADEDİ**	**%**
DRAMATİK DİZİLER	3.864	30	8.800	54
DİRENÇ YARIŞMALARI	2.245	18	746	5
REKLAMLAR	1.670	13	1.486	9
DİĞER	4.994	39	5.316	32
TOPLAM	**12.773**	**100**	**16.348**	**100**

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, ebeveynler en çok dramatik dizilerden, ardından direnç yarışmaları ve reklamlardan dolayı çocuklarının olumsuz/kötü etkilendiğini düşünmektedir.

2.2.1. Şiddet Görüntüleri ve Çocuk

RTÜK tarafından gerçekleştirilen araştırmada ve vatandaşlardan gelen bildirimlerde, çocukların televizyondan olumsuz etkilenmesine en çok şiddet ve cinsellik görüntülerinin sebep olduğu görülmektedir.

Lemish'e göre, televizyon yayınlarının büyük bir bölümünde şiddet içeren unsurlar yer almaktadır. Filmler, diziler, belgeseller, spor müsabakaları, çizgi filmler, müzik klipleri ve reklamlar şiddet görüntüleri içerebilmektedir. Bu anlamda, çocukların televizyondaki şiddet görüntülerine ne kadar maruz kaldığına ilişkin kesin bir sayı söylemek zor olsa da küçüklüğünden beri televizyon seyreden 12 yaşındaki bir çocuğun, ortalama olarak 20.000 cinayet ile 100.000 şiddet görüntüsüne maruz

kaldığı ve gerçek yaşamda bu kadar yoğun biçimde şiddete tanık olamayacağı ifade edilmektedir.[157]

ABD'de, National Television Violence Study (Ulusal Televizyon Şiddet Araştırması) tarafından yapılan bir içerik analizi çalışmasında, televizyonda yayınlanan şiddetin üç türünden bahsedilmektedir. Şöyle ki:[158]

- Televizyonda şiddet, çoğu kez göz alıcı şekilde sunulmaktadır: Şiddete ilişkin davranışların % 40'ı iyi karakterler tarafından sergilenmektedir. Şiddet sahnelerinin % 71'inde şiddet davranışı nedeniyle pişmanlık duyma, eleştirilme veya cezalandırılma söz konusu olmamaktadır. Bu durum, çocukların şiddet uygulayan karakterler ile özdeşim kurup onları rol model alması durumunda olumsuz etkiye neden olabilmektedir.
- Televizyonda şiddetin sonuçları, etkisi azaltılarak yansıtılmaktadır: Şiddet kurbanlarının yarıdan fazlasının (% 55), maruz kaldığı şiddet sonucunda acı ve ıstırap çektiği gösterilmemektedir. Görüntülerin üçte birinden fazlasında, kurbanların uğradığı zarar gerçekte olabileceğinden daha az yansıtılmakta ve görüntülerin yalnızca % 15'inde kurbanların maruz kaldığı şiddetin ailesine, arkadaşlarına ve topluma uzun dönemdeki etkisi gösterilmektedir.
- Televizyonda şiddet unsurları önemsizleştirilerek sunulmaktadır: Şiddet görüntülerinin % 40'ı mizah unsuru ile birlikte yayınlanmaktadır.

Wilson, Colvin ve Smith, 2002 yılında yaptıkları bir çalışmada[159], çocukları hedef alan çocuk programlarının, şiddet unsurunu diğer programlara kıyasla daha yoğun olarak içerdiği sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada ayrıca, çocuk programlarında, tıpkı diğer televizyon yayınlarında olduğu gibi şiddetin göz alıcı biçimde, etkisinin azaltılarak ve önemsizleştirilerek sunulduğu ve bu durumun çocukları şiddete karşı duyarsızlaştırdığı veya şiddet görüntülerinden etkilenerek saldırgan davranışlar sergilemesine neden olabileceği de belirtilmiştir.

---

[157] D. Lemish, 2007, s. 72.
[158] Brad J. Bushman, L. Rowell Huesmann, "Effects Televised Violence on Agression", (Ed.) Dorothy G. Singer, Jerome L. Singer, *Handbook of Children and The Media*, Sage Publications, California, 2001, s. 227.
[159] J. V. Evra, 2009, s. 78.

Wilson, Colvin ve Smith, çocuk programlarını, içerdiği şiddet öğelerine göre beş gruba ayırmıştır. Bunlar, güldürü unsuru taşıyan çizgi filmler (Animaniacs, Road Runner vb.), süper kahramanların yer aldığı çizgi filmler (Süpermen, Örümcek Adam vb.), konusu macera ve gizem olan programlar, sosyal ilişkileri içeren programlar ve içeriğinde magazin unsurları yer alan programlardır. Bu beş grup programda sunulan şiddetin miktar ve yoğunluğunda önemli farklılıklar gözlemlenmiştir. Şöyle ki, güldürü unsuru taşıyan çizgi filmlerin tamamı, süper kahramanların yer aldığı çizgi filmlerin % 97'si, konusu macera ve gizem olan programların % 89'u, sosyal ilişkileri içeren programların yaklaşık yarısı ve magazin unsurları yer alan programların % 17'si şiddet içermektedir.[160]

TV Guide (Televizyon Rehberi) tarafından gerçekleştirilen başka bir çalışmada, şiddet sahnelerinin en çok yer aldığı program türünün çizgi filmler olduğu ve şiddet sahnelerinin beşte birinde silah görüntülerinin yer aldığı ifade edilmektedir.[161]

Gelişimsel özellikleri açısından düşünüldüğünde, çocuk programlarında şiddetin göz alıcı bir şekilde sunulması, şiddetin doğurduğu sonuçların gösterilmemesi, süper kahramanların şiddete başvurarak sorunları çözmesi ve canavarlar ile garip yaratıkların şiddet uygulaması hayal ve gerçek ayrımını yapamayan, televizyonda gördüğü karakterleri kendisine rol model alan çocukları olumsuz yönde etkilemektedir.

2.2.1.1. Televizyonda Yayınlanan Şiddet Görüntülerinin Etkileri

Televizyonda yayınlanan şiddet görüntülerinin etkileri konusunda yapılan araştırmalarda, televizyonda şiddet görüntülerine maruz kalmanın üç konuda zararlı etkisi olduğundan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki saldırganlık, ikincisi

[160] a.g.e., s. 78.
[161] a.g.e., s. 78.

duyarsızlaşma ve üçüncüsü ise korkudur.[162] Çalışmanın bu bölümünde, şiddet görüntülerinin etkileri, bu üç başlık kapsamında anlatılacaktır.

2.2.1.1.1. Saldırganlık ve Saldırgan Davranışlar

1960'lı yıllardan bu yana televizyonda yayınlanan şiddet görüntülerinin etkisi üzerine gerçekleştirilen araştırmalarda, televizyondaki şiddet görüntülerinin saldırgan davranışa yol açan unsurlardan biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[163]

Televizyondaki şiddetin sunumu, şiddet görüntülerinin sıklığına kıyasla izleyici üzerinde daha önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Bir araştırmada, şiddetin televizyonda yedi farklı şekilde sunulmasının, izleyicilerin saldırgan tutum ve davranışları öğrenmesine neden olabileceği belirtilmiştir. Bu sunum biçimleri ve etkileri şöyle sıralanmaktadır: [164]

- İlgi çekici karakterler tarafından uygulanan şiddet sunumu, etki açısından en dikkate değer özelliği taşımaktadır. İzleyiciler, herhangi bir karaktere kıyasla, ilgi çekici ve iyi karakterle özdeşim kurma ve onu rol model alma eğilimindedir.
- Şiddetin, kendini veya sevilen birini koruma gibi haklılaştırılarak sunulması, izleyicinin saldırganlığı öğrenmesine ve şiddeti meşrulaştırmasına yol açabilmektedir. Kötü niyetle ve bir gerekçe olmadan uygulanan şiddet ise izleyicinin saldırganlığı öğrenme ihtimalini azaltmaktadır.
- Şiddet sahnelerinde, karakterler fiziksel güç veya silah kullanabilmektedir. Tabanca ve bıçak gibi çeşitli silahların bu sahnelerde yer alması, izleyicilerin zihinlerindeki saldırgan düşüncelerin etkinleşmesine neden olup saldırganlığı arttırmaktadır.

---

[162] Kaiser Family Foundation, "TV Violence", 2003, s. 1. http://www.kff.org/entmedia/upload/Key-Facts-TV-Violence.pdf (19.11.2011)
[163] a.g.e., s. 2.
[164] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 94-95; Joel Federman (Ed.), *National Violence Study, Executive Summary, Volume 3*, Sage Publications, California, 1998, s. 8-10.

- Hayali sahnelere kıyasla şiddetin gerçekçi olarak sunulması, izleyicileri saldırganlığa yöneltebilmektedir. Bu durum, çocuklar açısından çizgi film ve hayali şiddet sahnelerinin zararlı olmadığı anlamına gelmemektedir Çünkü 7 yaşın altındaki çocuklar hayal ve gerçek ayrımını yapmakta zorlandığı için, hayali görüntüleri gerçekmiş gibi algılamakta ve şiddet içerikli çizgi filmlerdeki karakterleri taklit edebilmektedir.
- Ödüllendirilen veya cezalandırılmayan şiddetin sunumu, izleyicilerin saldırgan davranışı taklit etmesi ihtimalini artırmakta; ancak, şiddetin cezalandırılması, izleyicilerin saldırgan davranışı öğrenme ihtimalini azaltmaktadır.
- Şiddetin kurbanlarda neden olduğu fiziksel zarar ve acıya ilişkin sonuçların sunumu, izleyicilerin saldırganlığı öğrenme ve taklit etme ihtimalini azaltmaktadır.
- Araştırmada bahsedilen son etki, şiddetin mizah unsuru olarak sunulmasıdır. Bu şekilde bir sunum, şiddeti önemsizleştirip zararsız bir şeymiş gibi göstermekte ve izleyicilerin saldırgan davranışları öğrenme ve taklit etme ihtimalini arttırmaktadır.

Televizyondaki şiddetin sunumu ve etkileri konusunda yapılmış olan bu araştırma sonuçlarından da görüldüğü gibi, şiddet oldukça farklı biçimlerde sunulabilmekte ve her sunum biçiminin yetişkin ile çocuk izleyici üzerindeki etkisi farklı olmaktadır.

2.2.1.1.1.1. Televizyondaki Şiddet Görüntüleri ile Saldırganlık İlişkisini Açıklayan Çalışmalar

Bu bölümde, bu çalışmanın varsayımı olan "televizyon yayınları çocukları etkilemektedir" fikrini bilimsel olarak ortaya koyan çalışmalar aracılığı ile televizyondaki şiddet görüntülerinin saldırganlığa olan etkilerine yer verilecektir.

Şiddet görüntülerinin etkileri üzerine gerçekleştirilen araştırmalar, televizyondaki şiddet görüntülerinin bireyleri saldırgan davranışa yönlendirebileceği konusunda yoğunlaşmaktadır. Araştırmacılar, çocukların saldırgan davranışları sergilemesinde televizyonun tek başına etkili olmadığını kabul etseler de televizyondaki şiddet görüntülerine yoğun bir şekilde maruz kalmanın saldırganlığa neden olabileceği konusunda hemfikirdirler.[165] Televizyondaki şiddet görüntüleri ile saldırgan davranış arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan araştırmalar deneysel çalışmalar, alan çalışmaları, korelasyonel ve boylamsal çalışmalar olarak farklılaşmaktadır. Bu çalışmalardan genel hatlarıyla bahsetmek gerekirse:

2.2.1.1.1.1.1. Deneysel Çalışmalar

Deneysel çalışmalar, laboratuar ortamında kontrollü bir şekilde gerçekleştirilmektedir. İlk deneysel çalışmalardan biri, Bandura ve arkadaşları tarafından 1961 yılında yapılan "Bobo Doll" deneyidir. Bandura, Stanford University Nursery School isimli kreşe giden, 37 ila 69 aylık çocuklardan bir kısmına "Bobo Doll" isimli şişme bir bebeğe saldırgan davranışlar sergileyen bir yetişkinin, diğer bir kısmına ise bu tür davranışlarda bulunmayan bir yetişkinin olduğu birer film izlettirmiştir. Daha sonra bu çocuklar, şişme bebeğin bulunduğu bir odaya alınmış ve saldırgan davranışlar sergileyen yetişkinin görüntülerine maruz kalan çocukların, bunu izlemeyen çocuklara göre daha çok saldırgan davranışta bulunduğu gözlenmiştir.[166]

Bu konuda yapılan bir diğer çalışma ise Liebert ve Baron tarafından 1972 yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, 5 ila 9 yaş arasındaki bir grup çocuğa "The Untouchables" adlı şiddet içerikli program, diğer bir gruba ise şiddet içermeyen bir program izlettirilmiş ve şiddet içerikli programı izleyen çocukların izlemeyen çocuklara kıyasla daha saldırgan davrandıkları ortaya konmuştur. Bunların yanı sıra, bazı çalışmalarda şiddet içerikli çizgi filmlerin çocuklarda saldırgan davranışı artırıcı

[165] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 83.
[166] John P. Murray, "The Effects are Both Real and Strong", *American Behavioral Scientist*, Cilt: 51, Sayı: 8, 2008, s. 1219.

etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak deneysel çalışmalar, kontrollü bir ortamda gerçekleştirilmesi ve sonuçlarının laboratuar ortamıyla sınırlı olması açısından eleştirilmektedir.[167]

Deneysel çalışmalara yöneltilen bu eleştiri, yapılan araştırmalara ilişkin sonuçları değiştirmemekte, laboratuar ortamında gerçekleştirilmiş olsalar da televizyonda yayınlanan şiddet görüntülerinin etkisini vurgulamak açısından önemini korumaktadır.

2.2.1.1.1.1.2. Alan Çalışmaları

Alan çalışmalarında araştırmacı, televizyon programlarının doğal akışında izlenmesini sağlamakta ve davranışları doğal ortamında gözlemektedir.[168] Alan araştırmalarının doğal ortamında ve süreç içinde gözlemler yoluyla gerçekleşmesinin, saldırganlığın ölçülmesi açısından daha sağlıklı olduğu düşünülmektedir.[169]

İlk alan araştırmalarından biri, Stein ve Friedrich'in 1972 yılında, ABD'de Surgeon General's (Sağlık Bakanlığı) için gerçekleştirdikleri projedir. Dört hafta boyunca, okul öncesi çağdaki 97 çocuğa, toplum karşıtı (antisocial), toplum yanlısı (prosocial) ve nötr (neutral) televizyon programları izlettirilmiştir. İçeriğinde şiddet öğeleri barındıran toplum karşıtı programın izletildiği gruba "Batman" ve "Süpermen" çizgi filmleri, toplum yanlısı program izleyen gruba işbirliği, paylaşma gibi konuları içeren "Mister Rogers' Neighborhood" ve nötr programları izleyen gruba ise içeriğinde şiddet veya toplum yararına yönelik davranışlar içermeyen programlar gösterilmiştir. Çocuklar bu programları izlemeden önce, izlerken ve izledikten sonra, okuldaki günlük aktiviteleri sırasında gözlenmiştir. Gözlemler sonucunda "Batman" ve "Süpermen" çizgi filmlerini izleyen çocuklar diğerlerine

[167] a.g.m., s. 1219.
[168] John P. Murray, "The Effects of Media Violence", s. 3. http://www.aeforum.org/aeforum.nsf/3de3220d47f8a1bf80256c5100355eba/238950ba3d51dcd3802567ba00547d73/$FILE/aksu0039.pdf (15.11.2011)
[169] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 84.

kıyasla daha çok saldırgan davranışlar sergilemiş; "Mister Rogers' Neighborhood"u izleyenler ise işbirliğine, paylaşmaya ve yardım etmeye daha istekli olmuş, daha az saldırganlık göstermiştir.[170]

Yakın dönemli araştırmalardan biri, ilkokul çocuklarının "Mighty Morphin Power Rangers" isimli çizgi filmi izlemesi sonrasında, çocuklardaki sözel ve fiziksel saldırganlığın ölçümüne yönelik 1995 tarihli çalışmadır. Bu çizgi filmi izleyen çocukların izlemeyenlere kıyasla daha fazla saldırgan davranışlar sergilediği gözlenmiştir. Çalışmada, "Power Rangers" çizgi filminin her bir bölümünün sonunda iletilen sosyal mesajın, kahramanların sürekli sergilediği şiddet içerikli davranışlar kadar çocukların dikkatini çekmediği ortaya konmuştur. Hatta 1983 yılında Liss, Reinhardt ve Fredriksen tarafından yapılan bir başka çalışmada, şiddet ile birlikte sunulan ahlaki değerlerin göreceli olarak şiddete kıyasla daha etkisiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[171]

Genel olarak ifade etmek gerekirse, 1960'lara kadar uzanan deneysel çalışmalar ve alan çalışmaları, televizyondaki şiddetin kısa dönemde çocukların saldırganlığının artmasına sebep olduğunu göstermiştir. Ancak ulaşılan bu bulgular, şiddet görüntüsüne maruz kalmanın hemen sonrasında oluşan etkiden bahsettiği için sınırlıdır. Aynı zamanda çalışmaların birçoğu küçük gruplar üzerinde uygulanmakta, bu nedenle geneli temsil edememektedir.[172]

Alan çalışmaları da tıpkı deneysel çalışmalar gibi sınırlılıkları yüzünden eleştirilmiştir. Ne var ki, çocukların bir programı izlemeden önce, izlerken ve izledikten sonra sergiledikleri davranışları ve şiddet görüntülerine maruz kalmanın çocuklarda saldırganlığa neden olduğunun ortaya koyması açından önem taşımaktadır.

[170] J. P. Murray, s. 4, (15.11.2011)
[171] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 85.
[172] a.g.e., s. 85.

2.2.1.1.1.1.3. Korelasyonel Çalışmalar

Korelasyonel çalışmalar, televizyonda şiddeti izleme veya tercih etme ile saldırgan tutum ve davranışlar gösterme arasında bir ilişki olup olmadığı konusunda yoğunlaşmaktadır. Surgeon General's (Sağlık Bakanlığı) tarafından 1972 yılında gerçekleştirilen korelasyonel çalışmalarda, şiddet görüntülerini izleme ile saldırgan tutum ve davranışlar sergileme arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Atkin, Greenberg, Korzenny ve McDermott'un (1979) yaptığı çalışmada, yoğun bir şekilde şiddet görüntüleri izleyenlerin olası bir sorunu çözmesi gerektiği durumda, sözel ve fiziksel saldırganlığa başvurmayı içeren cevapları daha çok tercih ettiği; yoğun biçimde televizyon izleyenlerin % 45'inin, daha az izleyenlerin ise % 21'inin bu tür cevaplar verdiği gözlenmiştir.[173]

Tokdemir, Deveci ve diğerleri tarafından 2003 yılında, ilköğretim öğrencilerinin izledikleri televizyon programlarına göre fiziksel şiddete başvurma ve karşılaştıkları bazı sorunlarda fiziksel şiddeti bir çözüm yöntemi olarak benimsemeyip benimsemediğini ortaya koymak amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada, şiddet içeriğine yoğun bir şekilde maruz kalan çocukların, bu tür programları izlemeyenlere kıyasla daha yüksek oranda fiziksel şiddete başvurduğu ve fiziksel şiddeti bir çözüm yöntemi olarak benimsediği ortaya konmuştur.[174]

Sheehan 1983 yılında, Avustralyalı birinci ve üçüncü sınıf öğrencileri üzerinde üç yıllık bir dönem boyunca çalışmış ve çocukların şiddet görüntülerini izleme yoğunluğu ile saldırgan davranış göstermeleri arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Philips 1983 tarihli çalışmasında, pembe dizilerde yer alan intihar sahnelerinin ABD'deki intihar olayları üzerine etkisini altı yıl boyunca araştırmış ve pembe dizilerdeki karakterlerin intihar ettiği sahnelerin yayınlanmasından sonraki üç

[173] J. P. Murray, 2008, s. 1216.
[174] Mehmet Tokdemir, Erhan Deveci, Aysun Baransel Isır, Yasemin Açık, Memduh Yağmur, Canan Gülbayrak, Abdurrahim Türkoğlu, "İlköğretim Öğrencilerinin Fiziksel Şiddete Başvurma ve Fiziksel Şiddete Yaklaşımlarında Televizyon Programlarının Etkisi", *Türkiye Klinikleri Adli Tıp Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2009, s. 74.

günlük sürede, kadın intiharlarının sayısında belirgin bir artış olduğunu ortaya koymuştur.[175]

Benzer bir durum Türk yapımı bir televizyon dizisinin yayını sonrasında da yaşanmıştır. "Aşk-ı Memnu" dizisindeki Bihter karakterinin intihar görüntülerinin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde intihar vakalarını tetiklediği ve sekiz kişinin intihar ettiği gazete haberlerine yansımıştır.[176]

Çocukların televizyondaki karakterleri kendilerine model alıp gördükleri intihar sahnelerini taklit ettikleri örnekler de bulunmaktadır. Örneğin, 2007 yılında Şanlıurfa'da yaşayan 12 yaşındaki Hatice Demir, "Yaralı Yürek" dizisindeki Beyaz adlı karakterin intihar sahnesinden etkilenerek kendini asmış[177]; 2010 yılında, 9 yaşındaki Onur Öztepe "Kurtlar Vadisi" dizisindeki İskender Büyük karakterinin iple asılma sahnesindeki gibi kendini asıp kurtulacağını söylemiş, ancak kurtulamamıştır.[178]

Korelasyonel çalışmalar, televizyondaki şiddet görüntüleri ile saldırganlık arasında bir ilişki olduğunu ortaya koysa da televizyondaki şiddet görüntülerini izlemenin mi saldırganlığı arttırdığı, yoksa zaten saldırgan olan çocukların mı şiddet içeriğini izlemeyi tercih ettiği konusunda kesin bir açıklama getirememektedir.[179]

Korelasyonel çalışmalar, izlenen şiddet görüntülerinin izleyici üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalara getirilen eleştiri, birçoğumuzun ortaöğretim yıllarında katıldığı güzel bir münazara konusu olan "Yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan çıkar?" ifadesine benzemektedir. Konuya yaklaşımımız, yer aldığımız grubun görüşüne göre şekillenmektedir. Burada, televizyondaki şiddet görüntülerinden etkilenme konusunu yayıncılar olağan bir durum gibi görerek anne

[175] J. P. Murray, s. 3, (15.11.2011)
[176] http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/37526/PageName/KIBRIS_HABERLERI (16.11.2011)
[177] http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=509644 (16.11.2011)
[178] http://www.internethaber.com/istanbul/besiktas/kurtlar-vadisine-ozendi-kendini-asti--258393h.htm?noTop=1 (16.11.2011)
[179] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 86.

baba, eğitimci ve araştırmacılardan farklı değerlendirmekte; bilim adamları, yaptıkları çalışmalarla bu etkinin olumsuz yanlarını ortaya koymaya çalışmaktadır.

2.2.1.1.1.1.4. Boylamsal Çalışmalar

Boylamsal çalışmalar, televizyon izleme ile saldırgan davranış gösterme arasındaki nedenselliği ortaya koymayı amaçlamakta ve televizyondaki şiddet görüntülerinin kümülatif (birikimli) etkisine işaret etmektedir. Bu anlamda, bireylerdeki saldırganlığın şiddet görüntülerine sürekli maruz kalmanın sonucunda arttığı varsayılmaktadır.[180]

Bilinen en etkili boylamsal çalışmalardan biri Leonard Eron, Rowell Huesmann ve meslektaşları tarafından New York'ta 22 yıl boyunca, aynı çocuklar üzerinde gerçekleştirilen araştırmadır. Araştırmada çocukların televizyon izleme alışkanlıkları ve saldırgan davranışları üç farklı zamanda, katılımcılar 8, 19 ve 30 yaşlarındayken ölçülmüştür. Araştırmada erkek öğrencilerin 3. sınıftayken izlediği şiddet görüntüleri ile 10 yıl sonraki saldırgan davranışları arasında yüksek oranda anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Diğer bir deyişle, erken çocukluk döneminde televizyondaki şiddet görüntülerine maruz kalmanın, çocuğun 19 yaşında yüksek oranda saldırgan davranışlar göstermesine neden olacağı önceden tahmin edilebilmektedir. Ayrıca, çocukluktaki şiddet görüntülerini izleme alışkanlığı, 30 yaşına gelindiğinde işlenebilecek suçları tahmin etmeyi sağlayan önemli bir unsur olmaktadır.[181]

Eron ve Huesmann tarafından yürütülen 1986 tarihli bir diğer araştırmada Avustralya, Finlandiya, İsrail, Polonya ve ABD olmak üzere beş ülkede yaşayan 1000 çocuk üzerinde 3 yıllık bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularında bu ülkelerdeki televizyon programcılığı ve suç işleme oranlarındaki farklılıklara rağmen, erken çocukluk döneminde televizyondaki şiddet görüntülerine maruz kalmanın ilerleyen dönemdeki saldırgan davranışlar üzerinde önemli ipuçları verdiği

[180] Barrie Gunter, Jill McAleer, *Children and Television*, Routledge, New York, 1997, s. 111.
[181] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 86.

belirtilmiştir. Ayrıca, erken yaşlardaki televizyon izleme alışkanlıkları ile saldırganlık arasında güçlü bir nedensellik olmasına rağmen, erken yaşlardaki saldırgan davranışların çocuğu yoğun bir şekilde şiddet görüntülerini izlemeye yönlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle de şiddet görüntüleri ile saldırganlık arasında karşılıklı bir ilişki olduğu, erken yaşlarda şiddet görüntülerini izlemenin, çocuğu saldırgan davranışlar sergilemeye teşvik ettiği; saldırgan davranışların ise televizyonda şiddet içeriğini izlemeyi arttırmakta olduğu kabul edilmiştir.[182]

Genel itibariyle boylamsal araştırmalarda, televizyondaki şiddet görüntülerinin saldırganlık üzerinde kümülatif bir etkisi olduğu belirtilmektedir. Bu araştırmalarda, şiddet içerikli görüntülere çocukken maruz kalmanın, ilerideki yıllarda oluşabilecek saldırgan davranışlar ve hatta yetişkinlikte oluşabilecek suç unsuru teşkil eden davranışlar konusunda tahminde bulunmayı sağladığı ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra, şiddet görüntüleri ile saldırganlık arasında karşılıklı bir ilişki olduğu ve birinin diğerini teşvik ettiği kabul edilmektedir.

2.2.1.1.1.2. Televizyondaki Şiddet Görüntüleri ile Saldırganlığa İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Televizyondaki şiddet görüntülerinin izleyicilerin saldırgan tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini açıklayan kuramlar bulunmaktadır. Bunlar: [183]

2.2.1.1.1.2.1. Katharsis (Arınma) Kuramı

Katharsis kuramı, Aristoteles tarafından geliştirilmiş ve tiyatro temsillerindeki oyuncular tarafından sergilenen saldırgan davranışların, izleyicilerin saldırgan davranışlarından temizlenmesine, arınmasına yol açması olarak açıklanmıştır. Bu kurama göre şiddet görüntülerine maruz kalma, izleyicileri

[182] a.g.e., s. 86.
[183] B. Gunter, J. McAleer, 1997, s. 101.

saldırganlık duygularından arındırmakta, izleyicilerin saldırganlığını azaltmaktadır.[184]

Şiddet görüntülerinin katharsis kuramında ifade edildiği gibi, izleyicileri saldırganlık ve engellenme duygularından arındıracağı düşüncesi, yapılan araştırmalar sonucu destek görmemiş ve bu kuramın savunduğunun tersine, şiddet görüntülerini izlemenin izleyicideki saldırgan davranışları arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.[185]

2.2.1.1.1.2.2. Uyarma Kuramı

Uyarma kuramına göre, televizyondaki şiddet görüntülerine maruz kalmak izleyiciyi uyarmakta ve heyecanlandırmaktadır.[186] Bu kuramda, belirli bir tür televizyon içeriğinin insanlar tarafından yoğun biçimde izlenmesinin, onların saldırgan davranışlarında artışa neden olacağı varsayılmaktadır. Bununla birlikte, yalnız şiddet görüntülerinin değil, cinsellik görüntülerinin de saldırgan davranışı arttırabileceği ifade edilmektedir.[187]

2.2.1.1.1.2.3. Duyarsızlaştırma Kuramı

Duyarsızlaştırma kuramında, uyarma kuramının varsayımlarının tersine, şiddetin televizyonda sıklıkla sunulması ve izleyicilerin şiddet görüntülerine yoğun olarak maruz kalması sonucunda, izleyici şiddete karşı duyarsızlaşmaktadır.[188]

Araştırmalar, şiddet görüntülerine sürekli maruz kalmanın izleyicilerde şiddetin kanıksanmasına neden olduğunu ve gerçek dünyada şiddet içeren bir

[184] Erol Mutlu, *Televizyon ve Toplum*, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Ankara, 1999, s. 127.
[185] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 90.
[186] B. Gunter, J. McAleer, 2007, s. 101.
[187] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 90.
[188] E. Mutlu, 1999, s. 125.

durumla karşılaştıklarında duyarsız kaldıklarını ve şiddet mağdurunu korumaya yönelik müdahalede bulunmadıklarını göstermiştir.[189]

2.2.1.1.1.2.4. Kullanıma Hazırlama Kuramı

Kullanıma hazırlama kuramı,[190] Berkowitz ve Rogers tarafından televizyondaki şiddetin kısa dönemli etkilerini açıklamak için geliştirilmiştir. Bu kurama göre, televizyondaki şiddet görüntüleri izleyicinin saldırgan düşüncelerini etkinleştirebilmektedir. Bu düşünceler, zihindeki diğer düşünce, duygu ve psikomotor eğilimleri harekete geçirebilmekte; diğer bir deyişle, kullanıma hazır hale getirebilmektedir. Şiddet görüntüsüne maruz kaldıktan kısa bir süre sonra, çağrışımlar yoluyla zihinde düşmanca düşünceler ve saldırgan eğilimler bilince getirilmektedir.

Berkowitz, televizyondaki şiddet görüntülerine maruz kalan izleyicilerin saldırgan davranış göstermeye hazır duruma geldiğini belirtmiştir.

2.2.1.1.1.2.5. Kısıtsızlaştırma Kuramı

Kısıtsızlaştırma kuramına göre şiddet, toplum tarafından onaylanmayan bir unsur iken, televizyonda şiddeti izlemek, gerçek hayatta şiddetin kullanımını meşrulaştırmaktadır. Laboratuar koşullarında gerçekleştirilen araştırmalarda, şiddet görüntülerini izledikten sonra izleyicilerin daha çok saldırgan davranışlar sergilediği ve izleyicinin bu görüntüleri izlemeden önce olumsuz bir ruh halinde bulunduğu durumlarda ise görüntüleri izledikten sonra, saldırgan davranışlarda bulunma ihtimalinin arttığı gözlenmiştir.[191]

[189] Hasan H. Taylan, *Televizyonla Yetişmek*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2011, s. 47.
[190] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 90-91.
[191] B. Gunter, J. McAleer, 1997, s. 102.

Televizyon yayınlarında şiddetin meşrulaştırılarak sunulması, kişinin saldırgan davranışı üzerindeki engellemenin ortadan kalkmasına neden olup saldırgan davranışlar sergilemesi ihtimalini arttırmaktadır. Böylece televizyondaki şiddetin meşrulaştırılarak sunulması, izleyicinin saldırgan davranışını haklılaştırmaktadır.[192]

2.2.1.1.1.2.6. Sosyal Öğrenme Kuramı

Bandura tarafından geliştirilen sosyal öğrenme kuramına göre, çocuğun öğrenmesi iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki deneme yanılma yöntemi, diğeri ise sosyal çevresinde olup bitenleri gözlemleyip başkalarının davranışlarını taklit etmedir ki, gözlem yoluyla öğrenme, çocuğun kendi başına her şeyi keşfetmeye çalışmasından daha etkili olmaktadır. Çocuk çevresindeki insanları, ebeveynlerini, kardeşlerini, arkadaşlarını ve öğretmenlerini gözleyebildiği gibi, televizyonda gördüğü karakterleri de gözleyip kendisine model alabilmektedir. [193]

Yapılan çalışmalarda, çocuğun, tıpkı gerçek hayattaki insanları gözleyerek onların davranışlarını taklit ettiği gibi, televizyondaki bir karakterin davranışını da taklit edebildiği ve televizyonda yayınlanan şiddet görüntülerinin çocukların saldırgan davranışlar sergilemesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[194]

Çocuğun gözlemlediği bir modelin davranışının onaylanması, çocuk için dolaylı pekiştireç olup o davranışın taklit edilme ihtimalini arttırırken, modelin ceza alması, çocuğun o davranışı sergileme ihtimalini düşürmektedir. Diğer bir deyişle çocuk, televizyondaki bir karakterin cezalandırılan davranışına kıyasla, ödüllendirilen davranışını öğrenmeye eğilimlidir. Özellikle küçük yaşlardaki çocuklar, bir davranışın doğru olup olmadığını ceza alıp almamasına göre değerlendirirler. Araştırmalar, şiddet uygulayan karakterlerin bu davranışı nedeniyle

[192] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2006, s. 91.
[193] a.g.e., s. 91.
[194] a.g.e., s. 92.

ceza almadığını izleyen çocukların saldırgan davranışı taklit ettiğini göstermektedir.[195]

Ayrıca televizyondaki karakterlerin ilgi çekici ve güçlü bir model olarak sunulması ile sorun çözmede şiddete başvurması, çocuğun bu karakterleri taklit etme olasılığını artırmaktadır.[196]

Televizyondaki şiddet görüntüleri ile saldırganlığın ilişkisini inceleyen kuramlar içinde yalnızca katharsis kuramı, tiyatro seyircisinin oyuncuları saldırgan davranışlarda bulunurken izlemesinin kendi içlerindeki saldırganlık duygusundan arınmasına yardımcı olduğunu dile getirmiştir ki, daha sonra televizyondaki şiddet görüntülerinin etkisi konusunda yapılan araştırmalar bu kuramın geçersiz olduğunu ortaya koymuştur.

Televizyon yayınlarında, özellikle sosyal öğrenme kuramının ortaya koyduğu "çocuğun televizyondaki karakteri kendisine model aldığı ve karakterin davranışlarını gözlemleyerek yeni davranışlar öğrendiği" görüşünün ve uyarma kuramının da şiddet açısından çocukta yaratacağı etkinin dikkate alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

Duyarsızlaştırma kuramı, televizyondaki şiddet görüntülerinin izleyicilerin şiddeti kanıksamasına; kısıtsızlaştırma kuramı ise televizyon yayınlarındaki şiddetin sunumunun gerçek hayatta şiddetin kullanımının meşrulaştırılmasına vurgu yapmaktadır ki, her iki durum da çocuğun saldırgan davranışlar sergilemesine ve şiddet uygulamasına sebep olabilecek niteliktedir.

Kullanıma hazırlama kuramının ortaya koyduğu gibi televizyondaki şiddet görüntüleri çağrışımlar yoluyla izleyicinin zihninde düşmanca düşüncelerin toplanmasına ve saldırgan eğilimleri bilince getirilmesine sebep olmakta; bu ise çocuğun saldırgan davranış göstermesine yol açmaktadır.

---

[195] Defne Özonur Çöloğlu, *Televizyon Mesih Mi Şeytan Mı?,* Ütopya Yayınevi, Ankara, 2010, s. 72
[196] a.g.e., s. 86.

2.2.1.1.2. Duyarsızlaşma

Bireyin sürekli maruz kaldığı bir uyarıcıya yönelik duygusal tepkilerinin azalması olarak ifade edilen duyarsızlaşma, klinik psikolojide insanların fobilerini tedavi etmek amaçlı kullanılan bir tekniktir.[197]

Araştırmalar, şiddet görüntülerine sürekli maruz kalan çocuk ve yetişkinlerin bunları izlemeyenlere kıyasla yakın çevresindeki veya toplumdaki şiddete karşı duyarsızlaştığını göstermektedir.[198]

Televizyon yayınları ile şiddete yoğun şekilde maruz kalan izleyicilerde karşılaşılan duyarsızlaşma durumu, klinik psikolojide uygulanan tedavi amaçlı duyarsızlaşma tekniğindeki gibi olumlu bir etki yaratmaktan uzaktır.

Thomas ve Drabman tarafından 1975 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada, ilkokul üçüncü sınıfa giden bir grup çocuğa şiddet içerikli bir program, diğer gruba ise şiddet içermeyen bir program seyrettirilmiştir. Ardından her bir çocuktan, kendisinden yaşça küçük olan, okul öncesi iki çocuğun oyunlarını gözlemesi istenmiş ve bu iki çocuk arasında bir sorun yaşanırsa yetişkinlerden yardım talep etmesi söylenmiştir. Televizyonda şiddet içeren programı seyreden çocukların, seyretmeyenlere kıyasla gözledikleri okul öncesi iki çocuk tartışıp kavga etmeye başladığı anda, tepkisiz kalıp yetişkinlerden yardım istemediği görülmüştür.[199]

Çalışmalar, şiddet görüntülerine sürekli maruz kalan çocukların bunları izlemeyenlere kıyasla gerçek dünyada şiddet içeren bir durum karşısında daha az tepki verdiğini, başkalarının yaşadığı acı ve sorunlara karşı ilgisiz kaldığını, empati kurmadığını ve gerçek hayattaki şiddeti kabullendiğini ortaya koymuştur. [200]

---

[197] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 100.
[198] H. H. Taylan, 2011, s. 46.
[199] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 101.
[200] RTÜK, *Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri*, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Yayını, Ankara, 2006, s. 31.

Linz, Donnerstein ve Penrod'un 1984 yılında yaptığı çalışmada, kadına uygulanan şiddeti konu alan filmler, üniversitede okuyan erkek öğrencilere bir hafta boyunca izlettirilmiş ve öğrencilerin her bir filmden sonraki duygusal tepkileri, şiddet filmleri hakkındaki görüşleri ve filmdeki kadınlara yönelik tutumları ölçülmüştür. Sürecin sonunda öğrencilerin şiddet görüntülerine karşı duyarsızlaştığı gözlenmiştir.[201]

Televizyonda şiddet görüntülerine maruz kalmanın en belirgin özelliklerinden biri olan duyarsızlaşma durumu, önceki başlıkta ele alınan saldırganlık konusunu inceleyen kuramlar içinde yer alan "duyarsızlaştırma kuramı" gibi, şiddet içerikli yayın izleyen çocukların gerçek hayattaki şiddete ilişkin tepkisizliğini açıkça ortaya koymaktadır.

2.2.1.1.3. Korku

Televizyondaki şiddet görüntüleri, izleyicilerin korku duymasına neden olabilmektedir. Örneğin, ABD'de Harrison ve Cantor tarafından 1999 yılında üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada, öğrencilerin % 90'ının çocukluklarında izledikleri "Psycho", "Jaws" ve "The Exorcist" gibi şiddet içerikli filmler sonucunda çok korktuklarını ve bu öğrencilerin dörtte birinin bu tür filmleri geçmişte izledikleri için günümüzde bile sıkıntı yaşadıklarını ifade ettiği belirtilmiştir.[202]

Araştırmalar, okul öncesi ve ilkokul öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun televizyondaki şiddet görüntülerini izledikten sonra korku tepkisi verdiğini göstermektedir. Hatta televizyondaki şiddet görüntülerinin, çocuklarda korkunç şeylerin kendi başlarına da gelebileceği korkusuna, uyku bozukluklarına ve kâbus görmeye yol açabildiği ifade edilmektedir.[203]

[201] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 101.
[202] a.g.e, s. 103.
[203] J. V. Evra, 2009, s. 101.

Çocukların korku duymasına sebep olan görüntüler, çocukların gelişim dönemlerine göre farklılık göstermekte; diğer bir deyişle, yaşa bağlı olarak korkuya sebep olabilecek uyarıcılar farklılaşmaktadır. Bu anlamda çocuğun yaşça büyümesi, onun hassasiyetini azaltmamakta; ancak, onu üzüp korkutan unsurların değişiklik göstermesine sebep olmaktadır.[204]

Okul öncesi ve ilkokula yeni başlamış çocuklar, canavarlar ve cadılar gibi ürkütücü karakter ve görüntülerden daha çok korkmakta, yaşça biraz daha büyük ilkokul çocukları ise ürkütücü görünümlü karakterler yerine, gördükleri şiddet sahnesinin gerçek hayatta olması ihtimalinden korkmaktadırlar. Bu durum, bu yaş grubundaki çocukların hayal ile gerçek ayrımını aşamalı olarak yapabilmeye başlamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle 8-12 yaş aralığındaki çocuklar, insanlara zarar veren ve onları inciten görüntülerin yer aldığı daha gerçekçi programlardan korku duymaktadır. Bu yaş grubundakiler, yaşça daha küçüklere kıyasla haberlerdeki şiddet mağdurlarının görüntülerinden daha çok korkmaktadır. Ergenler ise bilişsel gelişim açısından soyut işlem döneminde olduğu için fiziksel şiddet görüntülerinin yanı sıra küresel kriz, nükleer savaş ve terör gibi daha soyut tehditlere karşı duyarlılık göstermektedir.[205]

Şiddetin televizyonda yoğun bir şekilde sunulması, çocukların dünyayı tehlikelerle dolu ve acımasız bir yer olarak düşünüp kendilerini savunmasız hissetmesine yol açabilmektedir.

Gerbner tarafından geliştirilen ekme kuramına göre, televizyondaki şiddet görüntülerine yoğun bir biçimde maruz kalmak, izleyicilerin gerçek dünyaya ilişkin kaygı, korku, şüphe ve güvensizlik duymasına neden olmakta; televizyonda sunulan şiddet görüntüleri, izleyicilerde gerçek dünyanın korkunç ve tehlikelerle dolu bir yer olarak algılanması anlamına gelen acımasız dünya sendromunun oluşmasına yol açmaktadır. Farklı yaş grupları üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar, televizyonu yoğun olarak izleyenlerin, televizyonu az izleyenlere kıyasla gerçek dünyayı

[204] a.g.e., s. 157.
[205] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 104.

olduğundan daha tehlikeli olarak gördüğünü ve kendilerinin şiddetin kurbanı olabileceğini düşündüğünü göstermiştir.[206]

Şiddet görüntüleri ve çocuk başlığı altında, şiddet görüntülerinin olumsuz etkilerinden yoğun olarak bahsedilmiş olsa da şiddet görüntülerinin toplum yanlısı etkileri olabileceği de ifade edilmektedir. Şöyle ki, 1999 yılında Kaliforniya'da orta öğretim öğrencisi olan 513 ergenle bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, bir grup ergen "The Choices and Consequences" isimli şiddet karşıtı bir eğitim programına katılmıştır. Okuldaki normal ders programı içinde öğretmenleri tarafından verilen bu eğitim programı üç hafta boyunca sürmüş ve her hafta ergenlere, bir insanın ölümüne sebep olan ve suç unsuru teşkil eden şiddet içeren davranışları ve yargılanma sürecini konu alan, gerçek olayları anlatan video filmleri izlettirilmiştir. Sonrasında sınıfta bu konu tartışılmış; ergenler, drama şeklinde konuyu ders esnasında işlemiş ve buna ilişkin ödev hazırlamaları istenmiştir. Kontrol grubu ile karşılaştırıldığında, eğitim programına katılan ergenlerin sözel ve fiziksel saldırganlığında azalma gözlenmiştir. Bu eğitim aynı zamanda, empati kurabilme becerilerinde ve hukuk sistemi hakkındaki bilgilerinde artışa neden olmuş; diğer bir deyişle, şiddetin olumsuz sonuçlarını gözler önüne seren eğitim programı, ergenler üzerinde olumlu sonuçlara yol açmıştır.[207]

Buradan hareketle şiddetin, çocukların izlediği tüm programlarda yalnızca bir olgu olarak yer almadığı; cezalandırılma, bir gün kurbanın yerinde olabileceği gibi (empatik) unsurlarla işlenip sonuçlarının tüm gerçekliğiyle gösterildiği durumlarda, saldırgan davranışları azaltıp, olumlu etkileri olabileceği söylenebilir.

2.2.2. Cinsellik Görüntüleri ve Çocuk

Televizyon karşısında etkiye en açık kesimin çocuklar olduğu ve televizyonda yayınlanan şiddet ile cinsellik görüntülerine maruz kalmanın onlar için zararlı sonuçlar doğuracağı düşünülse de bilim adamları, televizyon programlarındaki şiddet

[206] a.g.e., s. 104.
[207] a.g.e., s. 112-113.

görüntülerinin etkisini araştırmaya daha çok yönelmiştir. Çocukları cinsellik içeren görüntülere maruz bırakıp bu görüntülerin onlar üzerindeki etkisi ile ilgili araştırmalar yapmak etik bulunmadığı[208] veya onlara cinsellikle ilgili sorular sormanın, bu konuya merak duymalarına neden olabileceği düşüncesi[209], cinsellik görüntülerinin çocuklar üzerindeki etkisi üzerine yapılan araştırmaların sınırlı sayıda gerçekleşmesine sebep olmaktadır.

Lemish'e göre[210], insanların bir olgu ile ilgili deneyimleri sınırlıysa ve bu konuda bilgi alabilecekleri sosyalleşme araçları da kısıtlıysa, televizyonun potansiyel olarak o olguya ilişkin etkisi büyük olmaktadır. Cinsellik açısından düşünüldüğünde, çocukların büyük bir çoğunluğu fiziksel, sosyal ve duygusal açıdan belirli bir olgunluğa erişmeden önce, cinselliğe ilişkin unsurları ilk olarak kitle iletişim araçlarında, özellikle de televizyonda görmektedir.

Gerçek hayatın tersine, televizyon programlarının ana temalarından biri cinselliktir. Bazı yayınlar açık bir şekilde cinsellik unsurları barındırırken (film kanallarındaki yayınlar, prime time -günün en çok televizyon izlenen '20.00 / 23.00' saatlerinden- sonrası yayınlar, yetişkinlere yönelik filmler gibi), bazılarında dolaylı olarak cinselliğe atıfta bulunulur veya bunu ima eden unsurlar yer alır. Kast edilen şeyler yalnızca erotik sahneler değil, aynı zamanda cinsel roller, cinsel yakınlaşma, evlilik ve aile yaşamıdır.[211]

Kaiser Family Foundation (Kaiser Aile Kuruluşu) tarafından ABD'de 1999 yılında yapılan bir araştırmada[212], çocukların cinsellik konusunda televizyonu bir bilgi kaynağı olarak gördüğü belirtilmiştir. 13-15 yaş arasındaki çocukların cinsellik, madde kullanımı ve şiddet ile ilgili konular hakkında yoğun olarak televizyondan bilgi edindikleri (% 61), bunu % 44 oranı ile okul ve öğretmenlerinden

[208] a.g.e., s. 170.
[209] a.g.e., s. 179
[210] D. Lemish, 2007, s. 91.
[211] a.g.e., s. 91.
[212] Kaiser Family Foundation, "Kids Ready To Talk About Today's Tough Issues Before Their Parents Are: Sex, AIDS, Violence, and Drugs/Alcohol", 1999. http://www.kff.org/youthhivstds/1460-kids.cfm (09.12.2011)

öğrendiklerinin takip ettiği, annelerinden bu konularda bilgi edindiğini söyleyenlerin oranının ise % 38 olduğu ifade edilmiştir.

Cinselliğe ilişkin unsurlar barındıran televizyon yayınları gerek konu, gerekse görüntüler yoluyla izleyicinin dikkatini gerçek yaşamdan farklı yönlere, evlilik dışı ilişkiler veya para karşılığı ilişki, şiddet unsurları ile birlikte sunulan cinsel davranışlar, duygusal bir bağlanma olmadan yaşanan cinsellik gibi konulara çekmektedir. Cinsellik daha çok, üzerinde düşünülmeden ve tesadüfen, o an gerçekleşen bir şeymiş gibi sunulmaktadır. İzleyiciler tarafından beğenilen aktör ve aktrislerin sorumluluk duygusu almadan ilişkiye girdiğini gösteren görüntülere yer verilmekte; cinsel ilişki sonucu yaşanabilecek olumsuzluklar, duygusal üzüntü, istenmeyen gebelik, cinsel yolla bulaşan hastalıklar gibi unsurlar ise ekranda yer almamaktadır.[213]

Cinsellik mahrem bir konu olduğu için, çocuklar çevrelerinde buna ilişkin örneklere rastlamamakta; televizyonda gördükleri ile gerçek hayat arasında bir karşılaştırma yapamamakta[214]; dolayısıyla, televizyondan öğrendiklerinin doğru olduğuna inanabilmektedir.

Televizyondaki cinsel konuşmaların ve görüntülerin ergenler üzerindeki etkisi konusunda çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Sınırlı sayıdaki araştırmalar, ergenlerin cinsellik içeren görüntülerden bilgi edindiğini göstermektedir. 1983'te Greenberg ve arkadaşları tarafından, CBS kanalında yayınlanan, cinselliğe dair eğitici programların etkisi incelenmiştir. Bu programları izleyen beşinci ve altıncı sınıf öğrencilerinin izlemeyenlere kıyasla, cinsellik hakkında daha doğru bilgiler öğrendikleri gözlenmiştir.[215]

Greenberg ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen 1993 tarihli bir başka çalışmada ise dokuzuncu ve onuncu sınıf öğrencilerine, içeriğinde evli veya bekar

[213] D. Lemish, 2007, s. 91.
[214] a.g.e., s. 91.
[215] Ed Donnerstein, Stacy Smith, "Sex in the Media", (Ed.) Dorothy G. Singer, Jerome L. Singer, *Handbook of Children and The Media*, Sage Publications, California, 2001, s. 294.

çiftlerin cinselliği, fuhuş ve eşcinsellik konularına ilişkin çeşitli sahnelerin yer aldığı pembe dizi, dramatik dizi ve durum komedilerinden kesitler sunulmuştur. Bu yayınları izleyen öğrencilerin, cinselliğe ilişkin olarak kullanılan kelime ve deyimlerin anlamlarını, izlemeyenlere kıyasla daha fazla öğrendiği belirtilmiştir. Bu sonuçlar, ergenlerin televizyondaki eğitici veya eğlence amaçlı (eğitici olmayan) yayınlardan cinselliğe dair bilgiler edinebildiğini göstermiştir.[216]

Diğer bazı çalışmalarda, cinselliğe dair görüntülerin, ergenlerin cinsellik ve cinselliğe dair konulardaki tutumlarına etkisi araştırılmıştır. Greeson ve Williams, 1986 yılında yaptıkları çalışmada, müzik klipleri izlemenin yedinci ve onuncu sınıf öğrencilerinin evlilik öncesi yaşanan cinsel ilişki konusundaki tutumlarına etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonunda, yoğun olarak müzik kliplerini izleyen öğrencilerin, bunları izlemeyenlere kıyasla, ergenlerin evlilik öncesi cinsel ilişki yaşamasını onayladıkları ifade edilmiştir.[217]

Yapılan bir başka çalışmada, yoğun olarak cinsel mesajları izlemenin, ergenlerin cinselliğe ilişkin tutumlarını etkilediği ortaya konmuştur. Bryant ve Rockwell'in 1994 yılında gerçekleştirdiği çalışmada, beş gece ard arda üçer saat cinsel içerikli yayın izlemenin, 13-15 yaşları arasındaki ergenlerin ahlaki yargılarına etkisi araştırılmıştır. Çalışmada, bir grup ergene evli insanlar arasında yaşanan cinsel ilişkileri içeren görüntüler, bir başka gruba evli olmayan çiftler arasında yaşanan cinsel ilişkileri içeren görüntüler, sonuncu gruba ise yetişkinlerle ilgili cinsel ilişki içermeyen görüntüler izlettirilmiştir. Daha sonra bu ergenlere, cinselliğe ilişkin uygunsuz davranışların yer aldığı kısa filmler izlettirilmiş ve ergenlerden, bu kısa filmlerde anlatılanlara ilişkin ahlaki değerlendirmelerde bulunmaları istenmiştir. Evli olmayan çiftler arasında yaşanan cinsel ilişkileri içeren görüntülere maruz kalan ergenler, diğer gruplardaki ergenlere kıyasla, uygunsuz cinsel ilişkilerin olduğu sahneleri daha az kötü olarak değerlendirmiştir.[218]

[216] a.g.e., s. 294-295.
[217] a.g.e., s. 295.
[218] a.g.e., s. 295.

Televizyon, genç izleyicileri yoğun bir şekilde cinsel istek ve eylemlere yönelik konuşmalara maruz bırakmakta; izleyicilerin zihnini cinselliğe ilişkin unsurlarla meşgul etmekte ve böylece ergenlerin cinselliğe dönük ilgisini arttırmaktadır. Televizyon, insan yaşamında cinselliğin önemini aşırı derecede vurgulayarak, kullanıma hazırlama kuramında ifade edildiği üzere, izleyicilerin cinsel dürtülerini, cinsellikle ilgili duygu ve düşüncelerini etkin hale getirebilmektedir.[219]

Televizyon ve şiddet ilişkisini açıklayan teoriler, cinsellik görüntülerine maruz kalmanın neden olacağı etkilere yönelik olarak da düşünülebilmektedir.[220]

Araştırmalar, televizyondaki sunumların izleyici üzerindeki etkisini şu şekilde açıklamaktadır: Televizyondaki sunumlar, izleyicilerin yeni davranışları öğrenmesine neden olmakta, eski davranışları pekiştirmekte veya eski davranışları yenileriyle değiştirmektedir. Bu tarz değişiklikler karakterlerle özdeşleşme, engelleri kaldırma, belli davranışlara anlam yükleme gibi pek çok şekilde olabilmektedir. Dolayısıyla, cinsel içerikli görüntülerin yoğun olarak izlenmesinin, benzer davranışların izleyiciler tarafından sergilenmesi ihtimalini ve karakterleri taklit etmeyi arttırdığı (sosyal öğrenme kuramı), cinsel duyguları uyardığı (uyarma kuramı); kısıtlamaları ortadan kaldırdığı (kısıtsızlaştırma kuramı)[221]; evlilik öncesi ve evlilik dışı cinselliğin toplumsal açıdan uygunsuz olduğuna ilişkin olarak izleyicileri duyarsızlaştırdığı (duyarsızlaştırma kuramı)[222] varsayılmaktadır.

ABD'de yürütülen birkaç araştırmada, cinsel içerikleri izleme ile cinsel ilişkiye girme arasında olumlu korelasyon olup olmadığı incelenmiş ve buna ilişkin nedensel bir ilişki saptanmamış; yoğun olarak izleyenlerin erken yaşta cinsel ilişkiye girdiğine dair önemli bir kanıta ulaşılamamış; sevilen televizyon programları ile cinsel deneyim yaşama arasında sistematik bir ilişkiye rastlanmamıştır. Cinsel

[219] a.g.e., s. 299; D. Lemish, 2007, s. 91.
[220] a.g.e, s. 92; E. Donnerstein, S. Smith, 2001, s. 298; Neil M. Malamuth,Emily A. Impett, "Research on Sex in the Media", (Ed.) Dorothy G. Singer, Jerome L. Singer, *Handbook of Children and The Media*, Sage Publications, California, 2001, s. 273.
[221] D. Lemish, 2007, s. 92.
[222] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 179.

içerikli programları yoğun olarak seyredenlerin cinsel anlamda daha aktif olduğuna ilişkin bir kanıt da bulunmamıştır. Ancak, ergenlerin televizyonda gördüklerinden etkilendiği, televizyonda cinsel içerikli sunumların yoğun olarak bulunduğu; bu durumun, erken yaşta cinsel ilişkiye girme ihtimalini arttırabileceği ifade edilmiştir.[223]

Strasburger'e göre[224], televizyon yayınlarında erken yaşta cinsel ilişki yaşamaya dair sunumların, evlilik dışı ilişkilerin, cinselliğe dair imaların ve tecavüz görüntülerinin ekranlara sıklıkla yansıması, çocuk ve ergenler üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir.

Batıda ve dünyanın diğer birçok ülkesinde, televizyon yayınları cinselliği çağrıştıran içeriklere sahiptir.[225]

Son 20 yıldır Amerikan televizyonlarında cinselliğin sunumu ile cinselliğe dair dolaylı anlatımların arttığı bilinmektedir. Kunkel ve arkadaşları tarafından Kaiser Family Foundation (Kaiser Aile Kuruluşu) için gerçekleştirilen çalışmalarda buna ilişkin bulgular yer almaktadır. Şöyle ki:[226]

Kunkel, Cope ve Colvin tarafından 1996 yılında yapılan çalışmada, 1996 televizyon programından sadece 4'ünde cinsel içerik olmadığı; bunun dışındakilerde cinsel içeriğin yer aldığı ve ortalama 1 saatlik yayının 8,5 kez cinsel içerikli konuşma veya görüntü içerdiği tespit edilmiştir. 1996 yılındaki yayınlarda, 1986 yılına göre % 118, 1976 yılına göre ise % 270 daha yoğun olarak cinsel mesaj sunulmaktadır. Cinsel içerikli konuşmaların çoğunda mizah unsuru yer almakta, bu tür konuşmaların % 84'ü öpüşme ve flört görüntüleri ile birlikte verilmektedir.

Kunkel ve arkadaşlarının 2001 yılında yaptığı çalışmada, 1999/2000 yılı yayın dönemindeki televizyon programlarının üçte ikisinin cinsel içerikli olduğu

[223] D. Lemish, 2007, s. 92.
[224] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2002, s. 187.
[225] D. Lemish, 2007, s. 91.
[226] J. V. Evra, 2009, s. 144.

ortaya konmuştur. Kunkel ve arkadaşları filmlerin, durum komedilerinin ve pembe dizilerin çoğunluğunun (% 80 - % 89) cinsel içerikli olduğunu, en az cinsel içeriğin (% 27) reality şovlarda yer aldığını belirtmiştir. Yıllar içinde televizyon yayınlarında, cinsel ilişkiye giren genç karakterlerin sunumlarının arttığı ve görüntülerin % 16'sının yeni tanışan insanlar arasındaki cinsel ilişkiyi anlattığı; cinsel içerikli konuşmaların yoğunluğunun arttığı ve cinsel ilişkiye dair görüntülere daha çok yer verildiği ifade edilmiştir.[227]

Kunkel, Cope ve Farrar'ın 2002 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, birçok popüler televizyon programında cinsel içerikli konuşma ve cinsel davranışların sunumu sırasında sorumluluk duyma, bu tarz bir ilişki yaşamanın neden olabileceği olumsuz sonuçlar ve bunların yaratabileceği risklere yer verilmemektedir.[228]

Yukarıda bahsedilen 2001 yılındaki çalışmada, cinsel içerikli mesajların olduğu programların yalnızca % 10'unda cinselliğe ilişkin risk ve sorumlulukların anlatıldığı; 2002'deki çalışmada ise programların yalnızca % 7'sinde (on beşte bir) cinsel ilişki veya cinselliği ima eden görüntülerde, cinsel ilişkinin neden olabileceği risk veya sorumluluğa değinildiği belirtilmiştir.[229]

Kunkel ve arkadaşları tarafından yapılan 2003 tarihli çalışmada, 2001/2002 yayın döneminde, televizyon yayınlarında cinsel ilişki görüntülerinin veya cinselliğe dair imaların arttığı; özellikle de ergenlerin en çok seyrettiği ilk yirmi programın beşte birinin cinsel imalar veya ilişkileri içerdiği söylenmiştir. Ergenlerin en çok seyrettiği programların % 83'ünde cinsel içeriğin yer aldığı; bu programların % 80'inin cinselliğe ilişkin konuşmalar içerdiği ve programların yarısının cinsel davranışları gösterdiği ifade edilmiştir.[230]

[227] a.g.e., s. 144.
[228] a.g.e., s. 145.
[229] a.g.e., s. 145.
[230] a.g.e., s. 145-146.

2005 yılında Kunkel ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen çalışmada[231], 2004/2005 yayın döneminde televizyon yayınlarının % 70'inin cinsel içeriğe sahip olduğu; saat başı ortalama 5 kez müstehcen sahnenin yer aldığı ve yıllar içinde bu tür sahnelerin sunumunda artış yaşandığı dile getirilmiştir. 1998'de oran % 56 iken saat başı ortalama müstehcen sahnenin 3,2 olduğu; 2002'de ise % 64 oranı ile 4,4 müstehcen sahnenin ekrana yansıdığı ifade edilmiş; 1998'den 2005'e gelindiğinde, müstehcen sahnelerin sunumunda % 96 oranında bir artış gözlendiği vurgulanmıştır.

2005 yılında yapılan araştırmada, ergenlerin yoğun olarak izlediği ilk 20 programın % 70'i cinsel içeriklidir ve bunların yaklaşık yarısı (% 45'i) cinsel davranışlar içermektedir. Bu programların % 10'unda cinsel ilişkinin neden olabileceği riskler anlatılmaktadır. Prime-time'da yayınlanan programların % 77'si cinsel içerikli olup, cinselliğe dair görüntüler saat başı ortalama 5,9'dur. Yayınların % 68'inde cinsel içerikli konuşmalar, % 35'inde cinsel davranışlar yer almaktadır. Filmlerin % 92'si, durum komedilerinin % 87'si, dramatik dizilerin % 87'si ve pembe dizilerin % 85'i cinsel içeriğe sahiptir. Reality şovlar ise cinsel içeriğin en az sunulduğu program türü olup, % 28 oranında değer almıştır.

Türkiye'de televizyon yayınlarına ilişkin bu anlamda belli aralıklarla bir içerik çözümlemesi yapılmamış olsa da özel kanalların yayın hayatına başlamasıyla birlikte, gerek Amerikan yapımı yayınların ülkemizde yayınlanması sonucu, gerekse son yıllarda yayınlanan yerli dramatik dizilerde cinselliğin sunumu ile cinselliğe dair dolaylı anlatımların arttığı ifade edilebilir.

Amerika'da yoğun bir ergen izleyici kitlesine sahip olan ve Türkiye'de de 1990'lı yıllarda yayınlanan "Beverly Hills, 90210" ("Evimiz Hollywood'da"), 2000'li yıllarda yayınlanan "Dawson's Creek" ve "The O.C." ile son birkaç yıldır yayınlanan "Gossip Girl" dizileri lisede okuyan, ardından üniversiteye devam eden ergenlerin yaşantısını konu almakta ve onların cinselliğe dair yaşadıklarına ilişkin anlatımlara yer vermektedir. Türkiye'de bu tür dizilere ilgi yoğun olunca, benzerleri üretilmiştir. Buna örnek olarak yakın tarihe kadar televizyonda yayınlanmakta olan

[231] Dale Kunkel, Keren Eyal, Keli Finnerty, Erica Biely, Edward Donnerstein, "Sex on TV", *A Kaiser Family Foundation Report*, 2005. http://www.kff.org/entmedia/entmedia110905nr.cfm (08.12.2011)

"Kavak Yelleri" ve "Küçük Sırlar" dizileri verilebilir. Bu anlamda, bu dizilerin ergen izleyicilere olumsuz örnek olabilecek unsurları barındırdığı ifade edilebilir.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, yukarıda adı geçen "Kavak Yelleri" ile "Küçük Sırlar" isimli dizilere, çocuk ve gençler için olumsuz örnek oluşturacak unsurlar içerdiği gerekçesiyle uyarı müeyyidesi uygulamıştır. [232]

Son birkaç yıldır izleyicilerin aileleri ile birlikte televizyon başında en çok bulunduğu saatlerde yoğun olarak yerli yapım dizilere yer verilmekte ve bu dizilerde cinselliğe ilişkin unsurlar sunulmaktadır.

Örneğin, başroldeki kadın karakterin hasta olan çocuğunu kurtarmak için para karşılığı bir erkekle beraber olmasını konu alan "Bin Bir Gece" dizisiyle birlikte, içeriğinde yoğun olarak evlilik dışı cinsel ilişkilerin yaşandığını diziler gösterilmeye başlanmıştır.

Özellikle son zamanlarda Türk edebiyatındaki romanlardan uyarlanan dizilere ağırlık verilmiş; mazbut bir yaşamdan kurtulup zenginlik hayali kuran evin gelininin özlem duyduğunu dile getirdiği hayat biçimini anlatan "Yaprak Dökümü" ve kendinden bir hayli yaşlı bir adamla evlenen kadının, eşinin yeğeni ile yaşadığı yasak aşkı konu edinen "Aşk-ı Memnu" adlı romanlar uzun soluklu diziler olarak yayınlanmıştır.

Bu dizileri, 2010 yılında yayınlanmaya başlayan ve 4 dakika süren tecavüz sahnesinin gösterildiği "Fatmagül'ün Suçu Ne?" dizisi takip etmiş; "Öyle Bir Geçer Zaman Ki" adlı dizide ise erkek karakterin, boşandığı eşine tecavüz etmesi ve 2011 yılı sonbaharında yayınlanmaya başlayan "İffet" isimli dizide de ekranda tecavüz sahnesi yer almıştır.

---

[232] RTÜK, 12.08.2010 tarih, 46 sayılı Üst Kurul toplantısının 11 numaralı kararı. (09.12.2011) http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=f213023f-1096-4d81-9d23-520464f8837d ; RTÜK, 03.02.2011 tarih, 5 sayılı Üst Kurul toplantısının 18 ve 19 numaralı kararları. (09.12.2011) http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=6e24d6c6-7589-43b4-ab26-342630c5c084

2011 yılının Ocak ayında başlayan ve halen devam eden Kanuni Sultan Süleyman'ın yaşamını konu alan "Muhteşem Yüzyıl" adlı dizide de cinsellik unsuru barındıran görüntüler yoğun olarak sunulmaktadır.

Bu anlamda, çocuk ve gençler için olumsuz örnek olabilecek davranışları içeren cinselliğe dair sunumların, "Koruyucu Sembol Sistemi" sınıflandırmalarından biri olan "Genel İzleyici Kitlesi" işaretiyle toplumun her kesiminin televizyon karşısında en yoğun olarak bulunduğu zaman diliminde yayınlanmasının sakınca oluşturacağı söylenebilir.

2.2.3. Toplum Yanlısı Davranış ve Çocuk

Toplum yanlısı davranış, toplumdaki diğer insanlara yardım etmeyi ve onlar için yarar sağlamayı amaçlayan, gönüllü olarak yapılan davranışlar olarak tanımlanmaktadır.[233] Literatürde toplum yanlısı davranış şiddet, saldırganlık, başkalarına zarar verme gibi unsurları anlatan toplum karşıtı davranışın tam tersi olarak kullanılmaktadır.

Lemish'e göre,[234] toplum yanlısı davranışlar, toplumun geneli tarafından desteklenen ve bireylerde olması istenen davranışlardır. Toplum yanlısı olarak değerlendirilen televizyon içerikleri yardımlaşma, paylaşma ve işbirliğini teşvik eden, empati kurabilme, başkalarının duygularına ve içinde bulunduğu duruma anlayış gösterebilme, duygularını ifade edebilme, bir konuda sebat etmeyi öğrenmenin yanı sıra, bireyin birtakım isteklerini erteleyebilmesi, saldırgan dürtülerini kontrol edebilmesi ve başkalarına zarar verebilecek davranışlardan kaçınması vb. unsurlara yer veren yayınlar olarak ifade edilebilir. Bu unsurların birçoğu çocukları hedef alan televizyon programlarında yer almaktadır.

---

[233] Nancy Eisenberg, Paul H. Mussen, *The Roots of Prosocial Behavior in Children*, Cambridge University Press, Canada, 1990, s. 3.
[234] D. Lemish, 2007, s. 81.

Çocuklar için hazırlanan eğitici programlarda, çocuğun çevresindeki insanlara saygı göstermesinin önemi ile toplumdaki her bireyin değerli ve eşsiz olduğu vurgulanarak çocukların olumlu bir benlik algısı oluşturabilmesi amaçlanmaktadır. Bu programlar ayrıca, okulun ilk günü, bir kardeşin dünyaya gelmesi, taşınma, diş teli veya gözlük takma gibi, yaşamda karşılaşılabilecek bazı durumları da içermekte ve bir sorun oluştuğunda bununla başa çıkabilmeyi ve farklılıklara karşı hoş görülü olup onları kabul edebilmeyi de çocuklara öğretmeye çalışmaktadır.[235] Bu anlamda, TRT1'de bir zamanlar yayınlanan "7'den 77'ye" ve "Susam Sokağı" programları ile günümüzde TRT Çocuk kanalında yayınlanmakta olan "Pepee" ve Yumurcak TV'de gösterilen "Caiou" isimli çizgi filmler olumlu örnekler olarak verilebilir.

Çocukları hedef alan pek çok programın toplum yanlısı unsurları içerdiği ve çocuklara olumlu mesajları da sunduğu ifade edilebilir. Bu arada, toplum yanlısı içerik yalnızca çocuk programları ile sınırlı kalmamakta, sağlık ve spor programları, diziler ve kamu spotları gibi diğer birçok televizyon yayınında da çocuklar için olumlu rol modeli oluşturabilecek karakterler yer alabilmektedir.[236]

Örneğin, yaklaşık 25 yıl önce, "bütün bir mahallenin yardımlaşma ve sevgi sembolü" olan "Perihan Abla" dizisi ile yurtdışından bir örnek olarak, "sevgi dolu bir babanın eşi ve çocukları ile ilişkisi"ni anlatan "Cosby Ailesi" isimli dizi TRT'de yayınlanmıştır. 1990'lı yılların başında ATV'de yayınlanan ve "sevgi dolu baba, örnek çocuklar ve onları destekleyen mahalleli" kompozisyonunun yer aldığı "Süper Baba" adlı dizi de genel izleyici kitlesine hitap etmektedir. Bu diziler, gerek prime-time ve gerekse prime-time öncesinde, çocuklar açısından birçok olumlu mesajın ve rol modelin yer aldığı yayınlardır.

"Trafikte her an sorumlu davran!" sloganıyla verilen "Trafikte Sorumluluk Hareketi"nin kamu spotu ise, trafikte görülen sorumsuz davranışlara göz yummak yerine bireylerin üzerlerine düşen görevi yerine getirmesi gerektiği konusunda hem yetişkin hem de çocuk izleyicilere olumlu mesaj vermektedir.

---

[235] a.g.e., s. 82.
[236] a.g.e., s. 82.

Televizyon programlarında yer alan toplum yanlısı unsurlar, bu davranışların çocuklar üzerinde etkileri olabileceği düşüncesini beraberinde getirmiştir.

Mares ve Woodard'a göre,[237] toplumun ve akademik çevrenin ilgisi, yıllardan beri televizyonun şiddet ve toplum karşıtı davranışlara neden olduğu konusuna odaklanmış; ancak, televizyon izlemenin olumlu ve toplum yanlısı davranışları teşvik edebileceği konusu üzerinde çok fazla durulmamıştır. Televizyon, doğası gereği içinde yalnızca olumsuz unsurları içermemekte, pek çok programda olumlu davranışlar da izleyiciye sunulmaktadır. Bu anlamda birey, televizyonda izlediği bir görüntüden olumsuz bir davranışı öğrenebiliyorsa, benzer şekilde, olumlu davranışları da televizyon programlarını seyrederken öğrenebilmektedir.

Eisenberg ve Mussen'e göre[238] de televizyonla ilgili tartışmalar, televizyon izlemenin zararlı etkileri üzerine yoğunlaşmış ve bilim adamları, televizyon programlarındaki şiddet ve saldırganlık görüntülerinin etkisini araştırmaya yönelmiştir. Televizyon izleme, çocuklarda toplum karşıtı davranışlara neden olabiliyorsa, televizyonun toplum tarafından arzulanan olumlu davranışlara yol açabilmesi de muhtemeldir. Yapılan çalışmalar bu düşünceyi destekleyen sonuçlara ulaşmıştır; ancak, televizyon izleme ile toplum yanlısı davranış sergileme arasındaki korelasyon, şiddet görüntülerini izleme ile saldırgan davranışta bulunma arasındaki kadar güçlü ve net değildir.

Örneğin "Mister Rogers' Neighborhood" adlı okul öncesi çocuklara yönelik program 30 yıl sürmüş ve ABD'de buna yönelik çalışmalar yapılmıştır. Programda büyükbaba karakteri olarak Bay Roger'ın çocuklarla olan iletişimi anlatılmaktadır. Çalışmalarda, çocukların bu programı izledikten sonra işbirliği, yardımlaşma, paylaşma, tatmin duygusunu erteleme, yaratıcı oyunlara katılma gibi yeteneklerinin geliştiği ortaya çıkmıştır.[239] Benzer şekilde, çocukların bilişsel gelişimine katkısı olan ve toplum yanlısı unsurlar içeren "Susam Sokağı" ile mor renkli bir dinozorun

[237] Marie Lousie Mares, Emory H. Woodard, "Prosocial Effects on Children's Social Interactions", (Ed.) Dorothy G. Singer, Jerome L. Singer, *Handbook of Children and The Media*, Sage Publications, California, 2001, s. 183.
[238] N. Eisenberg, P. H. Mussen, 1990, s. 103.
[239] D. Lemish, 2007, s. 83.

çocuklarla olan arkadaşlığını anlatan "Barney ve Arkadaşları" isimli çocuk programları üzerinde de çalışılmış ve bu programların toplum yanlısı etkileri, yıllar içinde kanıtlanmıştır.[240]

Rushton 1979'da, toplum yanlısı televizyon içeriğinin toplum karşıtı içeriğe kıyasla daha güçlü etkisi olduğunu; toplum yanlısı davranışların sosyal normlarca da desteklendiğini belirtmiş; ayrıca, olumsuz davranışların toplumdaki bireyler tarafından hoş karşılanmadığını, olumlu davranışların ise toplum tarafından kabul edildiğini vurgulamıştır. Mares ve Woodard'a göre, televizyonun olumlu etkilerinin mi, yoksa olumsuz etkilerinin mi daha güçlü olduğu konusunda meta analizine ihtiyaç duyulmaktadır.[241]

Meta analizi, bir etkinin gücünü ölçebilmek için belli bir konuda yapılan çalışmalardaki istatistiksel bilginin ortalamasını içermekte ve birçok çalışma sonucunun istatistiksel analizi anlamına gelmektedir. Her çalışma, meta analizi için bir veri oluşturmakta ve meta analizi, bu verileri birleştirerek bir etkinin sayısal olarak büyüklüğünü hesaplamaktadır.[242]

Hearold, 1986 yılında televizyon ve sosyal davranış üzerine gerçekleştirilen 230 farklı çalışmayı analiz ederek televizyon izlemenin olumlu ve olumsuz sonuçlarını karşılaştırmış ve televizyon izlemenin olumlu etkilerinin olumsuz etkilerinden iki kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.[243]

Paik ve Comstock'ın 1994 yılında ve Mares ile Woodard'ın 2001 yılında gerçekleştirdiği iki meta analizinde ise televizyon izlemenin olumlu ve olumsuz etkisinin hemen hemen eşit olduğu belirtilmiştir.[244]

Toplum yanlısı içeriğin televizyon programlarındaki sıklığı, bir dönem çalışmalara konu olmuş ve bu konuda içerik analizi çalışmaları yapılmıştır. Erken

[240] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2001, s. 416.
[241] M. L. Mares, E. H. Woodard, 2001, s. 183.
[242] V. C. Strasburger, B. J. Wilson, 2001, s. 89.
[243] M. L Mares, E. H. Woodard, 2001, s. 184.
[244] a.g.e., s. 184.

dönemli içerik analizi çalışmaları, toplum yanlısı içeriğin şiddet içeriği ile birlikte sunulduğunu göstermektedir. Greenberg, Atkin, Edison ve Korzenny 1980 yılında yaptıkları içerik analizi çalışmasında dördüncü, altıncı ve sekizinci sınıf öğrencilerinin en sevdiği programları analiz etmişler ve bu programlarda bir saat içinde ortalama 44,2 adet toplum yanlısı, 42,2 adet ise toplum karşıtı davranış içeren fiil kaydetmişlerdir. Aynı yıl Liss ve Reinhardt, toplum yanlısı davranış içeren çizgi filmler ile nötr çizgi filmleri analiz etmişler ve her iki tür çizgi filmin de eşit miktarda saldırganlık içerdiğini gözlemişlerdir.[245]

Woodard tarafından 1999 yılında yapılan içerik analizi çalışmasında, çocuk programlarının % 50'sinin toplum yanlısı mesajlar verdiği ve bu programların daha çok okul öncesi çocuklara hitap ettiği belirtilmiş; okul öncesi çocuklara yönelik programların % 77'sinin toplum yanlısı mesajlar içerdiği ifade edilmiştir.[246] Bu anlamda, yapılan çalışmada incelenen çocuklara yönelik programların büyük bir çoğunluğunun olumlu mesajlar içerdiği ifade edilebilir.

Toplum yanlısı öğeler barındıran televizyon programlarının etkileri üzerinde yapılan bazı çalışmalar ve çıkarılan sonuçlar şöyledir:

Bu çalışmanın "Şiddet Görüntüleri ve Çocuk" başlığında da bahsedilen Friderich ve Stein'ın 1972 tarihli çalışmasında okul öncesi çocuklar üç gruba ayrılmış, bir gruba toplum yanlısı öğeler barındıran işbirliği, paylaşma, arkadaşlık, empati kurma vb. unsurları içeren "Mister Rogers' Neighborhood" adlı çocuk programı, diğer bir gruba şiddet öğeleri barındıran çizgi filmler (Batman ve Süpermen) ve sonuncu gruba ise nötr içerikli programlar dört hafta boyunca seyrettirilmiştir. Çocukların bu programları izlemeden önceki, izlediği dönemdeki ve izledikten sonraki toplum yanlısı ve saldırgan davranışları gözlenmiştir. Diğerlerine kıyasla, toplum yanlısı içeriği izleyen çocukların davranışlarında birçok olumlu değişiklik gerçekleşmiş ve çocuklar kurallara uyma, kendini kontrol edebilme, işbirliği yapma ve paylaşma gibi konularda ilerleme kaydetmiştir.[247]

[245] a.g.e., s. 186.
[246] a.g.e., s. 186.
[247] N. Eisenberg, P. H. Mussen, 1990, s. 103.

1975 yılında Poulos, Rubinstein ve Liebert tarafından birinci sınıfa giden 30 çocuk ile bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çocukların bir grubuna "Lassie" dizisinin toplum yanlısı öğeler barındıran bir bölümü izlettirilmiştir. Bu bölümde dizideki küçük bir çocuğun yavru bir köpeği kurtarmak için hayatını tehlikeye attığı anlatılırken, diğer bir grup çocuğa ise yine aynı dizinin nötr, diğer bir deyişle toplum yanlısı mesaj içermeyen bir bölümü veya "The Brady Bunch" isimli aile dizisinin toplum yanlısı mesaj içermeyen bir bölümü izlettirmiştir. Ardından, çocuklara bir düğmeye basarak puanlarını arttırabilecekleri ve ne kadar çok puan kazanırlarsa o kadar çok ödül alabilecekleri bir oyun oynattırılmıştır. Bu sırada, uzaktaki bir yavru köpeğin sesini dinlemeleri ve köpekler herhangi bir sıkıntı yaşarlarsa yardım düğmesine basmaları söylenmiştir. Çocuklar oyun oynadığı sırada, köpek sesleri giderek artan bir yoğunlukta onlara dinlettirilmiştir. Çocuklar, köpeklere yardım edebilmek için düğmeye bastıklarında, oyunlarına ara vermekte ve bu durum daha az puan kazanmalarına neden olarak ödül kazanmalarını zorlaştırmaktadır. Çalışmanın sonunda "Lassie" dizisinin toplum yanlısı içerikli bölümünü seyreden çocukların, diğer gruba kıyasla yardım düğmesine iki kat daha fazla bastığı gözlenmiştir.[248]

Collins ve Getz tarafından 1976 yılında yapılan bir araştırmada, 9, 13 ve 16 yaşlarındaki 60 çocuğa "The Mod Squad" adlı dizinin iki farklı bölümü seyrettirilmiştir. Dizide bir polis memuru, bir hain tarafından rüşvet almak ile suçlanmaktadır. Bir grup çocuğa polis memurunun müfettişlerle işbirliği yapmayı reddettiği ve kendini suçlayan kişi ile fiziksel olarak mücadelesinin anlatıldığı şiddet öğelerinin yer aldığı bölüm, diğer bir gruba ise polis memurunun müfettişlerle işbirliği yaptığı ve şiddete başvurmadan yapıcı bir biçimde problemin çözüldüğü toplum yanlısı öğelerin yer aldığı bölüm izletilmiştir. Ardından bu çocuklardan bir işitme testine katılmaları istenmiş ve teste birlikte katıldığı kişi bir hata yaparsa, yardım veya acı düğmesine basabilecekleri söylenmiştir. Yardım butonu, dikkati dağıtan diğer sesleri ortadan kaldırmayı sağlarken, acı düğmesi rahatsız edici sesin artmasına neden olmaktadır. Araştırmanın sonunda toplum yanlısı içeriği izleyen

[248] M. L. Mares, E. H. Woodard, 2001, s. 187.

çocukların, şiddet içerikli bölümü izleyen çocuklara kıyasla yardım düğmesine daha çok, acı veren düğmeye ise daha az bastığı görülmüştür.[249]

1977 tarihli bir başka çalışmada beyzbol ve buz hokeyi takımında oynayan çocuklara, bu sporları yapan insanları konu alan video filmleri izlettirilmiş ve bu filmler üç gruba ayrılmıştır. Filmlerin bir kısmında oyuncular saldırgan davranışlarda bulunma ve hile yapma gibi toplum karşıtı tavırlar sergilemekte; diğerinde saygı gösterme, nazik davranma ve yardımlaşma gibi toplum yanlısı davranışlar, sonuncusunda ise iki unsuru da barındırmayan nötr görüntüler yer almaktadır. Toplum yanlısı öğeler içeren filmleri izleme, buz hokeyi oyuncularının bu tür davranışlar sergilemesini arttırmış, ancak beyzbol oyuncularına bir etkisi olmamıştır.[250]

Singer, Singer ve Sherrod 1979 yılında okul öncesi 141 çocuğun televizyon izleme alışkanlıklarını ve oyun oynarken sergiledikleri davranışları incelemiştir. Çalışmada, "Susam Sokağı", "Zoom" ve "Mister Rogers' Neighborhood" gibi eğitici programları izleme ile çocukların arkadaşlarıyla oyunlarında olumlu iletişim kurması ve işbirliğinde bulunması arasında olumlu ilişki olduğu; daha yüksek zekâ düzeyine sahip olan çocukların eğitici programları daha çok seyrettiği ve toplum yanlısı davranışları daha çok sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.[251]

Ahammar ve Murray, 1979 yılında okul öncesi çocuklarla bir çalışma yapmıştır. "Lassie", "I Love Lucy", "The Brady Bunch" ve "Father Knows Best" isimli diziler içerik analizine tabi tutulup toplum yanlısı olan bölümleri ile nötr bölümleri sınıflandırılmış ve dört hafta boyunca çocuklara izlettirilmiştir. Çalışmanın sonunda toplum yanlısı bölümleri izleyen çocuklar, diğer çocuklara kıyasla daha fazla işbirliği ve yardımseverlik sergilemiştir.[252]

[249] a.g.e., s. 187.
[250] N. Eisenberg, P. H. Mussen, 1990, s. 106.
[251] M. L. Mares, E. H. Woodard, 2001, s. 190.
[252] B. Gunter, J. McAleer, 1997, s. 126.

Elias, 1983 yılında duygusal ve eğitimsel anlamda ciddi problemleri olan erkek çocuklarının tedavisinde, video filmlerinin tedavinin bir parçası olarak kullanılıp kullanılamayacağını incelemiştir. Çocuklara beş hafta boyunca, haftada iki kere onların sorunlarına benzer durumları içeren saldırganlık, akran baskısının üstesinden gelebilme, duygularını ifade etmeyi öğrenebilme, oluşacak yeni bir durum ile başa çıkabilme gibi gerçek yaşamdan örnekler veren video filmleri izlettirilmiştir. Her bir filmi izledikten sonra filmde ne anlatıldığını ve kendilerinin bununla ilgili neler hissettiklerini ifade etmeleri istenmiştir. Çocukların bu filmleri izlemeye başlamadan önceki üç ay ve izledikten sonraki iki ay boyunca duygusal tepkileri ve davranışları ölçülmüş, kontrol grubuyla kıyaslandığında, bu filmleri izleyen çocukların kişilik problemlerinin azaldığı ve kendini çevresinden daha az soyutladığı gözlenmiştir.[253]

Wiegman ve arkadaşları tarafından 1992'de gerçekleştirilen bir çalışmada, toplum yanlısı içeriği izleme ile bu tür davranışları sergileme arasında anlamlı bir ilişki olmadığı; ancak, toplum yanlısı içeriği izleme ile şiddet (toplum karşıtı) içeriğini izleme arasında yüksek korelasyon olduğu, çünkü yoğun olarak televizyon seyreden çocukların, toplum yanlısı (olumlu) modelleri olduğu kadar, saldırgan modelleri de izlediği ifade edilmiştir.[254]

1999 yılında Rosenkoetter, çocukların yetişkinlere yönelik komedi dizilerini izlemesi ile toplum yanlısı davranışlar sergilemesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada birinci, üçüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin "Cosby Ailesi" adlı dizide verilen ahlak mesajını kavrayabildiği; birinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin çoğunun ise "Full House" dizisinin bir bölümündeki ahlaki mesajla özdeşim kurabildiği ortaya konmuş ve çocukların toplum yanlısı unsurlar içeren komedi dizilerini izlemesi ile bu tür davranışları gösterme sıklığı arasında olumlu korelasyon olduğu belirtilmiştir.[255]

Rideout ve arkadaşları, 2003 yılında yaptıkları bir çalışmada, ebeveynlerin % 80'inin 6 yaşından küçük çocuklarının televizyonda gördüğü toplum yanlısı ve

[253] M. L. Mares, E. H. Woodard, 2001, s. 188.
[254] J. V. Evra, 2009, s. 161.
[255] a.g.e. s, 161.

saldırgan davranışları taklit ettiğini; ancak, çocukların saldırgan davranışlara (% 47) kıyasla toplum yanlısı davranışları (% 87) daha çok taklit ettiğini söylediğini tespit etmiştir.[256]

Eisenberg ve Mussen'e göre,[257] toplum yanlısı programlar, çocuklar için daha ilgi çekici hale getirilerek, çocukların bu tür davranışlar sergilemesi olasılığı arttırabilir.

Genel olarak ifade etmek gerekirse, 1970'li yıllardan bu yana yapılan çalışmalarda, çocukların televizyon yayınlarından olumlu davranışları öğrenebildiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla televizyon izlemenin yalnızca olumsuz davranışlara yol açmadığı, toplum yanlısı davranışlar içeren yayınların çocuklar üzerinde olumlu etkilerinin olduğu ortaya konmuştur.

2.2.4. Dil Gelişimi, Televizyon ve Çocuk

Çocuğun dili öğrenme sürecinde çevresel uyaranlar, kelimelerin anlamını ve konuşmayı öğrenmesinde yoğun bir şekilde etkili olmaktadır. Araştırmalar, annelerin çocuğuyla yoğun olarak konuşmasının, çocuğun kelime haznesinin gelişimine büyük katkısı olduğunu göstermiştir. Ancak çevresel uyaranlar, yalnızca çocuğun annesi ile sınırlı değildir; akrabalar, bakıcılar ve televizyon, çocuğun dili öğrenmesi konusunda etkilidir.[258]

Çalışmanın "0–2 Yaş Arası Çocuk ve Televizyon" başlığında, Amerikan Pediatri Akademisi tarafından, 2 yaşından küçük çocukların televizyon izlemesine ilişkin olarak gerçekleştirilen araştırmada, çocukların bir kısmının yalnız başına, bir kısmının ise ebeveyn ve kardeşleriyle birlikte televizyon izlediği; günlük televizyon izleme süresinin ortalama 1 ila 2 saat arasında olduğu belirtilmiştir. Buradan

[256] a.g.e. s, 161.
[257] N. Eisenberg, P. H. Mussen, 1990, s. 107.
[258] Deborah L. Linebarger, Dale Walker, "Infants' and Toddlers' Television Viewing and Language Outcomes", *American Behavioral Scientist*, Cilt: 48, Sayı: 5, 2005, s. 625.

hareketle de televizyonun, çocuğun dili öğrenme sürecinde bir çevresel uyaran olarak kabul edilebileceği rahatlıkla söylenebilir.

Anılan araştırmada, televizyon karşısında ebeveyn ile çocuğun etkileşiminin azaldığı; bu durumun konuşma ve dil gelişimi açısından bebekleri olumsuz etkilediği belirtilmiş olsa da çocuklar için geliştirilen eğitici programların, onların dil gelişiminde olumlu etkileri olduğuna ilişkin farklı araştırma bulguları da vardır.

Grela, Lin ve Krcmar tarafından 2003 yılında 2 yaşından küçük çocuklar ile yapılan bir çalışmada, dil öğrenimi için eğitici unsurlar içeren televizyon programını izleyen çocukların, bu programlardan yeni kelimeleri öğrenebildiği ifade edilmiştir. Ancak, "Teletubbies" adlı çocuk programının -kahramanların konuşma biçimleri dikkate alındığında-, dil gelişimi açısından eğitici unsurlar barındırmadığı ve bu programın, çocukların yeni kelimeler öğrenmesinde etkili olmadığı söylenmiştir.[259]

Linebarger ve Walker tarafından 2005 yılında gerçekleştirilen boylamsal çalışmada, 6 aylık 51 çocuğun 30 aylık olana kadar her üç ayda bir televizyon izleme sıklığı ve izlediği program türü incelenerek televizyonun çocukların dil gelişimine ilişkin bir etkisi olup olmadığı araştırılmıştır.[260]

Çalışmada, dil öğrenimi için eğitici unsurlar içeren televizyon programlarını izlemenin çocukların dil gelişiminde olumlu etkileri olduğu ve yeni kelimeler öğrenmesine katkı sağladığı gözlenmiştir. Karakterlerin çocuk izleyiciye doğrudan hitap etmesi, çocuğa sorular yönelterek çocuğun katılımını teşvik etmesi ve nesnelerin adlarının tekrarlanması gibi unsurlar barındıran programları (Blue's Clues ve Dora The Explorer) bu yaş grubundaki çocukların izlemesiyle, konuşma becerileri ve yeni kelimeleri öğrenmesi arasında olumlu bir ilişki olduğu belirtilmiştir. İçeriğinde hikayeler anlatılan, karakterlerin birbiriyle iletişimine odaklanan ve kelimelerin anlamlarının görsel unsurlarla ilişkilendirildiği programların (Arthur, Clifford ve Dragon Tales) çocuğun dil gelişimini desteklediği; ancak, "Teletubbies" gibi dil gelişimi açısından eğitici unsurlar içermeyen, karakterlerin çok az kelime ile

[259] a.g.m., s. 626.
[260] a.g.m., s. 627.

konuştuğu programların çocuğun kendini ifade edebilmesine veya yeni kelimeler öğrenmesine yardımcı olmadığı ifade edilmiştir. "Barney ve Arkadaşları" programının, çocukların yeni kelimeler öğrenmesi konusunda bir etkisi olmadığı; fakat oyun ortamında çocukların kendilerini daha iyi ifade edebilmesine yönelik olumlu etkisi olduğu dile getirilmiştir.[261]

Naigles ve Mayeux, televizyonun dil gelişimindeki etkisini ortaya koyabilmek için araştırmaların, çocuğun "dili dilbilgisi kurallarına göre konuşmasına etkisi" ile "kelime haznesinin gelişimine etkisi" olarak iki farklı unsuru konu edindiğini belirtmektedir.[262]

Sachs, Bard ve Johnson 1981 yılında, sağır anne ve babanın 3 yaşındaki duyma yetisine sahip çocuğunun konuşmasını incelemiştir. Bu çocuğun, 3 yaşında anaokuluna başlayana kadar, İngilizceyi yalnızca televizyondan öğrendiği kadarı ile konuşabildiğini; ancak, kelimelerin anlamlarını bilebilse de, dilbilgisi kurallarına uygun olarak konuşamadığını gözlemlemişlerdir.[263]

Naigles ve Mayeux'a göre, televizyonun bir çocuğun dil gelişimindeki etkisini ortaya koyabilmek için, çocuğu çevresindeki diğer insanlarla olan etkileşiminden koparıp yalnızca televizyona maruz bırakmak etik bir davranış olmayacağından, araştırmalar, televizyon izleme ile dilbilgisinin gelişimi arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelmiştir. Bunlardan bahsetmek gerekirse:[264]

- Selnow ve Bettinghaus 1982 yılında, 3 ila 5 yaş arası çocuklarının televizyon izlemesi ile dili dilbilgisi kurallarına göre konuşması arasında olumsuz bir ilişki olduğunu ve çocukların ne kadar çok televizyon izlerlerse, o kadar düşük dil becerisi puanına sahip olduklarını belirtmiştir.

[261] a.g.m., s. 639-640.
[262] Letitia R. Naigles, Lara Mayeux, "Television as Incidental Language Teacher", (Ed.) Dorothy G. Singer, Jerome L. Singer, *Handbook of Children and The Media*, Sage Publications, California, 2001, s. 136.
[263] a.g.e., s. 139.
[264] a.g.e., s. 139.

- Naigles ve Mayeux'un 2000 yılında yaptığı bir çalışmada, 3 ila 4 yaş aralığındaki çocukların televizyon izleme sıklığı ile dilbilgisi becerisi ölçümünden aldığı puan arasında olumsuz bir ilişki olduğu gözlenmiştir.
- Ancak, Singer ve Singer tarafından 1981 yılında okul öncesi çocukların eğitici televizyon programlarını izleme sıklığı ile dili kurallarına göre konuşması arasında olumlu ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Naigles ve Mayeux, yapılan çalışmalarla çocukların dilbilgisi kurallarına göre konuşmasına televizyonun etkisinin kesin olarak ortaya konulamadığını ve bu konuda yeni çalışmalara ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.[265]

Bunların yanı sıra yapılan bazı çalışmalar, çocukların, kelimelerin anlamlarını televizyon programlarından öğrenebildiğini göstermiştir.

Rice, Huston, Truglio ve Wright tarafından 1990 yılında, "Susam Sokağı"nı izleyen okul öncesi çocuklar üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiş, bir grup çocuk 3 yaşından 5 yaşına kadar, diğer bir grup çocuk ise 5 yaşından 7 yaşına kadar incelemeye konu olmuştur. Araştırmada, 3 ila 5 yaş arasındaki çocukların bu programı izleme sıklığı ile kelime dağarcığının gelişmesi arasında olumlu bir ilişki olduğu; programı yoğun olarak izleyen çocukların daha az izleyenlere kıyasla kelime dağarcığının daha çok geliştiği gözlenmiştir. Bu bulgular, ebeveynlerin eğitim durumu, sahip olunan kardeş sayısı ve araştırma başlarken sahip oldukları kelime bilgisi gibi değişkenlere rağmen geçerliliğini korumuştur. Araştırmada, Susam Sokağı'nın 5 ila 7 yaş arası çocukların kelime haznesinin artmasına katkısı olmadığı gözlenmiş; bu durumun, programın dil seviyesinin daha küçük yaş grubundaki çocuklara hitap etmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir.[266]

Singer ve Singer tarafından 1998 yılında, okul öncesi çocuklarına "Barney ve Arkadaşları" programının, önceden belirlenmiş on bölümü izletilerek, programın bu bölümlerinin çocukların yeni kelimeler öğrenmesine etkisi olup olmadığı

[265] a.g.e., s. 140.
[266] Mabel L. Rice, Aletha C. Huston, Rosemarie Truglio, John Wright, "Words from 'Sesame Street': Learning Vocabulary While Viewing", *Developmental Psychology*, 1990, Cilt: 26, Sayı: 3, s. 426.

araştırılmıştır. Çalışmada ilk olarak, belirlenen on adet kelimenin tanımı çocuklara sorulmuş ve çocuklar, yaptıkları tanımların doğruluğuna göre puanlandırılmıştır. Daha sonra, kreşteki bir grup çocuğa "Barney ve Arkadaşları"nın daha önce televizyonda yayınlanmamış on bölümü, üç hafta boyunca izlettirilmiştir. Belirlenen kelimeler, her bir bölümün ana konusunu oluşturmuş; o kelime, bölüm boyunca tekrarlanmış ve diğer dokuz bölümde yer almamıştır. Diğer gruptaki çocuklar ise kreşteki günlük aktivitelerini yapmaya devam etmiştir. Üç haftanın sonunda, çocuklara kelimelerin tanımları tekrar sorulmuş ve yine, yaptıkları tanımların doğruluğuna göre puanlandırılmıştır. "Barney ve Arkadaşları"nı izleyen çocukların, ilk sınava kıyasla son yapılan sınavda, daha doğru ve eksiksiz tanımlar yaparak daha yüksek puanlar aldıkları; izlemeyenlerin puanlarının ise değişmediği, bu kelimeler hakkında, kreşteki günlük aktiviteleri sırasında bir şey öğrenmedikleri gözlenmiştir.[267]

Singer ve Singer'in yaptığı bu çalışmada, üçüncü bir grup çocuk daha yer almıştır. Bu grup "Barney ve Arkadaşları"nı izleyen ve izlemeyen gruplardan farklı olarak, her bölümü izledikten sonra, kreş öğretmenleri tarafından bölümle ilgili olarak yarım saat süren bir derse katılmış ve o bölümde geçen yeni kelime, derste anlatılmıştır. Diğer iki gruba göre, derse katılan çocukların sınavdan daha yüksek puanlar aldığı gözlenmiştir.[268] Buradan hareketle, yetişkinlerin televizyonda sunulan eğitici unsura ilişkin olarak çocukları yönlendirmesi, çocukların yeni kelimeler öğrenmesindeki başarıyı artırmaktadır.

2006 yılında Serhatlıoğlu tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, veliler ve öğretmenler tarafından 5 ila 6 yaş aralığındaki okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların dil gelişiminde televizyon programlarının olumlu etkisi olduğu belirtilmiştir.[269]

---

[267] L. R. Naigles, L. Mayeux, 2001, s. 145.
[268] a.g.e., s. 148.
[269] Birsen Serhatlıoğlu, *Televizyon Programlarının Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 5-6 Yaş Grubu Çocuklarının Zihin ve Dil Gelişimini Etkileme Biçimlerine Yönelik Öğretmen ve Veli Görüşlerinin Belirlenmesi (Elazığ İli Örneği)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2006, s. 111, 114.

Genel olarak televizyonun çocukların dil gelişimine etkisi iki başlık altında değerlendirildiğinde, çocuklar televizyondan dilbilgisi kurallarına göre konuşmayı öğrenememekte; ancak, onların yeni kelimeleri öğrenmesinde televizyonun olumlu etkisi olmaktadır.

Lemish'e göre, televizyonun çocukların dil gelişimine olumlu katkıları olduğunun ortaya konulması, ikinci bir dili öğrenmede, televizyonun etkisinin ne olduğunun araştırmalara konu edilmesine yol açmıştır. Bu durum, gerek yurtdışından ithal edilen dublajsız altyazılı programları izleyen çocukların yabancı dili öğrenmeleri, gerekse toplumun çoğunluğundan farklı bir dil konuşulan azınlık gruplarına mensup veya göç sonucu farklı bir kültür ve dile sahip bir ülkede yaşamaya başlayan çocukların o toplumda konuşulan dili öğrenmeleri ile ilişkilendirilmiştir.[270]

Blosser'ın ABD'ne göç eden Latin Amerikalı çocukları konu alan 1988 tarihli çalışmasında, 1970'lerin başında ABD'ye yerleşen ve yeni bir kültüre uyum süreci yaşayan Latin Amerikalı çocukları hedef alan "Carrascolendas" isimli çocuk programında İngilizce ve İspanyolcanın birlikte konuşularak, skeçler, şarkılar ve animasyonlar yoluyla çocukların hem kendi kültür ve dillerini muhafaza etmelerinin, hem de İngilizceyi öğrenmelerinin amaçlandığı ve programı izleyen çocukların bu yönde kazanımlar edindiği ifade edilmiştir.[271]

Linebarger tarafından 2001 yılında gerçekleştirilen bir çalışmada ise ana dili İngilizce olan çocukların hem İngilizce, hem de İspanyolca konuşan Dora karakterinin maceralarını anlatan "Dora The Explorer" isimli okul öncesi çocukları hedef alan çizgi filmi izlemeleri sonucunda, İspanyolca kelimeleri öğrenebildiği anlatılmıştır.[272]

1994 yılında Vinjé tarafından Hollanda'da gerçekleştirilen bir çalışmada, yabancı dil olarak İngilizce eğitiminin ilkokulda verilmeye başlandığı; ancak, 4 ve 6.

[270] D. Lemish, 2007, s. 158.
[271] a.g.e., s. 159.
[272] a.g.e., s. 159.

sınıf öğrencilerinin, okuldaki eğitime kıyasla televizyonda yayınlanan ABD ve İngiltere'den ithal edilen İngilizce seslendirmeli ve Felemenkçe altyazılı programları izleyerek İngilizceyi daha çok öğrenebildiklerini söyledikleri belirtilmiştir.[273]

1992 tarihli Neuman ve Koskinen'in, ABD'de yaşayan Güneydoğu Asya ve Latin Amerikalı 7 ve 8. sınıf öğrencileri üzerine yaptığı bir çalışmada, yabancı dil eğitiminde altyazılı televizyon yayınlarını izlemenin öğrencilerin yeni kelimeler öğrenmesine katkısı araştırılmıştır. Bir grup öğrenciye İngilizce altyazılı, diğer bir gruba altyazısız televizyon programları seyrettirilmiş, bir başka gruba bir metni dinleme ve okuma alıştırmaları yaptırılmış, sonuncu grubun ise yalnızca kitaptan çalışması istenmiştir. Çalışmanın sonunda, altyazılı programı izleyen çocukların, diğer çocuklara kıyasla daha çok İngilizce kelime öğrendiği söylenmiştir.[274]

Hollanda'da Koolstra ve Beentjes tarafından 1999 yılında yapılan bir araştırmada, televizyonda yayınlanan alt yazılı programları izlemenin ilkokul öğrencilerinin yabancı dilde yeni kelimeler öğrenmesine etkisi araştırılmıştır. Bir grup çocuğa İngilizce seslendirmeli Felemenkçe alt yazılı bir program izlettirilmiş, diğer bir grup çocuğa aynı program altyazısız olarak, kontrol grubuna ise yalnızca Felemenkçe bir program izlettirilmiştir. Araştırmanın sonucunda, İngilizce seslendirmeli Felemenkçe alt yazılı programları izleyen çocukların, diğerlerine kıyasla yeni İngilizce kelimeleri daha çok öğrendiği belirtilmiştir.[275]

Bütün bu anlatılanların ışığında, çocuğun ana dilini öğrenmesinde televizyonun, dil öğrenimi için eğitici unsurlar içeren programlar ile olumlu katkı sağlayabildiğini; ayrıca yabancı dil eğitiminde televizyonun etkili bir araç olarak kullanılabileceğini söylemek mümkündür.

---

[273] Cees M. Koolstra, Johannes W. J. Beentjes, "Children's Vocabulary Acquisition in a Foreign Language Through Watching Subtitled Television Programs at Home", *Educational Technology Research and Development*, 1999, Cilt: 47, Sayı:1, s. 52.
[274] a.g.m., s. 53.
[275] a.g.m., s. 51.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu tez çalışmasında, "Çocukların Gelişim Süreci ve Televizyonun Etkileri" konusu, televizyonun çocuklar üzerinde etkisi olduğu kabulünden yola çıkılarak incelenmiştir. Yapılan literatür taramasında, televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri arasında en çok öne çıkan olumlu ve olumsuz örneklerin açıklanması ile bu kabulü destekleyen bilgiler ortaya konmuştur.

Faydalanılan kaynaklarda yer verilen görüşler ile yapılan araştırmalar incelendiğinde, televizyonun olumsuz etkilerinin en çok şiddet ve cinsellik unsuru taşıyan yayınlarda ortaya çıktığı görülmüş; yine aynı kaynaklardan, televizyonun çocuklar üzerindeki olumlu etkileri arasında en belirgin olarak toplum yanlısı davranış kazanmanın ve eğitici programlar aracılığı ile dilin öğrenilmesinin ve gelişmesinin olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, çocuğun gelişim süreci ve sosyalleşme konusu incelenmiş; çocuğun sosyalleşmesinde aile, okul, arkadaş grubu ve kitle iletişim araçlarının etki ve önemine yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünün ilk başlığı, "Çocuğun Gelişim Süreci" olarak belirlenmiş; gelişime ilişkin temel kavramların ardından gelişim dönemleri incelenmiştir. Bilişsel, sosyal ve ahlak gelişimine alt ayrımları ile birlikte yer verilen çalışmada, bilişsel gelişimi oluşturan dört evrede, çocuğun bebeklikten ergenliğe ulaşırken, aynı zamanda sosyal gelişiminin de gerçekleştiği belirtilmiştir. Çocukluk döneminde daha çok oyun ve taklitle, ergenlik döneminde ise genellikle özdeşim yoluyla rol model alan çocukların sosyal gelişim sürecinde aile, okul ve arkadaş çevresinden olduğu gibi, kitle iletişim araçlarından ve özellikle televizyondan etkilenmesinin, işte tam da burada, "taklit ve özdeşim" noktalarında kendini belirgin olarak gösterdiği vurgulanmıştır.

Bireyin ahlaki gelişimine ilişkin kuramlar aracılığıyla, çocuğun yaşadığı çevreden bağımsız olamayacağı; zaman içinde toplumsal kuralları öğreneceği ve bunlara uyum sağlamaya çalışacağı ortaya konmuştur.

Sosyalleşmenin en önemli öğelerinden biri olan insanlarla iletişim kurmanın öncelikle bir arada olma ve karşılıklı konuşma ile başladığı dile getirilerek çocuğun dili aile içinde öğrendiği; burada doğup büyüyen çocuğa, toplumun sosyal ve kültürel mirasının da aktarıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, örgün eğitim kurumları ile toplumda egemen bilgilerin, değer ve tutumların kazanılmasının ailede başlayan sosyalleşme sürecinin devam etmesine katkısı vurgulanmıştır. Arkadaş grubunun özellikle ilköğretimin ikinci aşaması ile lise çağındaki çocuklar için önemine değinilerek, aile ve okul aracılığı ile gelişen aidiyet duygusunun, arkadaş grubunda yer alma noktasında iyice pekiştiği ifade edilmiştir.

Kitle iletişim araçlarının bir yandan çocukların sosyalleşmesine etki ettiği, diğer yandan dış dünyayı tanıyabilmelerine olanak sağladığı; her türlü bilgi ve yayını dünyaya ulaştırma kabiliyetine sahip olan televizyonun ise bu araçlar içinde en önemli yeri tuttuğu belirtilmiştir.

Sosyalleştirme araçlarının her birinin çocuğun hayatında kapladığı yer ve önemi dile getirilmiş; geniş veya çekirdek ailede büyüyen, sokakta oynayan veya arkadaşlarını spor alanlarında gören, kalabalık veya sayıca daha az öğrencinin bulunduğu bir sınıfta okuyan çocuğun, etrafındaki insanlardan etkilenme düzeyinin ve şeklinin de farklı olduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde, en yaygın kitle iletişim aracı olan televizyonu az ya da çok izlemenin de çocuk üzerinde farklı düzeyde bir etki oluşturduğu, izlenen program türlerinin, bu etkinin olumlu ya da olumsuz yönde oluşunu tayin ettiği vurgulanmıştır.

Çalışmanın bütünlüğü içerisinde sosyalleştirme kuramlarına yer verilmiş; öğrenme kuramlarından sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmalar, çocuğun televizyondan etkilendiğini ve televizyonda gördüğü karakterlerin davranışlarını taklit ettiğini ortaya koymuştur.

Bölümün sonunda kitle iletişim araçları ile sunulan iletilerin izleyiciler üzerindeki etkileri konusuna yoğunlaşan etki araştırmalarından bahsedilmiş; etki araştırmalarının yetişkinler ve çocuklar için ayrı ayrı yapılabildiği belirtilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünün başlığı "Çocuğun Gelişiminde Televizyonun Yeri ve Etkileri" şeklinde belirlenmiştir.

Çocuğun gelişiminde televizyonun yeri konusu, birinci bölümde "Çocuğun Gelişim Süreci" başlığında bilişsel gelişim süreci açıklanırken faydalanılan Piaget'nin bilişsel gelişim kuramı temelinde ele alınmış ve aynı şekilde, belirli yaş aralıkları kapsamında, televizyon ile çocuk ilişkisi anlatılmıştır. Çocukların yaş aralıklarına göre televizyon ile ilişkileri incelendiğinde, bebeklik çağından ergenlik döneminin sonuna kadar geçen sürede farklı boyutlarda olsa da mutlak surette etkilendikleri, etkinin olumlu ya da olumsuz olmasını, televizyonda yer alan program içeriklerinin belirlediği net olarak görülmüştür.

Çalışmanın "Televizyonun Etkileri" adlı başlığı altında, önce RTÜK tarafından çocukları televizyon yayınlarının olumsuz etkisinden korumaya yönelik olarak geliştirilen projelere; ardından, 2006 yılında ilköğretim çağı çocukları ile gerçekleştirilen televizyon izleme eğilimleri araştırması sonuçlarına yer verilmiştir.

Yıllık olarak hazırlanan Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna Gelen Bildirimlerin Genel Değerlendirme Raporları içinde 2008, 2009 ve 2010 yılı raporları incelendiğinde, vatandaşların "Çocuk ve Gençlerin Korunması" konulu kritere ilişkin olarak dile getirdiği bildirimlerin önemli bir pay oluşturduğu; bu konuda alınan bildirimler üzerinde yapılan incelemede, dramatik (yerli) dizilerin program türü başlığı altında en yüksek oranlı bildirimi aldığı görülmüştür.

Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna bildirimde bulunan vatandaşların, televizyonun çocuklar üzerinde olumsuz etkisi olduğunu belirten şikayetlerine ilişkin bir değerlendirmeye de bu bölümde yer verilmiştir. 2009 ve 2010 yılında yapılan bildirimler ile bu bildirimler içerisinde, programların çocuklar açısından sakıncalı

olduğuna dair bildirimde bulunurken "çocuklarımız olumsuz/kötü etkileniyor" ifadesini kullanmaları nedeniyle ebeveyn oldukları kabul edilen vatandaşların bildirimleri dikkate alınmıştır.

Televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri, öncelikle gelişim dönemlerinde, olumsuz anlamda en çok etkilendikleri şiddet ve cinsellik görüntüleri çerçevesinde ele alınmış; ardından, televizyon yayınlarında yer alan toplum yanlısı davranışların yapıcı etkisi ve eğitici yayınların çocukların dil gelişimine katkısı ortaya konmuştur.

Gelişimsel özellikleri açısından, programlarda şiddetin göz alıcı bir şekilde sunulmasının, şiddetin doğurduğu sonuçların gösterilmemesinin, süper kahramanların şiddete başvurarak sorunları çözmesinin ve canavarlar ile garip yaratıkların şiddet uygulamasının hayal ve gerçek ayrımını yapamayan, televizyonda gördüğü karakterleri kendisine rol model alan çocukları olumsuz yönde etkilediği anlatılmıştır.

Televizyonda yayınlanan şiddet görüntülerinin etkileri, saldırganlık ve saldırgan davranışlar, buna ilişkin kuramsal yaklaşımlar ve bu konuda yapılan çalışmaların yanı sıra, duyarsızlaşma ve korku başlıkları altında incelenmiştir.

Televizyondaki şiddetin sunumu ve etkileri konusunda yapılan araştırma sonuçlarının, şiddetin çok farklı biçimlerde sunulabildiğini ve her sunum biçiminin yetişkin ile çocuk izleyici üzerindeki etkisinin farklı olduğunu ortaya koyduğu vurgulanmıştır.

Televizyondaki şiddet görüntüleri ile saldırganlığın ilişkisini inceleyen kuramlar içinde yalnızca katharsis kuramının, tiyatro seyircisinin oyuncuları saldırgan davranışlarda bulunurken izlemesinin kendi içlerindeki saldırganlık duygusundan arınmasına yardımcı olduğu dile getirilmiş; ancak, televizyondaki şiddet görüntülerinin etkisi konusunda yapılan araştırmaların bu kuramı geçersiz kıldığı ortaya konmuştur.

Televizyon yayınlarında, özellikle sosyal öğrenme kuramının ortaya koyduğu "çocuğun televizyondaki karakteri kendisine model aldığı ve karakterin davranışlarını gözlemleyerek yeni davranışlar öğrendiği" görüşünün ve uyarma kuramının da şiddet açısından çocukta yaratacağı etkinin dikkate alınması gerektiği dile getirilmiştir.

Duyarsızlaştırma kuramının, televizyondaki şiddet görüntülerinin izleyicilerin şiddeti kanıksamasına; kısıtsızlaştırma kuramının ise televizyon yayınlarındaki şiddetin sunumunun gerçek hayatta şiddetin kullanımının meşrulaştırılmasına vurgu yaptığı belirtilmiş, her iki durumun da çocuğun saldırgan davranışlar sergilemesine ve şiddet uygulamasına sebep olabilecek nitelikte olduğu ifade edilmiştir.

Kullanıma hazırlama kuramının, televizyondaki şiddet görüntülerinin çağrışımlar yoluyla izleyicinin zihninde düşmanca düşüncelerin toplanmasına ve saldırgan eğilimlerin bilince getirilmesine sebep olduğu; bunun da çocuğun saldırgan davranış göstermesine yol açabileceği belirtilmiştir.

Televizyonda şiddet görüntülerine maruz kalmanın en belirgin özelliklerinden biri olan duyarsızlaşma durumunun, şiddet içerikli yayın izleyen çocukların gerçek hayattaki şiddete ilişkin tepkisizliğini ortaya koyduğu anlatılmıştır. Cezalandırılma veya bir gün kurbanın yerinde olabileceği gibi (empatik) unsurlarla işlenip sonuçlarının tüm gerçekliğiyle gösterildiği durumlarda, saldırgan davranışların azalıp, olumlu etkilerin olabileceği de vurgulanmıştır.

Bunların yanı sıra, şiddetin televizyonda yoğun bir şekilde sunulmasının, çocukların dünyayı tehlikelerle dolu ve acımasız bir yer olarak düşünüp kendilerini savunmasız hissetmesine neden olduğundan bahsedilmiştir.

Araştırmaların, okul öncesi ve ilkokul öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun televizyondaki şiddet görüntülerini izledikten sonra korku tepkisi verdiğini; hatta televizyondaki şiddet görüntülerinin, çocuklarda korkunç şeylerin kendi başlarına da

gelebileceği korkusuna, uyku bozukluklarına ve kâbus görmeye yol açabildiğini ortaya koyduğu ifade edilmiştir.

Çocukların büyük bir çoğunluğunun fiziksel, sosyal ve duygusal açıdan belirli bir olgunluğa erişmeden önce, cinselliğe ilişkin unsurları ilk olarak kitle iletişim araçlarında, özellikle de televizyonda gördüğü belirtilmiştir. Cinselliğin daha çok, üzerinde düşünülmeden ve tesadüfen, o an gerçekleşen bir şeymiş gibi sunulduğu; izleyiciler tarafından beğenilen aktör ve aktrislerin sorumluluk duygusu almadan ilişkiye girdiğini gösteren görüntülere yer verildiği; cinsel ilişki sonucu yaşanabilecek olumsuzluklar, duygusal üzüntüler, istenmeyen gebelik, cinsel yolla bulaşan hastalıklar gibi unsurların ise ekranda yer almadığı anlatılmıştır.

Televizyondaki sunumların izleyicilerin yeni davranış kalıplarını öğrenmesine neden olduğu belirtilerek, ABD'deki yayınlara ilişkin olarak uzun dönemde gerçekleştirilen içerik çözümlemesi sonuçları incelenmiş; ardından, ülkemizden örneklerle cinselliğin sunumu ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun bu durumu değerlendirerek aldığı müeyyide kararlarına yer verilmiştir.

Televizyonun olumlu etkileri anlatılırken, çocuklar için hazırlanan eğitici programlarda, çocuğun çevresindeki insanlara saygı göstermesinin önemi ile toplumdaki her bireyin değerli ve eşsiz olduğunun vurgulandığı ve aynı zamanda çocukların olumlu bir benlik algısı oluşturabilmesinin amaçlandığı belirtilmiştir. Toplum yanlısı olarak değerlendirilen televizyon içerikleri yardımlaşma, paylaşma ve işbirliğini teşvik eden, empati kurabilme, başkalarının duygularına ve içinde bulunduğu duruma anlayış gösterebilme, duygularını ifade edebilme, bir konuda sebat etmeyi öğrenmenin yanı sıra, bireyin birtakım isteklerini erteleyebilmesi, saldırgan dürtülerini kontrol edebilmesi ve başkalarına zarar verebilecek davranışlardan kaçınması vb. unsurlara yer veren yayınlar olarak sıralanmıştır. Ayrıca, toplum yanlısı içeriğin yalnızca çocuk programları ile sınırlı kalmadığı, sağlık ve spor programları, diziler ve kamu spotları gibi diğer birçok televizyon yayınında da çocuklar için olumlu rol modeli oluşturabilecek karakterlerin yer alabildiği dile getirilmiştir.

1970'li yıllardan bu yana yapılan çalışmaların sonuçlarından, çocukların televizyon yayınlarından olumlu davranışları öğrenebildiği sonucuna ulaşılmış; televizyon izlemenin yalnızca olumsuz davranışlara yol açmadığı, toplum yanlısı davranışlar içeren yayınların çocuklar üzerinde olumlu etkilerinin olduğu ortaya konmuştur.

Televizyon karşısında ebeveyn ile çocuğun etkileşiminin azaldığı; bu durumun konuşma ve dil gelişimi açısından bebekleri olumsuz etkilediği belirtilmiş; ancak, dil öğrenimi için eğitici unsurlar içeren televizyon programlarını izlemenin çocukların dil gelişiminde olumlu etkileri olduğunu ve yeni kelimeler öğrenmesine katkı sağladığını gösteren farklı araştırma bulgularına da yer verilmiştir. Çocuğun ana dilini öğrenmesinde televizyonun, dil öğrenimi için eğitici unsurlar içeren programlar ile olumlu katkı sağlayabildiği; ayrıca yabancı dil eğitiminde televizyonun etkili bir araç olarak kullanılabileceği de vurgulanmıştır.

Bu çalışmada, televizyon yayınlarının etkileri üzerine gerçekleştirilen araştırma sonuçları ile RTÜK vatandaş bildirimleri incelemesi ve raporlarından, televizyon yayınlarının çocukların olumlu ya da olumsuz davranışlarının şekillenmesinde önemli bir araç olduğu ve çocuğun gelişim sürecinin toplum yanlısı programlarla desteklenerek, toplum tarafından kabul gören davranışları öğrenmesine olumlu anlamda katkı sağlanabileceği ortaya konmuştur. Bu anlamda, çocukların olumlu davranışlara yönelmesini sağlayacak türden programların yayınlanması noktasında yayıncılara, yayınlanan programları bu özelliği göz önüne alarak seçip çocuklara izlettirme noktasında ise ebeveynlere sorumluluk düşmektedir.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından uygulamaya konan ve çocukları zararlı yayınlardan korumayı amaçlayan projelerin etkisini artıracak bazı öneriler şöyle sıralanabilir:

- Koruyucu Sembol Sistemi: Yayıncılar tarafından her program için ayrı ayrı kodlanmakta olan sembollerin doğru olarak uygulanmasının sağlanması, hem

projenin amacına hizmet edecek, hem de çocukların televizyon yayınlarından olumsuz etkilenmesini engelleme açısından katkı sağlayacaktır.

Sembolün yayın süresince ekran köşesinde zaman zaman tekrar gösterilmesinin ve aynı zamanda, program başlangıcında sesli olarak da uyarıda bulunulmasının etki açısından önemli olacağı değerlendirilmektedir.

- Medya Okuryazarlığı Projesi: Bu dersin seçmeli olarak değil, zorunlu ders uygulaması şeklinde verilmesi; dersin iletişim fakültesinden mezun olan ve pedagojik formasyon alan öğretmenler tarafından okutulması; mevcut durumda yalnızca öğretmenlere yönelik olarak hazırlanan kitabın öğrenciler için de hazırlanması ve ders aracılığı ile çocuklarda oluşturulması planlanan farkındalığa, yılda bir ya da iki kez, geniş katılımlı olarak düzenlenecek konferanslarla ebeveynlerin de ortak edilmesi, amaca ulaşma noktasında önem taşımaktadır.
- İyi Uykular Çocuklar Projesi: Proje kapsamında televizyonlarda mesaj ileten kişilerin zaman zaman çocukların tanıdığı ve sevdiği kişilerle değiştirilmesi ve yalnız alt yazı olarak değil, sesli mesaj yayının yaygınlaştırılması, çocuklar üzerinde erken yatma alışkanlığı edinme konusundaki etkiyi artıracaktır.

Son olarak belirtmek gerekirse, televizyon yayınlarında toplum yanlısı programlara daha çok yer verildiği takdirde, çocukların bu tür davranışları öğrenmesi ve olumlu özellikler sergileyen karakterler ile de çocuklara, özdeşim kurabilecekleri olumlu rol modelleri sunulması mümkün olabilecektir. Televizyonda yayınlanacak bu tür programlar, aynı zamanda aile bağları, fedakârlık, paylaşma, işbirliği gibi pek çok değeri güçlendirmek ve bu özelliklere ilerideki yaşamlarında yer vermek noktasında çocuklarda alışkanlık oluşturmak için de kullanılabilir.

Hazırlanan bu çalışmada ortaya konan sorunların, sorunlar hakkında yapılan araştırma sonuçlarına ilişkin olarak verilen bilgiler ışığında sunulan çözüm önerilerinin, bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynak oluşturması, bu çalışmanın önemini ve değerini ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

Arı, Ramazan (2008), *Eğitim Psikolojisi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Arna, Sibel (2011), "İki Ekmek Aldım Eve Didiyorum", *Hürriyet Gazetesi, Cumartesi Eki*, 12.11.2011.

Atkinson, Rita L., Atkinson, Richard C., Smith, Edward E., Bem, Darly J. ve Nolen-Hoeksema, Susan (1999), *Psikolojiye Giriş*, Arkadaş Yayınları, Ankara.

Aydın, Ayhan (2004), *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Tekağaç Eylül Yayınları, Ankara.

Aziz, Aysel (1982), *Toplumsallaşma ve Kitlesel İletişim*, Ankara Üniversitesi SBF ve Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara.

Bayhan, Vehbi (1997), *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Binbaşıoğlu, Cavit (1995), *Eğitim Psikolojisi*, Yargıcı Matbaası, Ankara.

Bozkurt, Veysel (2006), *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Ekin Kitabevi, Bursa.

Brown, Ari (2011), "Media Use By Children Under Than 2 Years", *Pediatrics,* Cilt: 128, Sayı: 5, s. 1040-1045.

Bushman, Brad J. ve Huesmann, L. Rowell (2001), "Effects Televised Violence on Agression", (Ed.) Dorothy G. Singer, Jerome L. Singer, *Handbook of Children and The Media*, Sage Publications, California.

Celkan, Hikmet Yıldırım (1989), *Eğitim Sosyolojisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

Corsaro, William A. (1997), *The Sociology of Childhood*, Pine Forge Press, California.

Çağdaş, Aysel (2002), "Sosyal Gelişim", (Ed.) Ramazan Arı, *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi,* Nobel Yayıncılık, Ankara.

Donnerstein, Ed ve Smith, Stacy (2001), "Sex in the Media", (Ed.) Dorothy G. Singer, Jerome L. Singer, *Handbook of Children and The Media*, Sage Publications, California.

Eisenberg, Nancy ve Mussen, Paul H. (1990), *The Roots of Prosocial Behavior in Children*, Cambridge University Press, Canada.

Elkin, Frederick (1995), *Çocuk ve Toplum, Çocuğun Toplumsallaşması*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Ertürk, Yıldız Dilek ve Akkor Gül, Ayşen (2006), *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin*, Nobel Yayın, Ankara.

Evra, Judith Van (2009), *Television and Child Development*, Routledge, New York.

Federman, Joel (Ed.) (1998), *National Violence Study, Executive Summary, Volume 3*, Sage Publications, California.

Fidan, Nurettin ve Erden, Münire (1986), *Eğitim Bilimine Giriş*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.

Gander, Marry J. ve Gardiner, Harry W. (2004), *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, İmge Kitabevi, Ankara.

Giddens, Anthony (2000), *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara.

Gunter, Barrie ve McAleer, Jill (1997), *Children and Television*, Routledge, New York.

Işık, Metin (2007), *Televizyon ve Çocuk*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya.

Kaiser Family Foundation (1999), "Kids Ready To Talk About Today's Tough Issues Before Their Parents Are: Sex, AIDS, Violence, and Drugs/Alcohol". http://www.kff.org/youthhivstds/1460-kids.cfm (09.12.2011)

Kaiser Family Foundation (2003), "TV Violence", s. 1-4. http://www.kff.org/entmedia/upload/Key-Facts-TV-Violence.pdf (19.11.2011)

Kaskun, Ahu ve Öztunç, Selen, "Çocuk, Televizyon ve Şiddet" http://ilef.ankara.edu.tr/id/yazi.php?yad=799 (02.11.2011)

Koolstra, Cees M. ve Beentjes, Johannes W. J. (1999), "Children's Vocabulary Acquisition in a Foreign Language Through Watching Subtitled Television Programs at Home", *Educational Technology Research and Development*, Cilt: 47, Sayı: 1, s. 51-60.

Kunkel, Dale, Eyal, Keren, Finnerty, Keli, Biely, Erica ve Donnerstein, Edward (2005), "Sex on TV", *A Kaiser Family Foundation Report*. http://www.kff.org/entmedia/entmedia110905nr.cfm (08.12.2011).

Lemish, Dafna (2007), *Children and Television, A Global Perspective*, Blackwell Publishing, Oxford.

Linebarger, Deborah L. ve Walker, Dale (2005), "Infants' and Toddlers' Television Viewing and Language Outcomes", *American Behavioral Scientist*, Cilt: 48, Sayı: 5, s. 624-645.

Lousie Mares, Marie ve Woodard, Emory H. (2001), "Prosocial Effects on Children's Social Interactions", (Ed.) Dorothy G. Singer, Jerome L. Singer, *Handbook of Children and The Media*, Sage Publications, California.

Malamuth, Neil M. ve Impett, Emily A. (2001), "Research on Sex in the Media", (Ed.) Dorothy G. Singer, Jerome L. Singer, *Handbook of Children and The Media*, Sage Publications, California.

Murray, John P. (2008), "The Effects are Both Real and Strong", *American Behavioral Scientist*, Cilt: 51, Sayı: 8, s. 1212-1230.

Murray, John P., "The Effects of Media Violence", s. 1-14. http://www.aeforum.org/aeforum.nsf/3de3220d47f8a1bf80256c5100355eba/238950ba3d51dcd3802567ba00547d73/$FILE/aksu0039.pdf (15.11.2011)

Mutlu, Erol (1999), *Televizyon ve Toplum*, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, Ankara.

Naigles, Letitia R. ve Mayeux, Lara (2001), "Television as Incidental Language Teacher", (Ed.) Dorothy G. Singer, Jerome L. Singer, *Handbook of Children and The Media*, Sage Publications, California.

Öcel, Nilüfer (2002), *İletişim ve Çocuk: İletişim Ortamlarında Çocuk ve Reklam Etkileşimi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Öktem, Ferhunde, Sayıl, Melike ve Çelenk Özen, Sevilay (2006), *Çocukların ve Gençlerin Televizyon Programlarındaki Zararlı İçerikten Korunması, Akıllı İşaretler Sınıflandırma Sistemi*, RTÜK, Ankara.

Özonur Çöloğlu, Defne (2010), *Televizyon Mesih Mi Şeytan Mı?*, Ütopya Yayınevi, Ankara.

Öztürk, Hüseyin Emin (2002), *Kişilik Gelişimi Açısından Çocuk ve Televizyon*, Beyan Yayınları, İstanbul.

Rice, Mabel L., Huston, Aletha C., Truglio, Rosemarie ve Wright, John (1990), "Words from 'Sesame Street': Learning Vocabulary While Viewing", *Developmental Psychology*, Cilt: 26, Sayı: 3, s. 421-428.

RTÜK (2006), *İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları*, RTÜK, Ankara.

RTÜK (2006), *Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri*, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Yayını, Ankara.

RTÜK, *Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna 2008 Yılında Gelen Bildirimlerin Genel Değerlendirme Raporu*, Ankara.

RTÜK, *Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna 2009 Yılında Gelen Bildirimlerin Genel Değerlendirme Raporu*, Ankara.

RTÜK, *Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna 2010 Yılında Gelen Bildirimlerin Genel Değerlendirme Raporu*, Ankara.

RTÜK, 12.08.2010 tarih, 46 sayılı Üst Kurul Toplantısının 11 numaralı kararı. http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=f213023f-1096-4d81-9d23-520464f8837d (09.12.2011)

RTÜK, 03.02.2011 tarih, 5 sayılı Üst Kurul Toplantısının 18 numaralı kararı. http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=6e24d6c6-7589-43b4-ab26-342630c5c084 (09.12.2011)

RTÜK, 03.02.2011 tarih, 5 sayılı Üst Kurul Toplantısının 19 numaralı kararı. http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=6e24d6c6-7589-43b4-ab26-342630c5c084 (09.12.2011)

Sayar, Kemal ve Bağlan, Feyza (2010), *Koruyucu Psikoloji, Çocuk Eğitiminde Duygusal Rehberlik*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Sayın, Önal (1999), "Aile Ortamında Televizyonun Çocuğun Toplumsallaştırılmasındaki Tek Yönlü Belirleyiciliği", *İletişim Ortamlarında Çocuk Birey Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (13-15 Nisan 1999), Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Serhatlıoğlu, Birsen (2006), *Televizyon Programlarının Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 5-6 Yaş Grubu Çocuklarının Zihin ve Dil Gelişimini Etkileme Biçimlerine Yönelik Öğretmen ve Veli Görüşlerinin Belirlenmesi (Elazığ İli Örneği)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Soysal, A. Şebnem, Ergenekon, Ebru ve Aksoy, Erhan (1999), "Yenidoğan Döneminde Hastanede Uzun Süreli Tedavi Görmenin Bağlanma Örüntüsü Üzerindeki Etkileri: Bir Olgu Sunumu", *Klinik Psikiyatri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 266-270. http://www.klinikpsikiyatri.org/files/journals/1/51.pdf (30.07.2010)

Sungur, Suat (2008), "Televizyon Yayınlarının Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkileri", (Ed.) Yasemin Giritli İnceoğlu ve Nurdan Akıner, *Medya ve Çocuk Rehberi*, Eğitim Kitabevi, Konya.

Strasburger, Victor C. ve Wilson, Barbara J. (2002), *Children, Adolescents and The Media*, Sage Publications, California.

Taylan, Hasan H. (2011), *Televizyonla Yetişmek*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Temur, Belgin, "Televizyon ve Çocuk"
http://www.maviailedanismamerkezi.com/yazilarimiz_detay.asp?ID=9 (02.11.2011)

Thamel, Pete (2010), "Turkey Channeled White Shadow As Basketball Caught On", *The New York Times*, 09.09.2010.

Timisi, Nilüfer (1991), *Televizyon Çocuk Programlarının Toplumsallaştırıcı İşlevleri, Örnek Olay: Susam Sokağı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Tokdemir, Mehmet, Deveci, Erhan, Baransel Isır, Aysun, Açık, Yasemin, Yağmur, Memduh, Gülbayrak, Canan ve Türkoğlu, Abdurrahim (2009), "İlköğretim Öğrencilerinin Fiziksel Şiddete Başvurma ve Fiziksel Şiddete Yaklaşımlarında Televizyon Programlarının Etkisi", *Türkiye Klinikleri Adli Tıp Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, s. 74-85.

Tümkan, Fahri, "Televizyondaki Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi"
http://talimterbiye.mebnet.net/Dergi/4.pdf (02.11.2011)

Yavuzer, Haluk (1982), *Çocuk Psikolojisi I, Duygusal ve Toplumsal Gelişim*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Yazgan İnanç, Banu, Bilgin Mehmet ve Kılıç Atıcı, Meral (2007), *Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Pegema Yayıncılık, Ankara.

Yeşilyaprak, Binnur (Ed.) (2011), *Eğitim Psikolojisi*, Pegema Yayıncılık, Ankara.

http://www.internethaber.com/istanbul/besiktas/kurtlar-vadisine-ozendi-kendini-asti--258393h.htm?noTop=1 (16.11.2011)

http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/37526/PageName/KIBRIS_HABERLERI (16.11.2011)

http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html (27.07.2010)

http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=509644 (16.11.2011)

ÖZET

"Çocukların Gelişim Süreci ve Televizyonun Etkileri" başlıklı tez çalışması, televizyonun çocuklar üzerinde etkisi olduğu kabulünden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Literatür taramasında ulaşılan kaynaklarda yer verilen görüşler ile yapılan araştırmalar incelendiğinde, televizyonun olumsuz etkilerinin en çok şiddet ve cinsellik unsuru taşıyan yayınlarda ortaya çıktığı görülmüş; yine aynı kaynaklardan, televizyonun çocuklar üzerindeki olumlu etkilerinin toplum yanlısı davranış kazanma ve eğitici programlar aracılığı ile dilin öğrenilmesi ve gelişmesi olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde çocuğun gelişim süreci incelenmiş; çocuğun sosyalleşmesinde aile, okul, arkadaş grubu ve kitle iletişim araçlarının etkisine ve önemine yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, çocuğun gelişiminde televizyonun yeri ve etkileri açıklanmış; konu, belirli yaş aralıklarında televizyon ile çocuk ilişkisi çerçevesinde ele alınmıştır.

Televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri, olumsuz anlamda en çok etkilendikleri şiddet ve cinsellik görüntüleri açısından incelenmiştir. Ardından, çocukların toplum yanlısı davranış geliştirmelerine televizyon yayınlarının etkisi ve eğitici programların dil gelişimine katkıları açıklanmıştır.

Son olarak, çocukların olumlu davranışlara yönelmesini sağlayacak türden programların yayınlanması noktasında yayıncılara, bu tür programları seçip çocuklara izlettirme noktasında ise ebeveynlere sorumluluk düştüğü vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler : Çocuğun Gelişim Süreci, Sosyalleşme, Çocuğun Gelişiminde Televizyonun Yeri, Televizyonun Etkileri

ABSTRACT

The thesis entitled as “Television and its Effects on the Process of the Development of Children” has been made ready by starting out with the already accepted idea that television has effects on children. When perused over the researches and opinions that take place in most of the resources of information, the negative aspects of television were mostly seen to have emerged in broadcasts of the programmes with violence and sexual elements and from the same resources it has been discovered that the positive effects of television on children reflect themselves at their acquiring prosocial behaviours and learning and developing of language through educative programmes.

In the first part of the thesis, the development process of children has been examined. The effects and importance of family, school, peer group and mass media on the socialisation of children were all mentioned. In the second part of the thesis, the place and effects of television on the development of children have been explained. The issue of the place of television in the development of children has been dealt with in the framework of the relationship between children and television in certain age categories.

The effects of television on children have been examined in view of the violence and sexuality sceneries which affect them mostly in a negative way. Following this issue, the effects of television that help children develop prosocial behaviour and the contributions of educative programmes to their acquisition of language development have been dealt with.

Lastly, it is emphasized that while the responsibility of broadcasting programmes for the purpose of orienting children to exhibit positive behaviours fall under the responsibility of the broadcasters, the responsibility of choosing this kind of programmes to make children watch, fall under the responsibility of parents.

Key Words: Process of Child Development, Socialization, Place of Television in Child Development, Effects of Television

ÖZGEÇMİŞ

Ayça ÇAMLIBEL İRKİN 11.12.1982 tarihinde Ankara'da doğdu. TED Ankara Koleji'ni bitirdikten sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden 2004 yılında mezun oldu. 2005–2006 yılları arasında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programını tamamladı. 2006 yılının Aralık ayında Kültür ve Turizm Bakanlığında Uzman Yardımcısı olarak çalışmaya başladı. 2007 yılında Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun açtığı sınavı kazanarak Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda uzman yardımcılığı görevine başladı. Halen Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda Uzman Yardımcısı olarak çalışmakta olan ÇAMLIBEL İRKİN, iyi derecede İngilizce bilmektedir.